

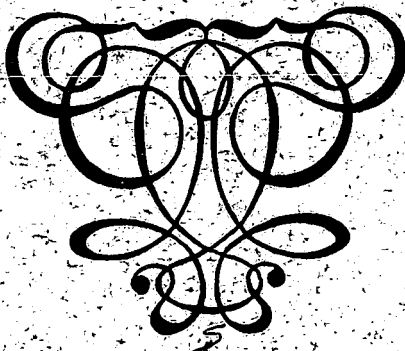
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Erik Schalling, Den svenska förvaltningens rötter. — A. E. Tudeer, Tvåspråkigheten i Finlands städer. — Erik G. V. Nyström, Bidrag till belysning av frågan om enhetsstatens utveckling ur den nordamerikanska unionen. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Kungl. Maj:t, kyrkomötet och riksdagen. — II. Statistik och ekonomi: Arbetslösheten och det kommunala nödhjälpsarbetet i Norge. — Nya svenska indexberäkningar. Svensk statistisk litteratur. Under år 1922 utkomna officiella publikationer i Sverige. Av S. D. Wicksell. — Litteraturgranskningar: Några under år 1922 utkomna arbeten i ekonomisk historia. Anm. av E. Sommarin. — C. N. Carlsson, Vad är valuta? Anm. av Curt Rohlfieb. — Fahlsbeckska stiftelsen: Berättelse över dess verksamhet och förvaltning under år 1922.

ÅRG. 26

FEBRUARI 1923

HÄFT. 1

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT har från och med år 1919 övergått till ny ledning. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den förutvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-årsjubileum, har i överensstämmelse med gåvobrevet övertagit Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning är densamma som tidigare. Den kommer sålunda att liksom förut innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften vill, framgent som hittills, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill främtråda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess, ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium, närmast av undertecknad MALMGREN — såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare, under medverkan av undertecknad SOMMARIN (nationalekonomi) och docenten SVEN WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1922.

Sigfrid Wallengren.
Professor i statskunskap
och statistik.

Robert Malmgren.
Professor i stats-, förvaltnings-,
kyrko- och folkrätt.

Emil Sommarin.
Professor i nationalekonomi
och finansrätt.

Lauritz Weibull.
Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.
Professor i klassisk fornkun-
skap och antikens historia.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckskā Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübeck's pundtullsböcker och pundtullskvittön 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3:50.

DEN SVENSKA FÖRVALTNINGENS RÖTTER.

AV

JUR. D:R ERIK SCHALLING.

Det torde numera till fullo vara klarlagt, att våra stamfäder bildat Skandinaviens äldsta befolkning, invandrad för 10,000, kanske 15,000 år tillbaka. Något statligt eller ens — i modern mening — samhälleligt ordnat besittningstagande av landet kan därför icke förutsättas, och bebyggelse- och uppodlingshistorien omspannar tidrymder, vilkas längd göra varje konstruktion rörande samhällslivets första spirande skott fruktlös. Man torde dock vara berättigad utgå från riktigheten av den allmänt antagna uppfattningen av släktskapsbandet såsom grundläggande för den äldsta samhällsbildningen. I följd av sin begränsade omfattning kommer familjen icke med i räkningen, utan det blir samlingen av familjer med samma ursprung, förmedlat genom män, *ätten*, som hos oss liksom hos andra germanska folk bildar det första samhället. Ätten försvarar sina medlemmar mot angrepp utifrån och hämnar ingrepp i sina medlemmars intressesfärer. Inåt är dess uppgift att uppehålla frid, förutsättningen för samhällets bestånd, och att efter nedärvda och utvecklade normer slita tvister mellan sina egna medlemmar. Att åtnjuta ättens skydd är, sett från de berättigades sida, ett privilegium gent emot dem, som stå utanför. De normer, den *rätt*, vars efterlevnad bildar garantien för ättens existens inåt, dess sammanhållning, gälla därför icke utåt, den som ej tillhör ätten står utom rätten, *lagen*, är en »*utlæghær*»¹ (*outlaw*).

¹ VGL IV: 1.

Med de jämförelsevis stabila bebyggelseförhållanden, vi redan för stenålderstid måste räkna med i Sverige, blir ätten tidigt knuten till en viss trakt, ättesamhället får ett territorium, om ock ej så noga fixerat. Befolkningen tillväxer emellertid, och befolkningsöverskottet tvingas av näringsbehoven ut från ättens odlade bygd, *byn*, för att bryta ny bygd. Lokalt skilda från sin ätt bilda de utvandrade familjerna nya ättegrenar, omslutna emellertid av den gamla ättens skydd och med motsvarande skyldighet på grund därav. Den utvidgade samlingen av ätter med samma rot är fortfarande *ett* rättsamfund men ett vidare än ätten, en mängd, betecknad än såsom *hær*, än såsom *hund*¹, dess bygd blir med tiden *häradet* och *hundaret*.

Utvecklingens gång är icke slut. Hær och hund skjuta nya skott, nya byar, stundom ett i sänder, stundom klumpvis genom massutvandringar², och en ny hær, ett nytt hund kommer till. Ett nytt kollektivbegrepp omsluter dessa ätteknippen, *folket*³, det utvidgade rättsamfundet, och den bygd, där folket lever sitt liv, blir folkets land, *folklandet*⁴.

Den rätt, som höll ätten samman, var i sin primitiva form icke lämpad för de allt mera invecklade rättsförhållandena i det utvidgade rättsamhället, mellan byättens medlemmar inbördes, mellan härens och hundets delätter, byarna, mellan folkets ätteknippen »härar» eller »hund». Nya rättsregler växa fram ur behovet, byätternas samverkan skapar häradets (hundarets) rätt, och denna vidgar sig i en likartad process till folkets rätt, *folklagen* (das Volksrecht, the folks law). Samma frid binder folkets medlemmar samman, samma straff för kränkningar av folkfriden.

¹ Angående dessa kollektivbegrepp se Tunberg, Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning. Upps. 1911.

² Jfr Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad, Upps. 1922, kap. 1, 2 (En förhistorisk folkflyttning inom Västergötland. Folkflyttningens riktning och tid).

³ I de stora germanska rikena på kontinenten med främmande undersåtar, de frankiska och västgotiska, gällde olika rätt för segrarna och för de besegrade. Theoderik den stores östgotiska rike var det enda med gemensam rätt för alla undersåtar, där alltså rätten hade territoriell giltighet.

⁴ Genom utvandring från folklandet kunna naturligtvis uppstå ett nytt folk och ett nytt folkland. Så har varit fallet med götarnas folk och land, nu Västergötland. Möjligen har även svearnas folk och välde sitt ursprung i en utvandring från den äldsta odlade bygden, götalandet.

Redan i häradet (hundaret) reser sig en ätt, måhända bosatt å det urgamla gemensamma samlingsstället, till större betydelse. Personliga egenskaper skapa materiella möjligheter till ett starkare inflytande på samhällets gemensamma angelägenheter. Orubbat innehav under generationer av denna makt skapar under dessa tider, då all rätt sakta men örubblikt muras upp sten för sten, ett visst företräde. Men samhället är ej större till sin utsträckning än att dess medlemmar stå i ständig förbindelse med varandra, de gemensamma angelägenheterna avgöras av män, som känna varandras synpunkter. Det ärftliga ledarskapet är därför ej oundgängligt.

Inom folklandets vidsträckta område är förhållandet ett annat. De angränsande häradena (hundarena) känna varandra men ej dem, som bo bortom grannsamhället. Förutsättningarna för och behovet av ett konstant ledarskap göra sig gällande i högre grad. De religiösa begreppen utvecklas, anknyttande till folkets uråldriga samlingsort. Där bor en ätt, av urminnes tid nära förbunden med de heliga offren till folkets stamfäder gudarna¹ och bibehållande medvetandet om sin härstamning från dem, även sedan den slocknat hos folket i övrigt. Dess ställning innehaves med en verklig rätt, urminnes hävdens, och den befastes med klokhet eller våld. Gudaprästens (godens) funktioner vid folkhelgedomen gå i arv inom denna ätt, den ättemedlem, som förvaltar dem, gör det i kraft av sitt ledarskap inom folkets högbördigaste ätt, han förkroppsligar i sig ättens höga ursprung, han är *konungen*².

Hårda tider, klimatförsämring i förening med överbefolkning, framtvunga emellertid före eller omkring vår tideräknings början utvandringsrörelser, som fortplanta sig ända över havet till kontinenten, där utvandrarerna giva upphöv till nya statsbildningar. Man

¹ Uppsalahovet var det mest berömda i Norden. Jomsvikingasagan och isländingen Odd munk tala om ett stort åt Tor helgat gudahov i Götaland, vilket hov Håkan Jarl ödelade och plundrade.

² Ordet *konung* av *cyn* l. *kyn*, »ätt», varav *cyning*, *kyning*, har ursprungligen intet att göra med begreppet härskare. Vilket utomordentligt värde nordgermanen satte på hög börd visar rikedomens av synonymer på detta område: ættstorr, storættadr, ættgöfugr, kyngöfugr, storburdugr, storborinn, kynstorr, kynrikr, rikborinn.

Jfr Hjärne, Skand. laghistoria (Sv. tidskr. 1876) s. 213: »Det är mycket möjligt och till och med troligt, att Upsalakonungen från början var en dylik gode».

torde ock få förutsätta utvandringar från ett folkland till ett annat bättre lottat, dit tillträde måste beredas med svärdet. Behovet av en ledare för folket gör sig gällande på ett helt annat sätt än förr, och vad är naturligare än att denne blir konungen, omgiven av en mystisk helgd såsom förbunden med högre makter. Konungen blir folkhärens hövding, och hans plikter utvidgas till att uppehålla folkfriden utåt och, såsom en förutsättning för att kunna detta, även folkfriden inåt, där samfundet självt av en eller annan anledning är för svagt. Det materiella underlaget för hans makt bildas av hans egen och ättens rikedom. Denna sätter honom i stånd att underhålla en väpnad skara och därigenom ge kraft åt sin vilja. De för gudarnes bistånd erforderliga offren och kultfesterna kunna uppehållas med avkomsten av de av ålder — måhända av folklandets allmänningssmark — anvisade godsens. Ju större denna ätterikedom och ju flera offergodsens äro, ju större är konungens makt.

Rikedommen lockar kanske ett annat besläktat folklands konung att tillrycka sig ett dylikt indräktigt ämbete eller utslocknar den gamla konungaätten eller sluta sig flera folkland under gemensam fara samman med upphöjande av en av konungarna till gemensam ledare¹, alltnog, vid historisk tids början skönjas ehuru svagt konturerna till den nya kollektiva enheten, det hittills högsta stadiet i samhällsutvecklingen, *riket*. Dess rot är ej att söka i rättssamhällena såsom sådana utan i konungens makt (*konungsriki*) och det praktiska behovet av densamma. Den närmare intressegemenskap, vari konungens för alla folklanden gemensamma fridsuppgifter bringa de gamla rättssamfundet till varandra, nödvändiggör ett utsträckande, åtminstone i någon mån, av folkfriden till medlemmarna av ett av sådan anledning närställt folk. »Innan konungsrikis man, eigh væstgösken» har sålunda del i den västgötska folkfriden men ännu ej i lika hög grad som en västgöte².

Detta torde ungefär vara den förhistoriska utvecklingsgången

¹ Någon uppsvensk erövring av götarnas bygder, vilken kan tänkas hava skett tidigast i slutet av 900-talet (jfr nedan s. 24. not 1), känna varken svenska eller utländska källor. Att observera är, att den gemensamme svenske konungen, vilken uppsvearna ägde välja (därför att han tillhörde deras konungaätt), ej lagligen kommit till väldet förrän han hyllats av de olika folklanden samt dömts till konung å alla götars ting.

² Äldre Västg. I. Av mandr. 5.

i Sverige. Under historiens belysning faller ett stadium, då den gemensamme folkkonungen existerar men riket såsom samhällsbildning ännu icke är till¹.

Det karaktäristiska för det självutvecklade svenska folksamhället är dess egenskap av rättssamfund. Det utvidgade samfundet, folklandet, landskapet, tillkommer det att i fall av behov utveckla dessa normer, lagstiftningsrätten, och tillämpa dem, skipa rätten för landet såsom helhet. Delsamfundet, häradet (hundaret), utövar den lokala rättskipning, som av praktiska skäl icke lämpligen kan av landstinget utövas, och en motsvarande befogenhet tillkommer den primära samhällscellen byn genom bystämman. En betydande roll bland samhällenas ekonomiska uppgifter spela kommunikationsmedlen, som möjliggöra samhällets sammanhållning om sina uppgifter, bro- och väghållning². Med rättens karaktär av ett privilegium för de berättigade samfundsmedlemmarna, ej såsom medel att genomföra ett teoretiskt rättfärdighetskrav, får all rättskipning ett starkt drag av vad vi skulle kalla administration (förvaltning). Lagen reglerar ej blott den enskildes skyldigheter och rättigheter emot

¹ Striderna mellan Sverige och Norge inemot 900-talets slut föras mellan norska härskare och götar, och götabygderna nämnas icke såsom delar av sveakonungens välde. Omkr. år 1000 är emellertid denne även götarnas konung. Se närmare C. Weibull, Sverige och dess nord. grannmakter under den tidigare medeltiden (Lund 1921) s. 175 ff.

² Byn är härutinnan ett legalt samhälle (en *communitas*) liksom häradet och folklandet. Jfr U. L. Viderbo B XXIII: — — — Tarva bymän andra broar än som tillhöra allmän väg samt en vill bygga och en annan icke, så äge den vitsord som bygga vill — — — Alla skola den bro bygga som den tarva. Nu ligger bro byar emellan eller bolstäder, tarva de båda bygga bro — — — Nu tarvas bro till kyrka, köping eller ting, — — — Nu ligger bro folkland emellan — — — De äga bro som äga jord och betesmark. Alle bymän äga bro bygga och icke ensam man. — — — Nu kan väg eller bro bolstäder emellan ligga eller grind, have halv väg och halv bro och halv grind var by — — —

Ö. G. L. Bygda B. IV: Nu ligger bro bristfällig å den väg, som by skall vårda, — — — Nu finnes den (bro) oframkomlig, som härad åtager sig — — — V. Nu kräves bro (och väg) på allmänning, då skall härad bro vårda och väg röja — — —

MELL BB I: 2: »Nu vilja bönder gata genom by lägga, det må de saklöst göra, om dem själva åsämjer». BB XXVII: Alla äga broar bygga och vägar rödja den mindre äger såväl som den mera äger i by. — — — Ligger lands bro i land där flera härader äga bron, — — — Hvar som härads bro helt ligger nere, som hela häradet äger broa, — — — — Jfr Kr. L. L. BB III.

den enskilde utan ock den enskildes skyldigheter mot det allmänna, hans plikt att deltaga i brobyggnad och vägunderhåll, medverka till folkfredens uppehållande och att härför underkasta sig bördor, hans plikt att deltaga i exekutionen av en dom, som skall säkra denna frid, där ej exekution ankommer på målsäganden själv, samt hans rättigheter att själv njuta denna frid.

Såväl by som härad. (hundare) och land äga allmänningar och kunna draga avkomst därav. Redan detta gör, liksom rätten till sakören för tingssamfundet, samhället till en ekonomisk *communitas*.

Man må ej föreställa sig, att deltagandet i det praktiskt politiska arbetet för lagens uppehållande inom samhället betraktades såsom ett dyrbart privilegium, tvärtom, det var snarare en tunga, som man helst skulle velat undandraga sig. Bonden, som kom till tinget i folkvapen, gjorde detta ej för prydnads skull. Han fick vara beredd att med livet svara för genomförande av tingets beslut, då detta mötte motstånd hos den dömde och denne hade maktmedel till sitt förfogande. Försummelse att komma till tinget var därför att undandraga sig sin plikt, var ett brott mot samfundet, som förtjänade böter. Ju svagare tingsförsamlingen genom dylik försummelse blev, ju mindre makt kunde den sätta bakom sin dom mot den gensträvige. I gengäld skyddar samfundet tingsmannen. Blir han dräpt, göres gärningsmannen biltog, om ej målsägandena, arvingarna eller ätten, hellre taga mansbot. Dessutom bötas till samfundet för brottet mot dess frid. Andra övergrepp sonas allt efter brottets beskaffenhet med fredlöshet eller böter.

Alla friborne män njuta samma frid. Samma lag gäller för som mot varje person, vare sig det gäller förhållanden till enskilde eller till samhället. Någon starkare offentlig och svagare privat rätt existerar ej. Lagen är *allmän*. Konung är liksom lagman och häradshövding bonde inför lagen. Det högre skydd, som längre fram tillkommer konung, jarl och biskop för deras män, måste vara av relativt sent datum. Äldre Västgötalagen känner det ej, och det uppträder i lagarna först vid en tid, då förbindelsen med den feodalistiska kontinenten medfört inverkan av främmande seder.

Den bofaste familjefadern, bonden, som företräder familjen vid skifte i åker och äng och personligen deltar i värnande av samhället mot yttre fara, är naturnödvändigt den, som möter upp vid

tinget och där fullgör sin skyldighet att deltaga i rättsvården. Hans ensam är den, som mäktar fullgöra de åligganden, som åvila den myndige medborgaren. De frie männens tingsförsamling är därför höndernas, jordägarnes församling.

Konungadömet är, såsom ovan nämnts, en värdighet, som är förenad med en viss ätt, bland vars medlemmar folket vid den föregående konungens död eller avgång väljer den värdigaste, i regel, men ej nödvändigt, den äldste¹. »Sveær eghe konung taka ok sva vrækæ» heter det i äldre Västgöotalagen (Rætl. B. 1). Detta stadgande, som i formen antyder en viss hegemoni eller åtminstone företrädesrätt för svearne, synes kunna förklaras ej endast ur denna grund utan ock ur det faktum, att någon gemensam representation för de sines emellan självständiga folklanden saknas. Vad är då naturligare, än att det folk, Uppsalaätten tillhör, först prövar tronkandidatens kvalifikationer och rättigheter. Någon ytterligare prövning är det ej fråga om, förrän han kommer till västgötatinget. Detta, en gång alla götars ting, bibehåller sitt namn, och tingsmenigheterna där utövar det andra huvudfolkets prövningsrätt². Tingets prövning är ju ingalunda fri, den samgermanska respekten för hävdvunnen rätt låter prövningen, därest kandidaten iakttagit alla föreskrivna former, bli av en relativt formell karaktär. »Tha skal aldri Götæ thing igen hanom næmnæ. Tha han til things komber, tha skal han sik allum Götom, trolekæn sværiæ, at han skal eigh ræt lagh a landi varu brytæ. Tha skal lagmadher han fyrst til konungs dömæ ok sidhæn adhrir ther ær han bidher», heter det vidare i västgöotalagen. Brister emellertid kandidaten i väsentlig grad i de former han har att iakttaga, förlorar han liksom den enskilde på tinget sin sak, där något värre ej händer honom³. Det är påtagligen folklan-

¹ Av Olof Skötkonungs två söner valdes den yngre Anund Jacob, såsom av högre börd på modernet än sin äldre broder Emund, före denne till konung.

² Enligt Snorre Sturlason, som skildrar förhållandet mellan Olof Skötkonung och Torgny Lagman, är Sverige sammansatt av å ena sidan Västergötland med Värmland och Markerna samt Östergötland med Gottland och Öland, å andra sidan Svithiod med dess olika delar.

³ Konung Ragvald Knaphövde, bård och hugstor, blev för den sidvördnad han visade alla västgötar genom att ej taga gisslan, då han red in i landet, dräpt av folket. Det är intet lydland, som handlar så.

Kr. Landsl. Kon. B I: »Swærigis Rijke är av Hedhna wärld sammankomit af Swea land och Götha», känner ingenting om en hegemoni för det ena folket. Ett av de skäl, som åberopats för teorien om en svearnas erövring av Götaland,

det, som hävdar sin egenskap av ensamt fridhållare och icke tolererar det anspråk på egen myndighet, som den ännu ej lagligen valde konungen demonstrerar. Sedan Uppsalaätten utlocknat, finnes ingen hävd för någon tronkandidats anspråk, och då den västgötska Stenkilsätten, som antagligen varit befryndad med Uppsalaätten, utgått, välja de olika landen olika konungar och torde vara berättigade att så göra.

Konungen har trots sin framskjutande ställning ännu intet att göra med lagstiftning eller ens lagskipning — äldre Västgotalagen känner vid en än senare tid intet om konungs domsrätt. Riket är ännu ej tillblivet, utan det högsta samhället är folklandet. I spetsen för tinget väljer den folkvalde lagmannen¹ eller häradshövdingen (domaren) vad rätt lag är i målet och utsäger den dom, som menigheten beslutit. Den inträngande kristendomen medför emellertid en uppluckring och förskjutning av det hävdvunna föreställningssättet och rättsuppfattningen. Den ställer på sina bekännare ett krav att verka för genomförande av de kyrkliga rättfärdighetskraven, främmande för det nordiska rättssamfundets idé. Speciellt konungen såsom landets störste makthavare ålägger den kristna medeltids-åskådningen denna plikt och betonar i sådant syfte hans ansvar för Gud². Denna åskådning har naturligtvis följt missionen åt. Vägen för uppfyllande av en sådan plikt är utvecklingen av de kungliga maktbefogenheter, som redan finnas, avsedda för fridens uppehållande³. Härigenom möjliggöres för konungen att, oberoende av yrkanden, i viss mån göra sin vilja gällande⁴. Nya uppgifter skapas

nämligen konungens rätt till andel i allmänningar därstädes, försvagas därav att man ej vet, om denna rätt bestått redan före Stenkils tid. Vidare strider mot denna teori den gent emot konungamakten ojämförligt friare ställning götalandskapen intaga i förhållande till svealandskapen.

¹ Ä. VGL, Rætl. B. 3: »Bondesun skal lagmadher være. Thy skulu allir bondær valdæ medh Gudhs miskun».

² Jfr Cunningham, *An Essay on Western Civilisation in its Economic aspects (mediæval and modern times)*, Cambridge 1910, sid. 31, 45, 143, 154.

³ Jfr företalet till U. L.: »Gud siæl wær skipadh i fyrstu lagh ok sændi sinu folki mædh moyses. ær fyrsti lagmadher war. fore hans folki. Swa sændir ok en waldughær konungær sweæ oc giötæ. Byrghier — — — bok dhessæ mædh wigers folkum. ok laghum upplænzum. Lagh skulu wæræ satt ok skipadh almænni til styrsl badhi rikum ok fatökom ok skiæl mellom ræt ok o ræt — — —».

⁴ Jfr stadfästelsen av U. L.: »— — — tha aff kunungliku waldi givum

för konungadömet, sedan det genom kristendomen förlorat sin gamla hedniskt-sakrala ställning — den kristet-sakrala skulle ännu låta vänta på sig — och dessa nya uppgifter stärka den ärevördiga institutionen och giva den så småningom dess huvudsakliga innehåll. Redan konung Karl Sverkersson eller i varje fall hans son konung Sverker synes hava utövat domsrätt¹, väl närmast till förmån för de nya av folklagen ännu icke erkända kyrkliga rättssubjekten och de kyrkliga kraven på erkännande av testamentsrätten. Följande konungar försummade ej att allt mer utveckla denna rätt genom dess faktiska utövning². Domens helgd måste emellertid skyddas med hotet om användande av konungens makt mot dombrytaren. Längre fram då stormännen blivit en riksklass med gods i olika delar av riket, skulle även deras rättsbehov finna sig väl betjänt av konungens normaliserande domsrätt.

Folklagen är emellertid stark, och den nedärvda rättsuppfattningen reagerar mot den nya konungsrätten samt söker skaffa sig garantier mot dess inkräktningar. Innan lagman å alla götars ting dömer ny konung till hans konungadöme, måste denne svärja att ej bryta rätt lag i västgötarnas land³. Så mycket verkar dock medlemskapet i samma »konungsrike», att folkfriden vidgas till även andra »innan konungsrikes män» än västgötar, och den gemensamma nya religionen, att friden även i viss mån utsträckes till ut-

wir fullæn laghæ rætt ok krafft dhöm samu nyu laghum — — — wiliu wir ok aff samæ kunugliku waldi biudhum stárklikæ allum — — — at swa liuft ær dhe willæ undir warum nadhum wæræ. ok ei kununglikX hXmpd tholX. tha litin til ængræ andræ laghæ — — —».

¹ Ännu enligt Adam av Bremen på 1070-talet beror konungens makt på folkets dom, vad alla samfällt godkänt måste han stadfästa, om ej hans bud synes fördelaktigare, man följer det då någon gång motvilligt.

² Dipl. Suec. I nr 138 (1210—16): Konung Erik Knutsson tillkännagiver för häradshövdingen och invånarne i Njudung att han med anledning av konung Sverkers (antagl. Sverker Karlssons) dom (»rex s. ipsam claustro adjudicavit») vederkänt under Nydala kloster en lägenhet, som innehaves av en olaglig arvinge till Arnsten, vilken för sin ende sons själ skänkt lägenheten till klostret.

Dipl. Suec. I nr 216 (1222—30): Konung Erik Erikssons dombrev rörande rågången mellan Kråks och Breviks hemman.

Dipl. Suec. I nr 217 (1222—38): Konung Erik Erikssons dombrev för munkarna i Nydala att, utan avseende å motparten Östbo häradsbors falska edgång, äga sin gamla andel eller $\frac{1}{3}$ av skogarna Flata och Nuthult.

³ Å. VGL Rættl. B 1.

ländingar, såsom exempel nämnas i äldre västgöotalagen »danskan man», »noræn man» och »ænskær madher» (engelsman). Annan utländing var »sudhærman». Folkfridens skydd var dock högre för inländsk man och högst för »hærlænskan man» (västgöte)¹, med vilken, såvitt mansbot angår, likställes präst, även om han är utländing. Samtidigt avvisas de kyrkliga immunitetskraven åtminstone i dråpsmål med orden »präster skal i bonda-laghum væræ»². Den äldre Västgöotalagen känner väl ej konungens rätt att döma men en begränsad rätt för honom att giva nåd, återställa folkfriden för en som förlorat den³. Då den yngre lagen får sin uppteckning, har ej blott den kungliga domsrätten utan ock en viss kunglig lagstiftningsrätt slagit igenom. Birger Jarls edsöreslagstiftning, som, anknytande till det gamla nidingsverksbegreppet⁴, bragt under konungens dom de efter dåtida åskådning grövsta brotten, upptogs av den folkliga rätten, och motsatsen mellan folklig och kunglig rätt försvann så småningom. Konung och folk ägde båda plats i lagstiftningsarbetet liksom i lagskipningen. I sistnämnda hänseende företräder götarätten en äldre ståndpunkt än svearätten. Under det enligt götatalagarna folket deltar i lagskipningen och exekutionen å tinget oberoende av konungen⁵, har i Svealand konungamakten större betydelse. Konungens fogde eller länsman utövar här i huvudsak häradshövdingens och lagmannens förvaltningsbefogenheter enligt götatalag, utser faktiskt hundarets domare genom sin rätt att tillsätta den nämnd, som väljer domare. Till

¹ Till härländske män synes hava räknats även östgötar och värmlänningar m. fl., vilka icke tillhörde sveafolket, en antydning att folkfriden sträckt sig till hela det av gemensam rot komna götafolket. Jfr Ä. VGL Af mandr. 5: »Dræper man svensk man eller smålänning, innan konunarikes man, ej västgötisk, böte — — —».

² Ä. VGL Af mandr. 5: 5.

³ Ä. VGL Retl. B. 1: 1.

⁴ Ä. VGL:s »Orbotæ-mal»: »Dræper madher man i kirkiu, dhæt ær nidhingsværk, orbotæ-mal. § 1. Dræper madher man i thingi, dhæt ær nidhingsværk. — — —».

⁵ Ä. VGL Rættl. B. 3: »Bonde-sun skal lagmadhær væræ. Thy skulu allir bondær valdæ mædh Gudhs miskun. § 1. Konungær skal næmd firí sik sætæ ok lagmadhær a thingi. — — —». Ang. tolkningen av orden »konungær — — — thingi» se Sjöros, Ä. VGL s. 219—221. Antagligen avser stadgandet att hänvisa utövänt av konungens domsrätt till särskild ordning utom tinget.

yttermera visso sätter han å konungens vägnar domaren »dom i händer». Konungen har härigenom vunnit en viss kontroll över samhällets inre liv. Någon ockupation av folkets domsmakt har ej formellt ägt rum, men det är uppenbart, att det huvudsakliga ansvaret för att rättskipningen uppehålles vilar å konungen.

Vad är anledningen till att denna utveckling gått så mycket snabbare hos svearna än hos stamfränderna söder om de stora skogarna? Är det månne ej den kungliga maktens relativa avlägsenhet från götalandskapen och svårigheten att utan en organiserad ämbetsmannakår göra den kungliga viljan effektiv på större avstånd från maktcentrum? Sjövägen var fortfarande den kortaste vägen, och genom Mälarens transportväg sammanhåller konungen sveaväldet med en helt annan effektivitet än han håller götalanden i sin lydno. Vägen dit över skogar och måhända väglösa obygdar är svår, och den kungliga makten måste där representeras genom »landsherrar» (*domini terræ*) eller jarlar, med säkerhet tagna bland folklandens ledande ätter. Vad var naturligare än att den lokala självständigheten behöll sig längst där?

Emellertid skulle utvecklingen i götalandskapen så småningom sammansmälta med svealandsens. Det är folkungarnes skapande av en riksrepresentation och organisation av en riksförvaltning, som medför detta resultat.

I den allmänna *landslagen* har hundaret normaliserats till härad, och häradshövdingen utses av konungen inom ett förslag av tre personer, uppsatt av en av tingsmenigheten utsedd valnämnd. På enahanda sätt utses lagman. Utvecklingen resulterar i en kompromiss med lagstadgad samverkan mellan konung och folk. Så småningom upphör under nyare tid nämnda förslagsrätt, och såväl lagman som häradshövding bliva kungliga domare, biträdda av en folkvald nämnd, som, blott om den är enig, framför domaren fäller domen.

Med lagskipningens reella övergång till kungliga eller statliga organ föllo en del av de gamla rättssamfundens uppgifter bort från dem. Samfunden stodo dock kvar såsom samfälligheter i avseende å de intressen av ekonomisk natur, för häradsborna tingshållning, brandstodsväsen, bro- och väghållning, för landskapets män tingshållning, frågor om åtagande av gärder och skatter för rikets behov, vilka bundo dem samman, och angelägenheter av denna natur hand-

lades fortfarande i de gamla formerna. Men det kallades ej längre rätt det som här skipades, rätten hade blivit något utom det gamla samfundet stående, vad som var kvar i den gamla rättens former och i viss mån med den gamla rättens innehåll med dess exklusivt inomsamfundliga karaktär var förvaltning — *självförvaltning*. Rättsskipning och förvaltning, fordom ett, hade skilts åt.

Landskapet såsom ett samhälle med politiska och förvaltningsrättsliga uppgifter försvinner så småningom med ständernas övertagande av beskattningsmakten samt landsallmänningsarnas uppdelande för att i en sen tid återuppstå i det nya landstingets gestalt. Häradets uppgifter äro skäligen begränsade, och några nya erhåller det ej. Byn står i stort sett på sin relativt utvecklade ståndpunkt.

För utövande av förvaltningens uppgifter hade emellertid växt upp nya samfund för tillgodoseende av de nya ändamål och behov, som den nya tiden skapat, *riket, socknen, staden*.

Konungadömets ingripande i lagstiftningsarbetet innebär av naturliga skäl en viss normaliseringstendens. Receptionen i samtliga landskapslagar av den kungliga fridslagstiftningen och sammanförandet i en lagbok, Upplandslagen, av de tre uppländska folklandens rättssystem bereder väg för slutmålet, landskapslagstiftningens uppgående i rikslagstiftningen, och möjliggör tillkomsten av den allmänna landslagen. Härvid medverkar den stegrade samfärdseln och den ökade intressegemenskap mellan folklanden, som uppstår genom konungamaktens i normaliserande riktning verkande ingripande över huvud i deras inre liv. Behovet av gemensamma rättsregler blir så småningom ofrånkomligt. Lika ofrånkomligt för tillgodoseende av de nya gemensamma angelägenheterna är en kunglig förvaltningsorganisation, som, kompletterande den lokala självförvaltningen, så småningom ger upphov åt en central- eller *statsförvaltning*.

Konungadömet skapar riket: »Öfwer alt Swerike skal ey konungslig Krona eller Konunger wara utan en» (Kr.L.L. Kon. B. kap. 2), men folkets valrätt understrykes: »Nu är till konungsriket Swerike Konunger wäliande och ey ärfwande» (kap. 3), och en sär-

skild riksrepresentation skapas för kungavalet, lagmannen och tolv män av varje lagsaga. Redan tidigare se vi emellertid spår av en riksförsamling, liksom i andra germanska riken notablerna, konungadömets råd (*consiliarii regni*). Behovet för konungen att hava sina olika land i sin hand gör det självfallet, att varje lands mest betydande män, i allmänhet inbegripande lagmännen, ingå i detta råd, vars första spår vi skönja i början av 1200-talet. Konungens makt beror i väsentlig mån på att han står i samklang med rådets opinion och försäkrar sig om rådsmedlemmarnas bistånd. Under folkungarnas riksdanande arbete utvecklar sig rådet till en faktisk styrelsekorporation, bakom vilken vi skönja konturerna av den politiska representationen, herredagen (*parliamentum*, rikets samtal). Konungen skall styra Sveriges rike med råds råde, med infödda män och ej med utländska (Kon.B. kap. 4).

Ur herredagen växa i tidens fullbordan fram rikets ständer, den av konungamakten ej blott faktiskt utan ock rättsligen oberoende riksrepresentationen, genom vilken folkets olika samhällsklasser fortsätta sin samverkan med konungadömet i skötseln av allmänna angelägenheter.

Den andra, materiella maktkälla, varå konungen stödjer sitt ämbete, är Uppsala öd, andra kronogods och laga utskylder av landet. Nya utskylder utom de hävdvunna kan han ej pålägga utom under vissa angivna förutsättningar samt med lov av biskop, lagman och en nämnd av tolv män i varje lagsaga (Kon. B. 4). Sedan rikets ständer på 1600-talet helt övertagit rätten att bevilja nya skatter, har rikets uppbyggande fullbordats.

Den nya läran kräver av sina trogna, att de dyrka Gud i ett särskilt honom helgat hus, i kyrkan. Anledning finnes att antaga, att de äldsta kristna församlingarna, *socknarna*, i Sverige bildats i analogi med de offergillen, som tidigare funnits för de gamla gudarnas hedrande. Dessa gillen voro ett slags brödraskap, en i likhet med fostbrödralaget konstruerad ersättning för den verkliga blodsgemenskap, som en gång byggt upp de äldsta rättssamfunden. Församlingsmedlemmarna ägde tillsammans kyrkan, förvaltade den såsom annan samfällid egendom och tillsatte Guds tjänare, prästen, såsom sin egen tjänare. Här och var hände det naturligtvis, att ensamma storbönder

själva byggde sig kyrka och hade den som sin egendom, men när kyrkorna för ålder behövde byggas om och detta i de oroliga tiderna behövde ske i sten, blev ofta bördan härav för tung för den enskilde. I regel har nog församlingsbildningen slutligen anknutit till bestående samfund. »Bönder förde stock och sten och grävde grundval och gjorde kyrka», heter det i äldre västmannalagen. Särskilt i Väst-sverige lär det, liksom i dess engelska missionärers hemland, hava blivit byalaget¹, fältet var obearbetat, och kristningsarbetet, måste ske steg för steg. I det betydligt senare kristnade Uppsverige, där marken för den gamla läran länge varit underminerad, giva vissa tecken vid handen, att kristningen skett mera så att säga i offentlig ordning genom tingsmenigheters beslut. Hundares kyrka är där primär i förhållande till bykyrka (tolftakyrka)². Om kyrkans byggande och dess utstyrelse, om kyrkogårds hållande i skick, om prästens kallande och lönande beslutar folkförsamlingen, vare sig å bystämma eller häradsting. Främmande, kanoniska, rättsgrundsatser följa emellertid den nya läran. Besluten fattas ej längre i den gamla formen, enhällighet uttryckt genom vapenbrak, de flesta besluta. »Skil soþn, valdi dher sum flere æru» säger redan äldre västgötaglagen³. Med tiden giver folklagen efter för vissa av de främmande kraven och erkänner dem. Kyrkan blir frigjord från beroendet av sina ägare, blir egen rättsperson, kan äga jord och föra rättegång. Den gamla äganderätten blir skydds rätt, patronats rätt, och det är denna i kampen mellan germansk och kanonisk rättsåskådning födda kompromiss, som ur kyrklig synpunkt rättfärdigar böndernas behållande av valrätten vid prästval. Men detta är i huvudsak allt vad de behålla av sin självstyrelse, nästan alla andra rättigheter hava blivit förvandlade till skyldigheter och lagfästa i de nyupptecknade rättsböckerna. Dessa skyldigheters behöriga fullgörande kontrolleras av biskopen och hans ombud prosten, och den kyrkliga hierarkin vinner härigenom ett kraftigt grepp om sockenförvaltningen. Till socknens samkänsla bidrager utan tvivel det utvecklade vägsystemet. »Kyrkoväg» är av den betydelse för det allmänna, att särskilda föreskrifter ägnats densamma i landskapslagarna.

¹ Jfr Ä. VGL KkB 20.

² U. L. KkB II.

³ KkB 2.

Med tiden blir prästen den självskrivne ledaren av sockenstämmans förhandlingar. Den tid är ännu långt avlägsen, då den brandskatade kyrkan förlorar förmågan att fylla sin hävdvunna uppgift att utöva barmhärtighet mot de fattiga och denna uppgift blir en av socknens centrala uppgifter samt sockenstämman, mer och mer frigjord från hierarkiskt herravälde, blir den härd, där den lokala självstyrelsetraditionen företrädesvis kommer att hållas vid liv.

Långt in i heden tid hade i folklanden funnits samlings- och centralplatser för offentliga angelägenheter utförande, ting och gudaoffer. Med sammankomster för dylika ändamål hade förknippats handel och köpenskap. Folkmängden var å dessa ställen talrikare, vid handelsplatserna, köpingarna, var huvudnäringen kanske ej längre jordens bruk utan köpenskap. Tingsplatserna åtnjoto en särskild frid, och därmed voro templen likaledes omgärdade. I övrigt finnes emellertid intet skäl för antagandet, att befolkningen å sådana ställen bildat egna rättssamfund. De lydde under folkländets lag¹, och deras invånare sökte till en början med största sannolikhet häradets (hundarets) och landets ting. Rättssamfundet hade, såsom ovan erinrats, territoriell begränsning, och blott inom territoriet ägde den enskilde medlemmen anspråk på rättsskydd. Till köpplatserna samlades emellertid folk från olika håll och av olika yrken. Den rättslöshet, för vilken de utsatte sig, framtvingade en känsla av intressegemenskap och en organisation för ömsesidigt skydd mot anfall utifrån. Dylika organisationer, i allmänhet bestående av köpmän, hade uppstått på kontinenten och, under nordiskt inflytande, i England. Till deras uppgifter hörde ock utvecklande av normer, passande för utövande av medlemmarnas näringsfång. Så uppstod en *handelsrätt*. Under konungamaktens medverkan och under tillämpning av dess fridsuppgifter gävo dessa organisationer upphov till nya samhällen, *städerna*, organiserade för såväl byns som tingssamhällets (hundarets) uppgifter. Handelsrätten, utvidgad även för andra samhällets behov, blev *stadsrätt*. I Sverige, som bland germanska statsbildningar intager en osedvanligt ursprunglig och av främmande rätts-

¹ Linköping 1304 (Sv. Dipl. nr 1386), Uppsala 1304 (Sv. D. 1443), Västerås 1307 (Sv. D. 1552), Strängnäs 1315 (Sv. D. 2041).

principer opåverkad ställning, existera under 1000-talet blott några få dylika centra av större betydelse.

I Tyskland och i Frankrike liksom i England hade konungamakten med konungsfridens begrepp kunnat hägna städerna och giva dem egen organisation såsom rättssamfund. Konungens borg var det yttre beviset för hans fridsvårdande makt, stadens rätt blev konungsrätt, *burgrecht*¹. I England är *firma burgi*, privilegieurkunden, formen för stadens konstituerande såsom rättssamfund.

De livliga politiska och ekonomiska förbindelserna med Tyskland under folkungarne förstärkte tendensen till ökning av den svenska konungamakten, och det är under senare delen av 1200-talet, som de första stadsprivilegierna möta oss, organiserande staden i rätt nära överensstämmelse med såväl byn som häradet². Staden är egen tingskrets, den har att liksom häradet sörja för vägar och broar inom sitt område³. Då Jönköpings invånare år 1284 av konung Magnus tillstädjas njuta sina gamla statuter och privilegier och år 1288 bekräftas i sin gamla rätt att »lag gå eller ed göra med 12 män item med 6 män och, om behov göres, med 24», så existerar en kunglig borg⁴ i staden, och den rätt, som staden lever under, skyddas av denna borg. Konungamaktens inflytande och skyddsherreställning visar sig ock däri, att i stadens domstol och förvaltande styrelse ledningen utövas av en kunglig ämbetsman, fogden⁵, under det bisittarna, rådet, bilda en vald representation för menigheten. Men stadens rätt är kunglig, ej folklig rätt. Liksom dess tillkomst såsom rättssamfund beror på konungens vilja, så bero också de regler, som ordna dess inre liv, på samma vilja. Men liksom den folkliga rätten i sig upptagit kungliga element, så upptager denna stadsrätt i sig folkliga element. Samtidigt är staden fortfarande en by, och dess invånare äro delvis hänvisade till lantmannanärningar. I 1288 års privilegier för Jönköping förordnas om under-

¹ Borg, burg, burh urspr. = *mund* d. v. s. säkerhet, skydd.

² Det upprepade talet om »förkomna» äldre privilegier rörande de äldsta städerna visar ingalunda, att dylika privilegier någonsin funnits.

³ Bjärköa R. 41.

⁴ Den 21 dec. 1278 (Sv. Dipl. nr 654) utfärdar konung Magnus ett brev »in castro Junaköping».

⁵ Jfr Sv. Dipl. nr 1610 (fastebrev år 1309 å gården Hundaberg av fogden i Linköping och fyra »fjärdingsmän»): Jfr sid. 34 not 1 ovan.

läggande under staden »till allmännelig fåbet och hjordmark» av vissa byar intill staden, med föreskrift att till jordägarne skall betalas viss årlig avgift¹. Stadsrättens väsentliga uppgift är emellertid att reglera de rättsförhållanden, som hänföra sig till stadsmannanäringarna, speciellt handelsyrket, staden framstår i det allmänna medvetandet såsom *köpstaden*².

Medlemskapet i stadens rättssamfund betingas av upphörande av ett tidigare medlemskap i annat samfund, man får icke hava två »widerläggningar», och den politiska myndigheten är liksom på landet förbunden med innehav av fast egendom³. Ännu enligt 1594 års handelsordinantia har ingen köpsven borgarrätt, förrän han är gift och sitter böfast⁴. Skattskyldighet till stadens gemensamma utgifter åligger däremot envar invånare oberoende av om han är fastighetsägare eller ej⁵. Stadssamfundets bundenhet vid territoriet hör till en senare tid. Flyttningarna av städer redan under tidig medeltid (Sigtuna, Uppsala) och ännu under 1600-talet tala härutinnan ett nog så tydligt språk.

Stadsförvaltningens utveckling från den gamla styrelsen med konungens fogde i spetsen för borgmästare och råd till den nyare med borgmästaren i de äldstes eller allmänna rådstugans ordförändestol samt slutligen den kontrollerande magistraten vid sidan av stadens självstyrande fullmäktige innefattar bestående insatser för den folkliga självförvaltningens bevarande och utveckling.

¹ Antagligen en kunglig ockupation med stöd av feodalt rättsliga grundsatser (Fronung).

² Jfr Sv. Dipl. nr 3624 (konung Magnus Erikssons privilegier för Växjö 13/2 1342): » — — — undt och stadt — — — att förscriffne Wexjö skall herefter kiöpstader och heeta — — — ».

³ Jfr Nordström, D. sv. samhällsförvaltningens hist. I s. II: » — — — samhället sådant det visar sig i lagarna och såsom det, med förbiseende af andra förhållanden uti och jämte dem, utvecklar sig på sin ursprungliga rot. Denna rot är Odalbonden och Odalrätten. De utgöra i förening den svenska samhällsförvaltningens grundelement, hvars verkningar visa sig såväl uti den enskilda Rättens innehåll som uti den offentliga vid förhållandet mellan Konung och Folk — — — ».

⁴ Stiernman, Ekonomiförf. I s. 422.

⁵ Stadslagen Kon. B. XIX.

Den svenska styrelsens historia ger exempel på en av ålder bestående, i sällsynt lugna och harmoniska former uppnådd samverkan mellan konung och folk i avseende på rikets inre skötsel. Det kungliga inflytandet möjliggör rikets tillkomst och härigenom folkets inträdande i det allmänt europeiska sammanhanget med långt större möjligheter att göra sin insats och självt draga fördelar därav genom höjande av sin ekonomiska och andliga ställning, det folkliga elementet tillser, att dessa vinster ej göras på bekostnad av den kontinuitet och sammanhang med det förflutna, som utgöra en av garantierna för en lugn och av osäkerhet i jämvikten ostörd samhällsutveckling. Det har varit det senaste århundradet förbehållet att se, huru på grundvalen av denna utveckling rollerna omkastats, så att det folkliga elementet under de livgivande liberala idéernas inflytande kunnat taga ledningen och regeringens författningsutvecklande uppgifter utbytt mot folkelementets gamla, samt att denna växling av rollerna kunnat äga rum utan att stabiliteten i det hela gått förlorad. Som ett arv från det grå töcknet bakom historiens gryning, från folkstyret i bygden, står i vårt statsliv kvar grundsatsen om förvaltningens offentlighet, om dess öppenhet för varje mans granskande blick, om dess uppgift att uppehålla folkfriden genom att giva var man hans skäligen rätt¹.

¹ Ang. den kommunala självstyrelsens öden under 15-, 16-, 17- och 1800-talen se Nils Herlitz utmärkta och vägledande uppsats »Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria» (Statsvetenskapl. tidskr. 1921).

TVÅSPRÅKIGHETEN I FINLANDS STÄDER.

AV

FÖRSTE AKTUARIEN, FIL. DR. A. E. TUDEER.

Sedan gamla tider ha i Finland sida vid sida bott tvenne befolkningsgrupper som tala olika språk, en finsktalande och en svensktalande. Den som icke närmare känner till förhållandena, kan föreställa sig, att de visserligen geografiskt taget leva såsom varandras grannar, men för övrigt vardera sitt eget liv, avskilt från den andra, kanske t. o. m. i harnesk mot varandra. De faktiska förhållandena gestalta sig på alldeles annat sätt. Redan sedan urminnes tider har mellan dessa båda befolkningsgrupper en mångsidig ekonomisk och kulturell växelverkan ägt rum, för att icke tala om den samhörighet som den gemensamma administrationen skapat.

Här är det onödigt att ingå på en framställning av nämnda förhållanden. Endast en omständighet förtjänar att påpekas, som jämväl bevisar, att en avsevärd växelverkan redan tidigt förekommit emellan de bägge språkgrupperna. Språkgränsen — som för övrigt icke allestädes är skarp och tydlig, utan ofta en mer eller mindre godtyckligt dragen linje genom områden med blandad befolkning — har såväl i södra och sydvästra Finland som i Österbotten under århundradens lopp förskjutits betydligt, än inåt landet, än mot kusten. De gamla språkminoriteterna ha småningom uppgått i majoriteterna och förlorat sitt ursprungliga språk. I några fall har sålunda befolkningen på rätt stora områden förändrat talspråk. Detta har inträffat både med finsktalande minoriteter inom svenskt bosättningsområde och med svensktalande minoriteter bland finsktalande befolkning.

Ju mindre en språkminoritet varit, desto lättare har en sådan utveckling kunnat försiggå. Under äldre tider, då stora områden emellanåt beboddes av blott några få familjer, kunde en ganska obetydlig omflyttning medföra en förändring av befolkningens huvudspråk och sålunda en förfinskning av en svensk bygd eller tvärtom. Senare, efter det bosättningen blivit tätare, ha förändringarna icke kunnat äga rum lika lätt och de ha icke heller skett på samma sätt som tidigare.

Huru försiggår egentligen en sådan språkförskjutning?

En viktig faktor utgöres av de blandade äktenskapen, vari kontrahenterna ursprungligen tala olika språk, men allmänt komma att själva tala och lära sina barn omgivningens huvudspråk. Ju enspråkigare omgivningen är, desto sannolikare är det, att dess språk blir bestämmande. Och denna inverkan är ofta så stark, att en person med ett annat modersmål än omgivningens — även om han icke är gift med en person som talar omgivningens huvudspråk — finner det förenat med sin fördel, eller måhända vara ett villkor för sin utkomst, att lära sig ortens huvudspråk. Under årens lopp blir detta sedan lätt hans eget språk — åtminstone den följande generationens.

När utvecklingen har gått i denna riktning på landsbygden bland den egentliga allmogen, där varje familj lever, och framför allt tidigare levde, ett ganska isolerat liv, är det naturligt, att uppblandningen av nationaliteter och språkgrupper varit avsevärt större dels i städerna, dels bland de bildade. Såsom i alla andra länder är även i Finland den bildade klassen till sin nationalitet skäliggen brokigt sammansatt. Däri ingå, förutom inhemska element av finskt och svenskt ursprung, sådana tillhörande en mängd främmande nationaliteter. Främsta rummet intages av svenskar från Sverige, mest från de tider, då Finland utgjorde en del av Sverige, vidare må nämnas tyskar, ända från Hansans tider, men även senare inkomna, samt ryssar. Därjämte ingår i stadsbefolkningen representanter för nästan samtliga nationer, vilkas ättlingar i flera led blandat blod med vårt folk. På få undantag när ha dessa uppgått i den inhemska befolkningen, tidigare främst i den svensktalande delen. Under århundradenas lopp ha jämväl de inhemska språkgrupperna på de mest olika sätt uppblandats med varandra.

Under senaste tid har häri dock kunnat konstateras en viss förändring. Nationalitetskänslan har småningom vuxit sig stark inom vardera språkgruppen och minskat antalet fall, där en person direkt övergår från den ena språkgruppen till den andra. Å andra sidan är det klart, att den under senaste tider mångdubbelt ökade omflyttningen, som föranletts av kommunikationernas utveckling samtidigt med att städerna och industrin locka folk från till och med mycket avlägsna orter, är ägnad att verka i motsatt riktning. Därigenom uppstå nämligen allt flere orter med blandat språk och föres personer av olika språk tillsammans samt skapas sålunda nya förutsättningar för språkförändring.

I vilket omfång sådana fall förekomma, kan icke avgöras; i varje händelse kan man konstatera, att bägge språkgrupperna, framför allt i städerna och i närheten av den nuvarande samt av tidigare språkgränser, kommit att i sig upptaga element från båda nationaliteterna. M. a. o. nationalitet eller rättare sagt rasförvantskap och språk täcka icke varandra.

De förhållanden, vilka här i korthet antytts, förutsätta, att det finnes befolkningsgrupper, vilka samtidigt kunna tala båda de inhemska språken, både finska och svenska.

Huru allmän en sådan tvåspråkighet varit under äldre tider, är svårt att fastställa. Säkert är dock, att den varit ganska vanlig främst bland de bildade, vilka i stor utsträckning voro födda i finska trakter men naturligtvis lärde sig svenska, då detta språk, såsom huvudspråk i det svenska riket, efter latinet blev allmänt lärdomsspråk i Finland.

För senare tider, då allt mångsidigare statistiska data insamlats, förefinnes uppgifter belysande huru befolkningen i hela landet och i dess olika trakter fördelade sig efter personernas huvudspråk. Däremot finnes icke för hela Finland tillgång till siffror, ur vilka skulle framgå i vilken mån befolkningen, förutom sitt modersmål, talade det andra inhemska språket. Sådana uppgifter har först under senaste tider insamlats vid de faktiska folkräkningar, vilka verkställts vart tionde år i de största städerna.

Det är beklagligt, att man saknar möjlighet att belysa tvåspråkigheten inom landets hela befolkning. Särskilt vore detta av stort intresse beträffande de trakter av landsbygden, vilka ligga nära

språkgränsen, ävensom övriga orter med blandad befolkning, — nya sådana ha ju under senaste tid uppstått i rätt stort antal. Men i alla fall är det av intresse att undersöka enahanda förhållanden i de större städerna, och detta med desto större skäl, som ju språkgrupperna just i städerna komma i särskilt livlig kontakt med varandra. Behövtligt statistiskt material föreligger beträffande år 1900 för Helsingfors, Åbo, Viborg och Tammerfors, år 1910 för samma städer samt dessutom för Vasa, Uleåborg och Björneborg samt år 1920 för nämnda 7 städer ävensom för Kuopio, Lahti och Kotka.

Här må genast påpekas, att statistiken är grundad på uppgifter avgivna av vederbörande personer själva eller av familjeföreståndarna. Att en person räknas såsom tvåspråkig innebär alltså endast, att han enligt egen åsikt anser sig behärska det andra inhemska språket åtminstone behjälpligt. Sålunda upptager statistiken såsom tvåspråkiga såväl personer, som faktiskt äro tvåspråkiga i ordets fulla bemärkelse, d. v. s. alltså fullt behärska båda språken — och kanske även finna det likgiltigt, vilketdera språket de använda sig av — som även personer, vilka äga endast ofullständig insikt i det andra språket, men av en eller annan orsak vilja briljera med sin språkkunskap.

Innan vi gå att undersöka tvåspråkigheten är det måhända nödigt att kasta en blick på de allmänna språkförhållandena i Finland för att därigenom erhålla rätt bakgrund för den följande framställningen.

Av Finlands befolkning voro år 1920 887,0 ‰ finsktalande och 109,8 ‰ svensktalande; av personer, vilka ha ett främmande språk till modersmål, finnes endast ett fåtal eller 3,2 ‰ av befolkningen. De svensktalande äro främst bosatta längs kusten i söder, i den sydvästra skärgården samt i de österbottniska kusttrakterna. Inom de svenska bosättningsområdena — då samtliga kommuner med svensktalande majoritet räknas hit — bo 235,868 svensktalande och 45,166 finsktalande, de senare utgjorde sålunda en minoritet om cirka 16,1 %. I stads- och landskommuner med finsk majoritet bo 105,095 svensktalande, därav över 70,000 i Helsingfors och Vasa, vilka städer ligga inom det svenska bosättningsområdet, samt större

delen av de övriga dels i de kommuner, vilka gränsa intill området med svensktalande majoritet, dels i städerna. De svensktalande äro i mycket högre grad än de finsktalande bosatta i städerna, nämligen icke mindre än 33,4%, medan av de finsktalande endast 13,6% utgjorde stadsbefolkning. Följden härav är, att de svensktalande utgjorde 23,1% av städernas, men endast 8,7% av landsbygdens befolkning.

Vad särskilt de tio städer beträffar, vilkas tvåspråkighet i det följande närmare skall behandlas, är det på sin plats att nämna några siffror även angående deras allmänna språkförhållanden. Två av ifrågavarande städer, nämligen Helsingfors och Vasa, äro belägna i ursprungligen svensk bygd. Deras befolkning var därför tidigare övervägande svensktalande, om de ock redan tidigt påverkades därav, att de samtidigt utgjorde handelsplatser även för det finsktalande upplandet. Ju starkare folkökningen varit, desto mera har befolkningen förfinskats. Numera utgöra de svensktalande icke mera än 47,2% av befolkningen i Vasa och 35,4% i Helsingfors. De övriga 8 städerna äro belägna i finsktalande omgivning, men Åbo har sedan urminnes tider samtidigt varit centrum för den svensktalande befolkningen i sydvästra delarna av landet. Denna stads ställning såsom kulturellt och administrativt centrum för hela Finland under den svenska tiden har även bidragit därtill, att den haft en stark svensktalande minoritet, som intill senaste tider intagit en dominerande ställning. Även övriga kuststäder, d. v. s. Viborg, Kotka, Björneborg och Uleåborg, ha tidigare haft avsevärda svensktalande minoriteter, vilka dock under senaste decennier dels procentuellt förlorat i betydelse, dels även absolut taget smultit ihop. Detta gäller även Tammerfors, medan åter Kuopio och Lahti aldrig haft svensktalande minoriteter av större numerär betydelse.

Av hela den befolkning, som vid folkräkningen år 1920 räknades i ovannämnda tio städer och som utgjorde 437,602 personer¹, uppgåvo 135,631 personer sig kunna båda de inhemska språken.

¹ De personer, vilka ha något annat språk än finska eller svenska till modersmål, ha helt och hållet lämnats utanför denna framställning.

Sålunda var i det närmaste en tredjedel eller 31,0 % av hela befolkningen tvåspråkig i den bemärkelse, som nyss fastställts.

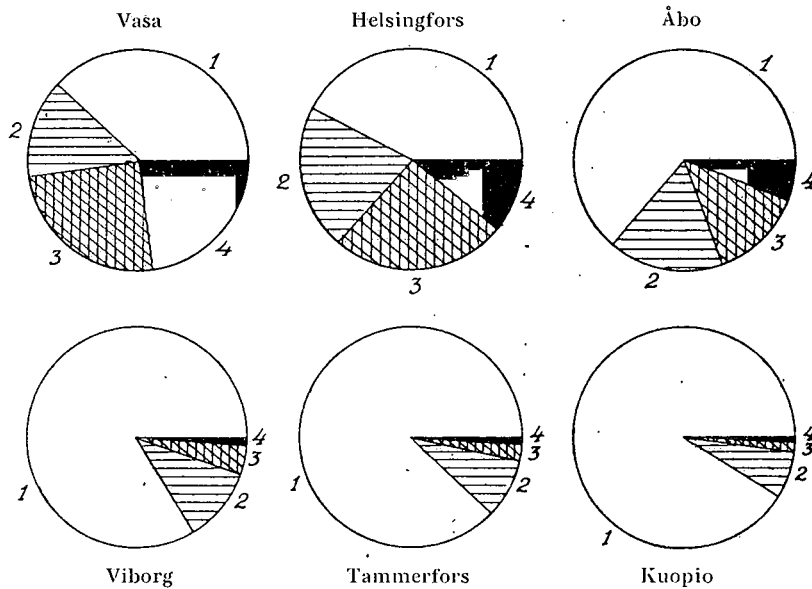
Då man beaktar, att barnen mindre ofta behärska andra språk än sitt modersmål — av samtliga barn under 15 år kunde 14,0 % båda språken — erhålles en riktigare bild av tvåspråkighetens utbredning, om undersökningen begränsas till befolkningen över 15 år. Med denna begränsning erhålles till resultat, att av en befolkning på 320,348 personer 119,215 uppgivit sig kunna även det andra inhemska språket. Sålunda kan över en tredjedel, noggrant taget 37,2 % av befolkningen, anses vara tvåspråkig.

Om man undersöker, huru allmän tvåspråkigheten var särskilt inom den finsktalande och särskilt inom den svensktalande befolkningen, erhålles följande resultat. Antalet finsktalande var inalles 343,879, av vilka 69,382 eller en dryg femtedel (20,2 %) även talade svenska. De svensktalandes totalantal utgjordes 93,723, varav 66,249 eller 70,7 % även kunde finska. Uträknas relationstal med uteslutande av barnen under 15 år, finner man, att cirka en fjärdedel (25,4 %) av de finsktalande och drygt tre fjärdedelar (78,1 %) av de svensktalande kunna anses vara tvåspråkiga.

Det är ägnat att väcka uppmärksamhet, att kunskapen i finska är så mycket allmännare bland de svensktalande än kunskapen i svenska bland de finsktalande. Detta beror på flera samverkande omständigheter, vilka i det följande skola belysas. Här må endast framhållas följande. För det första är en mindre del av de finsktalande än av de svensktalande infödda stadsbor, och dessa behärska, såsom senare skall påvisas, oftare än de inflyttade de båda språken. Vidare är antalet bildade av historiska orsaker relativt större inom den svensk- än den finsktalande befolkningen, och skolan meddelar ju åtminstone någon förmåga att använda det andra inhemska språket. Men framför allt kan man lägga märke till att minoriteten, naturligt nog, oftare kan majoritetens språk än tvärtom.

Sistnämnda sakförhållande belyses av nedanstående diagram ävensom av följande översikt, vari antalet tvåspråkiga personer är ställt i relation till befolkningens allmänna fördelning efter talspråk.

Befolkningen i särskilda städer fördelad efter språkkunskap år 1920.

1. Personer, som tala endast finska.
2. Finsktalande, som även kunna svenska.
3. Svensktalande, som även kunna finska.
4. Personer, som tala endast svenska.

I stort sett kunna Viborg, Tammerfors, Uleåborg, Björneborg, Kuopio, Lahti och Kotka betraktas såsom enspråkiga; uti ingen av dessa städer utgjorde nämligen de svensktalande ens 10 % av befolkningen. Det relativa antalet tvåspråkiga i dessa städer var följande:

	Svensktalande i % av befolkningen	Tvåspråkiga i % av		
		hela befolkningen	de svensktalande	de finsktalande
Kuopio	1,7	9,3	91,6	7,8
Lahti	2,2	10,5	91,7	8,7
Tammerfors	3,5	11,1	81,8	8,6
Uleåborg	4,5	12,6	81,0	9,4
Viborg	5,5	16,2	89,6	12,0
Björneborg	6,2	16,0	86,0	11,4
Kotka	8,4	16,9	82,4	10,8

Såsom av ovanstående sifferserier framgår, voro de tvåspråkiga relativt fåtaliga i dessa huvudsakligen finska städer. Av intresse är

att konstatera, huru jämnt det allmänna relationstalet för tvåspråkigheten stiger i den mån språkminoriteten växer. Tvåspråkigheten i de båda språkgrupperna visar icke fullt lika stor regelbundenhet. Gemensamt för dessa 7 städer är, att endast en liten del, 7,8—12,0%, av majoriteten talar minoritetens språk, medan åter största delen, 81,0—91,7%, av minoriteten kan majoritetens språk. Då dessa siffror omfatta även barnen, kan man fastställa, att minoriteterna praktiskt taget genomgående komma tillrätta på majoritetens språk. Särskilt fästes uppmärksamheten därvid, att majoritetens kunskap i det inhemska språket tilltager jämsides med att minoriteten ökas. En lika stor regelbundenhet förefinnes visserligen icke i de svensktalandes kunskap i finska, men divergenserna äro så pass små, att de kunna tillskrivas lokala förhållanden.

Av ännu större intresse är att undersöka enahanda förhållanden i de tre städer, vilka hade språkminoriteter av rätt stor betydelse. Dessa förhållanden gestaltade sig på följande sätt:

	Svensktalande i % av befolkningen	Tvåspråkiga i % av		
		hela befolkningen	de svensktalande	de finsktalande
Åbo	19,7	31,6	76,2	19,9
Helsingfors	35,4	46,8	70,8	33,7
Vasa	47,2	41,2	51,3	32,2

En jämförelse mellan denna och föregående sammanställning utvisar, huru mycket allännare tvåspråkigheten var i samtliga städer i ovanstående tabell. Även kan man konstatera, att de svensktalandes kunskap i finska hastigt avtager då deras relativa antal ökas, medan åter de finsktalandes förmåga att tala svenska samtidigt växer. Vasa förefaller att delvis utgöra ett undantag från denna regel. Där är nämligen tvåspråkigheten mindre allmän än man skulle vänta. Denna omständighet beror tydligen därpå, att de finsktalande i denna stad först under de senaste decennierna nått en avsevärd numerär — ännu år 1910 voro de svensktalande i majoritet — varför tvåspråkigheten ökats blott långsamt. Särskilda lokala förhållanden, såsom att de finsktalande länge till största delen voro arbetare och först senare komma i närmare beröring med de bil-

dade och kapitalstarka kretsarna, ha även kunnat fördröja tvåspråkigheten spridning.

I det föregående har nämnts, att tvåspråkigheten icke är lika allmän inom samtliga åldersklasser. Denna omständighet framgår närmare av följande tabell, som belyser det relativa antalet tvåspråkiga personer inom olika åldersklasser i respektive städer.

Ålders- klasser	Vasa	Helsingfors	Åbo	Kotka	Björneborg	Viborg	Uleåborg	Tammerfors	Lahti	Kuopio
A. Svensktalande, som även kunna finska, %.										
—10	20,4	28,4	38,0	56,4	58,2	59,0	60,6	55,4	65,2	76,0
10—20	60,5	75,6	81,9	88,5	90,0	93,4	88,9	82,0	96,0	92,9
20—30	63,2	82,7	83,6	84,2	86,1	97,3	67,9	83,3	97,6	92,9
30—40	64,5	81,9	85,7	84,3	85,4	93,7	89,3	88,9	96,2	96,0
40—50	58,9	79,9	83,1	86,2	91,1	91,7	84,6	83,1	93,9	95,0
50—60	53,2	75,9	81,3	84,8	92,1	94,7	84,3	89,3	89,7	85,0
60—70	40,2	70,3	79,5	84,4	90,0	91,1	88,2	92,1	100,0	100,0
70—	32,9	59,6	70,2	88,3	88,2	93,2	92,1	80,3	81,8	94,9
B. Finsktalande, som även kunna svenska, %.										
—10	9,1	7,2	2,6	2,4	1,5	1,8	1,2	1,1	0,9	1,2
10—20	40,3	31,0	16,6	8,7	8,2	9,1	6,5	6,7	7,2	5,4
20—30	40,1	42,9	25,2	15,5	13,1	16,7	12,4	11,5	13,4	10,7
30—40	38,1	39,7	25,5	14,8	15,1	17,3	14,3	12,6	15,4	13,9
40—50	35,2	37,5	25,9	12,8	16,9	15,4	12,2	10,5	11,1	11,3
50—60	38,1	40,3	28,4	18,8	16,2	15,1	13,6	11,0	9,7	8,5
60—70	33,5	40,9	28,0	15,5	18,6	13,2	14,0	10,1	8,6	11,6
70—	29,4	38,5	27,7	11,7	21,9	11,7	21,5	8,5	6,9	8,0

Städerna äro i ovanstående tabell ordnade enligt språkförhållandena på så sätt, att de svensktalandes relationstal sjunker från vänster till höger. Genom att läsa sifferserierna i samma riktning erhålles sålunda en god bild av huru tvåspråkigheten växlar efter språkminoritetens storlek.

Ur dessa sifferserier framgår, att kunskapen i det andra inhemska språket hastigt ökas med åldern. Maximum nås över huvud i åldern 20—30 eller 30—40 år, men i några fall tilltager tvåspråkigheten ända till de högsta ålderskategorierna. Nedgången i språkkunskap från medelåldern till de högre ålderskategorierna beror till en stor del därpå, att de äldre åldersklasserna i sin ungdom icke hade behov av det andra inhemska språket antingen därför, att de

bodde i en annan, enspråkig trakt, eller på den grund, att språkförhållandena på deras bosättningsort då voro olikartade mot nu-förtiden. Minskningen i kunskapen av det andra inhemska språket förekommer främst där, varest den svensktalande befolkningen tidigare utgjorde en större del av befolkningen än för närvarande och på samma gång bildade den kulturellt och ekonomiskt härskande klassen. Framför allt bör man observera, huru mycket sällsyntare kunskapen i finska är inom den äldre svensktalande befolkningen i Vasa och Helsingfors. Detta är även naturligt, då ju dessa två städer ännu för några decennier sedan hade svensktalande majoritet. Man skulle vänta sig, att den äldre finstalande befolkningen av samma orsak vore kunnigare i svenska än vad ovanstående sifferserier utvisa. Att så icke är fallet beror tydligen därpå, att de infödda finstalande personerna från äldre tider i dessa städer äro så fåtaliga, att inflyttade, i högre grad enspråkiga element trycka sin prägel på ifrågavarande relationstal.

Ur ovanstående tablå framgår även den intressanta omständigheten, att tvåspråkigheten för nästan samtliga åldersklasser följer samma lag som tidigare meddelade allmänna relationstal för tvåspråkighetens frekvens: det relativa antalet personer som talar det andra inhemska språket växer i samma proportion som språkgruppen minskas. Detta gäller i oväntat hög grad även barnen under 10 år, främst däri, att de svensktalande barnen i de städer, vilka praktiskt taget äro finskspråkiga, så allmänt kunna tala finska.

Såsom en sammanfattning av undersökningen rörande tvåspråkigheten inom olika åldersklasser kan man konstatera, att även om förhållandena i övrigt skulle förbliva oförändrade, skulle tvåspråkigheten småningom ökas därigenom att de högre åldersklasserna, bland vilka kunskapen i det andra inhemska språket är mindre vanlig än bland de lägre åldersklasserna, enligt naturens ordning dö bort och den allmännare språkkunskapen bland de yngre personerna blir dominerande för hela befolkningen.

Den faktiska utvecklingen påverkas naturligtvis av flera andra faktorer, varför det icke är värt att uttala sig om utvecklingen i framtiden. Däremot är det belysande att kasta en blick på den utveckling, som redan ligger bakom oss. Här nedan meddelas därför till först det absoluta antalet tvåspråkiga personer för de år och beträf-

fande de städer, för vilka uppgifter föreligga. Antalet tvåspråkiga i de olika städerna var följande:

	Hela antalet			Inom den finsktalande befolkningen			Inom den svensktalande befolkningen		
	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920
Helsingfors	30,683	45,107	84,834	14,014	21,088	39,470	16,669	24,019	45,364
Åbo	11,086	12,546	18,574	5,149	6,139	9,569	5,937	6,407	9,005
Viborg	4,609	5,404	8,221	2,291	3,077	5,744	2,318	2,327	2,477
Tammerfors.....	3,594	4,094	5,302	2,153	2,573	3,949	1,441	1,521	1,353
Vasa	—	4,871	8,719	—	2,048	3,591	—	2,823	5,128
Uleåborg	—	2,030	2,421	—	1,194	1,724	—	836	697
Björneborg	—	2,270	2,800	—	1,310	1,869	—	960	931

Såsom härav framgår har antalet tvåspråkiga personer genomgående ökats i samtliga städer och inom de båda språkgrupperna. Endast för Tammerfors, Uleåborgs och Björneborgs svensktalande befolkning visa siffrorna en liten minskning under senaste decennium. Denna beror uteslutande på att totalantalet svensktalande i nämnda städer avtagit, ty, såsom av tabellen å följande sida framgår, har det relativa antalet tvåspråkiga ökats även inom ifrågavarande befolkningsgrupp.

Beträffande de fyra städer, för vilka uppgifter föreligga för de tre olika tidpunkterna, kan man konstatera, att totalantalet tvåspråkiga år 1900 utgjorde 49,972, år 1910 däremot redan 67,151 samt år 1920 icke mindre än 116,931 personer. Tvåspråkigheten har alltså vunnit en betydlig utbredning. Framför allt förtjänar den omständigheten uppmärksamhet att ökningen för det senare decenniet, 49,780 personer, var absolut nästan tre gånger större än under den tidigare perioden, 17,179 personer. I % av totalbefolkningen i dessa städer utgjorde de tvåspråkiga år 1900 25,5% och år 1910 24,9%, men år 1920 34,5%. Under det föregående decenniet sjönk alltså det relativa antalet tvåspråkiga något. Detta beror tydligen därpå, att inflyttningen till städerna under nämnda period var utomordentligt livlig, vilken omständighet var ägnad att tillföra städerna en stor mängd enspråkiga element. — Inom den finsktalande befolkningen var antalet tvåspråkiga i ifrågavarande fyra städer:

år 1900	23,607	eller	16,9%
» 1910	32,877	»	16,1%
» 1920	58,732	»	22,7%

Beträffande den svensktalande befolkningen voro motsvarande siffror följande:

år 1900	26,365	eller	46,7 %
» 1910	34,274	»	52,6 »
» 1920	58,199	»	72,5 »

Härav synes, att den svaga minskningen i det relativa antalet tvåspråkiga personer uteslutande gällde den finsktalande befolkningen. Inom den svensktalande befolkningen tilltog kunskapen i finska även under den tidigare perioden, om än långsammare än under det senare decenniet.

Även i de tre städer, för vilka uppgifter insamlats blott för två tidpunkter, har antalet tvåspråkiga personer ökat. En god översikt av tvåspråkighetens utveckling i de olika städerna giver följande tabell, vars siffror angiva antalet tvåspråkiga, uttryckt i procent, särskilt inom den finsktalande och den svensktalande samt inom hela befolkningen.

	Den finsktalande befolkningen			Den svensktalande befolkningen			Hela befolkningen		
	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920
Helsingfors	29,6	26,1	33,7	42,1	50,1	70,8	35,3	35,0	46,8
Åbo	17,6	14,7	19,9	51,8	53,5	76,2	27,2	23,4	31,0
Viborg	8,5	7,7	12,0	72,5	72,8	89,6	15,2	12,6	16,2
Tammerfors	6,0	6,2	8,6	66,1	73,9	81,8	9,4	9,3	11,1
Vasa	—	22,5	32,2	—	28,1	51,3	—	25,4	41,2
Uleåborg	—	8,0	9,4	—	77,1	81,0	—	12,7	12,6
Björneborg	—	8,2	11,4	—	69,4	86,0	—	13,1	16,0

Bland de omständigheter som ovanstående tabell belyser, må här främst påpekas, huru starkt kunskapen i finska bland de svensktalande ökat under senaste decennium. Vidare bör man observera, att kunskapen i svenska överallt vunnit ökad spridning inom den finsktalande befolkningen, även i de städer, där de svensktalande utgöra endast en försvinnande minoritet, som dessutom under denna tid smuttit ihop.

Sålunda kan man, med säkerhet fastslå, att tvåspråkigheten gör framsteg inom städernas befolkning.

I det föregående har redan ett par gånger nämnts, att den till städerna inflyttade befolkningen i mindre grad än den infödda stads-

befolkningen behärskar det andra inhemska språket. Denna olikhet förtjänar beaktande, då ju städernas folkmängd i främsta rummet växer tack vare det överskott flyttningsrörelsen lämnar, medan den naturliga folkökningen vid sidan därav är av mindre betydelse. Enär åldersstrukturen för den infödda och den inflyttade befolkningen äro genomgående olika — den förra omfattar ju ett betydligt högre antal barn än den senare, inom vilken åter de kraftigaste åldersklasserna, 20—40-åringarna, äro speciellt talrikt representerade — har jämförelsen i det följande inskränkt till de personer, som fyllt 15 år.

Härvid kan man beträffande befolkningen i här behandlade tio städer konstatera, att medan 45,0% av den i staden födda befolkningen uppgivit sig kunna båda de inhemska språken var detta fallet med endast 33,6% av den från andra orter inflyttade befolkningen. För de finsktalande voro motsvarande procentsiffror 29,8 resp. 23,9, för de svensktalande åter 83,5 resp. 74,9. När man ytterligare beaktar, att en avsevärd del av de inflyttade hunnit lära sig det andra inhemska språket efter det de inflyttat till staden, så att tydligen en ännu lägre procent av dessa vid tiden för inflyttningen var mäktig både finska och svenska, kan man vara övertygad om, att städerna äro ägnade att öka tvåspråkigheten. Detta är ju för övrigt ganska naturligt.

Det ovansagda, nämligen att tvåspråkigheten var betydligt allmännare inom den infödda än i den utom staden födda befolkningen, gäller såväl de svensktalande som de finsktalande i nära nog samtliga städer. Särskilt stor var skillnaden för de tre städer, Vasa, Helsingfors och Åbo, som hade en språkligt blandad och på samma gång rätt allmänt tvåspråkig befolkning.

Även i fråga om könen ställer sig tvåspråkigheten något olika. Av den kvinnliga befolkningen uti ifrågavarande tio städer hade 79,199 eller 32,0% uppgivit sig behärska båda de inhemska språken, medan åter 56,432 eller 29,9% av den manliga delen var tvåspråkig. Överhuvud voro alltså kvinnorna oftare än männen tvåspråkiga. I detta avseende visa de båda språkgrupperna dock en mycket intressant olikhet: av de finsktalande kunde 21,5% av kvinnorna, men blott 18,5% av männen tala svenska, medan åter motsvarande procenttal för de svensktalande voro för kvinnorna

68,8% men för männen 73,4%. Denna skiljaktighet, som konstaterades även vid folkräkningarna åren 1900 och 1910, torde i främsta rummet få sin förklaring därav, att behovet av kunskap i det andra inhemska språket är av nöden för i viss mån olika kretsar inom de bägge språkgrupperna. Det naturligare förhållandet utvisar procentsiffrorna för den svensktalande befolkningen: det är främst männen, som behöva det andra inhemska språket, då det ju vid utöandet av sitt yrke i högre grad än kvinnorna vid sina hemsysslor komma i beröring med personer, som tala det andra språket. Detta gäller naturligtvis även som allmän regel för den finsktalande befolkningen; skillnaden torde till stor del bero på det kvinnliga tjänstefolket, som tagit plats hos svensktalande familjer och lärt sig något svenska. Däremot kan frågan, om en sådan omständighet som att svenska språket, som ju tidigare ensamt var överklassens språk, fortfarande i vissa kretsar anses vara »finare» verkar starkare på kvinnorna än på männen, såsom man emellanåt hör påstås, icke erhålla någon belysning genom befolkningsstatistiken.

Tidigare har påpekats, att tvåspråkigheten är allmännare bland de bildade än i kretsar med en lägre bildningsståndpunkt. Detta är så självfallet, att det icke torde behöva bevisas medelst statistiska data; själva begreppet »högre bildning» i statistiken förutsätter ju en bildningsgrad motsvarande genomgången elementarskolekurs.

Statistiken över befolkningens bildningsgrad kan däremot i ett annat avseende giva belysning åt frågan om tvåspråkighetens utbredning. Undersöker man nämligen, huru den tvåspråkiga befolkningen i detta hänseende fördelade sig får man en uppfattning om, i vilka samhällslager tvåspråkighet förekommer.

Enligt bildningsgrad kan den tvåspråkiga befolkningen i ifrågasvarande tio städer enligt den officiella statistiken fördelas på följande sätt. Siffrorna avse endast befolkningen över 20 år.

	De finsk- talande	De svensk- talande
Varken läs- eller skrivkunniga.....	0,2 %	0,3 %
Läs- men icke skrivkunniga	3,9 »	3,9 »
Läs- och skrivkunniga	25,8 »	22,9 »
Personer med en bildning som motsvarar högre folkskole- kurs	41,5 »	39,7 »
Personer, som genomgått mellanskola I. har motsvarande bildningsgrad	14,7 »	18,6 »
Personer med högre bildningsmätt	13,9 »	14,6 »

Dessa sifferserier utvisa med önskvärd tydlighet, att tvåspråkigheten ingalunda är inskränkt till de s. k. bildade, utan att den är spridd till betydligt lägre stående samhällskretsar.

Till slut har det sitt intresse att undersöka, i vilken mån tvåspråkighet förefinnes inom olika yrken och näringsgrenar. Siffror belysande denna sida av frågan ha icke uträknats för andra städer än för Helsingfors. Av alla de personer, vilka i yrkesstatistiken upptagits såsom huvudpersoner, d. v. s. yrkesutövare, voro 54,5% tvåspråkiga. Av de finsktalande huvudpersonerna behärskade 41,1% svenska, men av de svensktalande icke mindre än 80,8% finska. För olika yrkesgrupper ha följande procentsiffror uträknats. Det relativa antalet tvåspråkiga personer utgjorde:

Y r k e s k l a s s	bland de finsk- talande	bland de svensk- talande	bland samtliga huvud- personer
Industri:			
arbetsgivare	42,6	77,5	54,3
kontorspersonal	81,5	90,7	86,7
arbetare	25,6	81,1	37,5
Handel:			
arbetsgivare	57,2	94,5	68,8
kontorspersonal	80,6	91,1	88,7
arbetare	46,8	83,1	59,2
Öffentlig verksamhet:			
tjänstemän och verksbiträden	93,2	94,3	93,7
betjante	40,4	89,7	59,2
Undervisningsväsen:			
lärare	83,0	92,1	87,2
betjante	43,7	77,9	59,5
Läkare, tandläkare och apotekare	91,3	95,8	93,9
Fria yrken	68,8	84,7	70,0
Arbetare (förutom tidigare nämnda)	24,8	75,1	35,4
Personer levande av sitt kapital	55,4	75,6	70,0

Ur ovanstående sifferserier kunna särskilda slutsatser av intresse dragas. För det första bör man observera, att tvåspråkigheten

genomgående är betydligt allmännare bland de svensk- än de finsktalande. Vidare kan man konstatera, att divergenserna beträffande språkkunskapen äro avsevärt större inom de finsktalandes grupp än inom de svensktalandes. Detta beror tydligen därpå, att behovet av kunskap i majoritetens språk är lika stor för alla oberoende av yrke och näring, medan åter kunskap i minoritetens språk i olika grad är av nöden. Beträffande de skilda yrkesgrupperna finner man, att tvåspråkigheten var allmännast dels bland tjänstemän och verksbiträden, dels bland läkare, tandläkare och apotekare, vilka nästan samtliga voro mäktiga både finska och svenska. Närmast i ordningen följde pedagogerna samt kontorspersonalen i handeln och industrins tjänst ävensom på något avstånd utövarna av fria yrken samt de personer, vilka leva av sitt kapital. Det förefaller underligt, att arbetsgivare (och chefskap) inom handeln och i ännu högre grad inom industrin befinna sig så lågt i ordningsföljden, d. v. s. att en så stor del av desamma icke kunna det andra inhemska språket. Förklaringen ligger däri, att i dessa yrkesgrupper inräknats jämväl ägarna till alla små affärer, m. a. o. även de hantverkare och månglare, vilka icke ha något biträde. Självfallet är ju att dessa personer med avseende å bildning och social ställning stå ganska nära arbetarna, vilka ju, såsom av ovanstående sifferserier framgår, i rätt ringa grad behärska mer än ett språk. Betjante vid ämbetsverk och skolor behärskade båda de inhemska språken i nästan dubbelt så många fall som arbetarna, och bland de sistnämnda var tvåspråkigheten, naturligt nog, störst bland dem, vilka hade sin utkomst i handels tjänst, minst åter bland utarbetarna. Detta beror naturligtvis till stor del därpå, att de till Helsingfors inflyttade personerna i stor utsträckning råka in just i sistnämnda yrkesgrupp, som icke ställer några fordringar på särskild fackutbildning.

Vid bedömandet av ovanstående procentssiffror får man icke glömma, att de avse en stad, där tvåspråkigheten är ganska allmän. I andra städer kunna något avvikande förhållanden förekomma. Bl. a. är det sannolikt att i de enspråkiga städerna tvåspråkighet förekommer så gott som uteslutande inom de yrken, vilka förutsätta högre bildning.

Ovan har påvisats, att tvåspråkigheten är ganska allmän i Finlands städer samt att densamma under senaste tider varit stadd i tillväxt. Varpå beror detta?

De synpunkter, vilka i det föregående framställts, ha redan delvis besvarat frågan. Vill man sammanfatta orsakerna i en mening kan man med beaktande av den mänskliga verksamhetens allmänna bevekelsegrunder säga, att tvåspråkigheten tilltar emedan densamma, d. v. s. kunskapen i båda de inhemska språken, medför avsevärda fördelar för personerna själva. Detta är helt naturligt, man må tänka på vilket verksamhetsområde som helst. Beträffande hantverkare, affärsmän, läkare, advokater m. fl. s. är saken självfallen: den tvåspråkiga förvärvar lättare en vidare kundkrets, m. a. o. en bättre utkomst och större möjligheter att avancera på området. Det samma är fallet med tjänstemän, kontorspersonal, handelsbiträden m. fl. s.: den som behärskar båda de inhemska språken är, om förmågan i övrigt är den samma, mer användbar än en, som behärskar endast det ena språket — eller det andra endast så mycket, att han nätt och jämnt blivit kompetent för sin plats. Den förra kan användas till sådana arbeten, som den senare icke går i land med, han har alltså lättare att få plats och avancerar framom sin mindre språkkunniga kamrat. Läger man härtill att tvåspråkigheten, såsom all språkkunskap, innebär ett betydligt plus till allmänbildningen och särskilt i Finland är till utomordentligt stor fördel för den som vill forska i landets historia eller studera nära nog vilken som helst institutions eller frågas utveckling, likaledes för var och en som vill lära känna dess litteratur m. m., så är det tydligt, att den tvåspråkiga befolkningsgruppen lätt utvecklas till en ledande klass, såväl på den politiska banan som inom det ekonomiska och kulturella livet.

Då man talar om de fördelar tvåspråkigheten medför, får man dock icke glömma, att blott ett fåtal får tvåspråkigheten s. a. s. till skänks, och att de flesta äro tvungna att enkom förvärva sig kunskap i det andra inhemska språket, ifall de önska äga sådan. Det är klart, att det för den som måste spänna alla sina krafter för att förbereda sig för sin blivande verksamhet icke är lätt att få tid och energi övrig för sådant arbete som kanske icke synes medföra direkt nytta. Ur denna synpunkt sett är tvåspråkigheten sålunda en eko-

nomisk fråga. Alla fördelar ägas av dem, som komma från ett tvåspråkigt hem, de största svårigheterna möta dem som uppvuxit på en rent enspråkig ort. Men förhållandena äro ju även i övrigt olikartade — den ena är mera begåvad, den andra har stöd i en bättre ekonomisk ställning, den tredje åter i fördelaktiga relationer m. m. s. — och för dem, för vilka förhållandena i ett eller annat avseende äro mindre gynnsamma, finnes ingen annan utväg, än att, om de förstå sitt eget bästa, med flit och ihärdighet tillägna sig den kunskap de sakna.

Även ur det helas, samhällets, synpunkt har tvåspråkigheten såväl sina fördelar som nackdelar. Det är utan vidare klart, att det är lyckligare för en stat, om hela dess befolkning är fullt enhetlig i språkligt avseende. Även om man förbiser de politiska vådor vilka kunna vara följden av att folket icke är enhetligt i detta hänseende måste man medgiva, att härav följer betydligt besvär, ofta svårigheter och alltid ansefliga kostnader, när man inom administrationens alla grenar liksom vid allt kulturarbete ständigt måste beakta båda språkgruppernas fördelar.

Men därom är det ju icke alls fråga här, utan uteslutande därom, huru man skall ställa sig till förekomsten av tvåspråkighet i ett rike sådant som Finland, där tvenne befolkningsgrupper med olika språk äro bosatta. Ur denna synpunkt är det klart, att förekomsten av en tvåspråkig befolkning är en fördel, nästan en nödvändighet för att det hela skall kunna bestå. Utan ett sådant element — om man ens kan tänka sig en sådan möjlighet — skulle språkgrupperna icke komma i beröring med varandra, samförstånd och samverkan dem emellan vore en omöjlighet, d. v. s. det hela skulle falla sönder eller hålla ihop endast om endera språkgruppen med våld skulle undertrycka den andra. För ernående av ömsesidig förståelse emellan språkgrupperna och för det helas lyckliga utveckling är det fördelaktigare ju större den befolkning är, som genom kunskap i båda språken kan utgöra en föreningslänk emellan de bägge språkgrupperna.

Då man försöker klargöra för sig tvåspråkighetens betydelse bör man icke förglömma det faktum, att de flesta personer förhålla sig med köld, avvisande, t. o. m. fientligt mot andra bara därför, att de icke förstå dessas språk. Vi känna oss osäkra i en krets, som

talar ett språk vi icke förstå eller där vi äro tvungna att tala ett språk vi icke behärska, och följden är ofta den — det är en psykologisk sanning — att vi känna oss avogt stämda mot de personer, vilka tala det främmande språket.

Tillväxten i antalet tvåspråkiga — vilken utveckling nyss har påvisats — betyder alltså en ökning av samhällets inre styrka; men tvåspråkighetens ökning på finsktalande håll har dessutom särskilda viktiga följder i Finlands förhållande till dess grannar i väster. Det är ju en gammal sanning, som ingen väl torde förneka, att gemensamma intressen förena Finland med de skandinaviska länderna, främst med dess gamla moderland, Sverige. Deras samhällsordning och kultur har ju i så många avseenden genomgått samma utveckling under gemensamma historiska öden; ännu i dag ha de att bevakas många gemensamma intressen, bl. a. politiska sådana. Och det är naturligt, att ett verkligt samförstånd emellan Sverige och övriga skandinaviska länderna på ena och Finland på andra sidan, ett samförstånd som bygger på fasta grundvalar är möjligt endast under den förutsättningen, att det uppbäres av Finlands befolkning i dess helhet, av de ledande grupperna i alla kretsar.

Man må sålunda se saken från vilken synpunkt som helst så måste man glädja sig åt, att antalet tvåspråkiga under senare tider ökats. Särskild uppmärksamhet förtjänar den omständigheten, att kunskapen i svenska bland de finsktalande under senaste tider förefaller att vinna ökad spridning, och detta fastän denna kunskap möjligen icke är lika nödvändig för dem, den starkare språkgruppen, som kunskap i finska, d. v. s. i majoritetens språk, för Finlands svensktalande befolkning. Detta är bevis på stigande kultur och inger förhoppningar om, att man börjar bedöma språkfrågan mer och mer icke från enbart teoretisk synpunkt, utan på grund av det praktiska livets fordringar. Man börjar få klart för sig att kunskap i det andra inhemska språket icke behöver försvaga den egna nationaliteten, åtminstone icke numera i våra dagar. Tvärtom är denna kunskap ägnad att kulturellt höja de båda befolkningsgrupperna och därigenom stärka även hela fäderneslandets ställning.

BIDRAG TILL BELYSNING AV FRÅGAN OM ENHETSSTATENS UTVECKLING UR DEN NÖRDAMERIKANSKA UNIONEN.

AV

E. O. HOVRÄTTSNOTÄRIE ERIK G. V. NYSTRÖM.

Vill man lära känna, huru Förenta Staternas konstitution tolkats vid olika tider under dess mer än 130-åriga tillvaro, har man att i första hand vända sig till Supreme Court's of United States utslag rörande frågor, som falla inom konstitutionens räckvidd. Supreme Court äger nämligen slutlig domsrätt i alla dylika frågor, och för dess förklaringar rörande konstitutionens rätta innebörd måste såväl regering som kongress böja sig. Genom berörda tolkningsförfarande har man försäkrat sig om en hög grad av stabilitet hos konstitutionen, så mycket mer behöflig som denna genom sin allmänna avfattning öppnar möjlighet för mot varandra helt stridande tolkningar. Supreme Court har emellertid icke varit oberörd av tidens strömningar. Än har man låtit den nationella enhetstanken diktera domstolens beslut, än har omsorgen om de enskilda staternas självstyrelse tagit överhanden, än har individens rätt ansetts böra särskilt skyddas, än åter har denna offrats för flertalets krav¹.

I ett under åren 1918 och 1919 utkommet arbete »Judicial Settlements of Controversies between States of the American Union» har James Brown Scott till behandling upptagit de åttio utslag,

¹ Jfr CORWIN: The Constitution and What it means today, Princeton 1920, sid. 11.

som sedan konstitutionens ikraftträdande av ifrågavarande domstol meddelats i mål, vari någon av Unionens stater varit part. Av arbetets tre delar innehålla de två första uteslutande referat av rättsfallen, under det att den tredje delen, »Analysis», underkastar dem en systematisk indelning och granskning. Då författaren utom det att han bestrider befattningen såsom sekreterare i the Carnegie Endowment for International Peace, bland vars publikationer ifrågavarande verk ingår, varit delegerad vid såväl den andra fredskonferensen i Haag 1907 som vid fredskonferensen i Paris 1919, och ytterligare jämte den ryktbare rättslärde Elihu Root representerat Förenta Staterna i den under sommaren 1920 i Haag samlade kommittén för utarbetande av förslag till domstol i frågor av internationell-rättslig natur, torde häri få anses ligga en garanti för att materialet i dess för läsaren framlagda, sovrade skick icke berövats något av det för en kritisk granskning av fallen ur olika synpunkter väsentliga. Men vågar man också utan vidare godtaga författarens därpå byggda slutledningar? Redan i förordet till »Analysis» gör författaren följande uttalande¹: »Erfarenheten från unionen av amerikanska stater visar, att en rättsdomstol kan skapas för nationernas samfund (»Society of Nations»), lämnande lika om icke större tjänster...». Föreligger icke grundad anledning att misstänka, att författaren genom sitt särskilda intresse för den internationella rätten och sin önskan att framhålla Supreme Court såsom internationell domstol kan hava föranletts att i den följande behandlingen väl starkt betona de enskilda staternas suveränitet i förhållande till varandra och Unionen? Min uppfattning är, att författaren gått för långt i den antydda riktningen, och jag skall nu söka visa, att såväl förhållandena vid konstitutionens tillkomst som utvecklingen därefter, särskilt under den senaste tiden, lämna stöd för en mot Mr. Scotts i många avseenden motsatt uppfattning.

Konstitutionen och dess tillkomst.

Staternas ställning under tiden närmast efter självständighetsförklaringen och antagandet av »*The Articles of Confederation*»,

¹ Analysis sid. IX.

skildras träffande av Elihu Root sålunda¹: »När författarna av »The Federalist» dryftade och förklarade skälen för union och nyttan av bestämmelserna i konstitutionen, var varje särskild, till en stat omvandlad koloni i sig själv fullständig och sig själv nog med undantag för ett fåtal utomordentligt enkla, yttre förhållanden mellan staterna inbördes och beträffande främmande nationer».

Artiklarnas författare hade tillämnat en betydligt starkare organisation, men då förslaget kom upp till prövning för kongressen, ändrades detta i väsentliga delar. Orsaken till sistnämnda förhållande torde vara att söka dels däri, att det yttre trycket på staterna vid denna tid hunnit minska, dels ock däri, att staterna, vilka tillsatt egna regeringar, med det brittiska förtrycket i färskt minne, fruktade uppkomsten av en stark centralregering².

Det visade sig snart, att bandet mellan staterna var alltför svagt, och »the perpetual Union» höll efter endast några få års bestånd på att alldeles falla isär till följd av inre slitningar. Inför denna hotande fara sammankallades *konventionen i Philadelphia* »i och för revidering av 'the Articles of Confederation' och för att till kongressen och de lagstiftande församlingarna framställa förslag om sådana ändringar och bestämmelser däri, som befinnas . . . svara emot regeringens trängande behov och erforderliga för Unionens bevarande». Det var ett lyckligt förhållande, att Amerikas främste män vid denna tid voro på en gång statsmän och jurister, och att åt dessa anförtroddes det ansvarsfulla värvet att uppdraga riktlinjerna för den nya konstitutionen³. Det kom att för

¹ MANYARD: »Five to four decisions of the Supreme Court of the United States», i *American Law Review* Nr 4, 1920, sid. 507.

Anm. »The Federalist» var en vid denna tid utkommande synnerligen inflytelserik politisk tidskrift.

² ELSON: *History of the United States of America*, New York 1909 sid. 318—319.

BRYCE: *The American Commonwealth*, New York 1912, Vol. I, sid. 20. Analysis, sid. 401.

COOLEY: *The General Principles of Constitutional Law in the United States*, Boston 1898, sid. 13 o. 14.

³ Presidenten Hampton L. Carsons tal vid öppnandet av the American Bar Association's årsmöte den 25 augusti 1920 i St. Louis över ämnet »The Evolution of Representative Constitutional Government». Förf. hade förmånen övervara mötets förhandlingar, såsom samfundets gäst.

den genom konstitutionen skapade Supreme Court avsevärt underlätta tolkningen av författningens ursprungliga mening.

I ingressen anges *konstitutionens uppgift* vara »att bilda en fulkōmligare union, grundā och befästa rättvisan, trygga inre lugn, ordna för det gemensamma försvaret, befordra den allmänna välfärden och bevara frihetens välsignelser åt medborgarne och eftervärlden». Den bryter bestämt med principen om de enskilda staternas obegränsade höghetsrätt¹ och överlämnar till de federala myndigheternas handläggning ett stort antal frågor, vilka äro att anse såsom gemensamma för hela landet antingen på den grund, att de skilda staterna i dem hava likartat intresse, eller emedan de för en tillfredsställande lösning fordra hela unionens medverkan².

Redan vid den första kongressen efter konstitutionens antagande väcktes förslag om icke mindre än tio ändringar eller tilllägg, s. k. amendments, vilka samtliga antogos vid kongressen 1791. Dessa amendments, »the Bill of Rights», inneburo dock ingen verklig ändring av konstitutionen utan uttryckte endast, vad som redan förut ansågs gälla³. De avsågo dessutom så gott som uteslutande att skydda de enskilda medborgarne mot övergrepp från den federala regeringen. De särskilda staternas myndighet beröres endast undantagsvis³.

Det skulle emellertid icke dröja länge, innan avgörande måste träffas i fråga om staternas ställning i förhållande till unionen. Detta skedde i målet »*Chisholm vs. Georgia*» angående fordringsanspråk.

Artikel III av konstitutionen stadgar:

»Mom. I. Förenata Staternas rättskipande makt skall utövas av en Supreme Court och sådana lägre domstolar, som kongressen må tid efter annan besluta och upprätta.

Mom. 2. Den rättskipande makten skall omfatta... tvister vari Förenata Staterna är part; tvister mellan två eller flera stater; mellan en stat och medborgare av en annan stat; mellan medborgare av skilda stater;

¹ CORWIN sid. VII, och dr. PRATT WHITE: »Is there an Eighteenth Amendment?» American Law Review Nr 2, 1920, sid. 252 o. 253.

² BRYCE Vol. I sid. 33.

³ COOLEY sid. 18 m. fl.

I alla mål... vari en stat är part, skall Supreme Court hava domsrätt i första instans

Till följd av stadgandets senare del kom ifrågavarande mål att direkt anhängiggöras hos Supreme Court. Tvekan uppstod emellertid, huruvida en stat kunde utan eget samtycke dragas inför rätta. Från ena sidan framhölls sålunda, att detta vore oförenligt med statens suveränitet, samt att ordalydelsen i Artikel III icke nödvändiggjorde en häremot stridande tolkning, idet att vid uttrycken i mom. 2: »tvister mellan en stat och medborgare av en annan stat» och »de vari en stat är part», vore underförstått: där sådan talan överhuvud vore tillåten. Huruvida så varit fallit, skulle avgöras enligt den vid tiden före konstitutionens tillkomst gällande rätten¹. Denna mening förfäktades inom domstolen av domaren Iredell, som för frågans lösning hänvisar till »common law» i England, enligt vilken krav mot kronan resp. staten endast kunde framställas i form av ansökan, »petition of right»².

Denna åsikt vinner Mr. Scott's fulla gillande.

Mot domaren Iredell stå emellertid domstolens övriga i målets avgörande deltagande fyra ledamöter. Domaren Blair förklarar sålunda efter en relativt kort motivering, att intet i konstitutionens vare sig anda eller bokstav fritoge en stat från skyldigheten att svara vid domstol, vem motparten än vore³.

Mera utförlig är domaren Wilson, och hans uttalanden hava ett för det nu behandlade ämnet särskilt intresse. Han utgår nämligen från att Förenta Staterna genom konstitutionens tillkomst övergått från att vara en union av självständiga stater till en enda »nation» och jämnställer de forna staterna med privata samhällen⁴. Han anför⁵: »Vemhelst som betraktar konstitutionens avfattning ur en sammanfattande och sammanträngd synvinkel skall bliva övertygad om att Förenta Staternas folk hade för avsikt att bilda en nation för nationella uppgifter. I sådan avsikt inrättade de en nationalregering, till alla delar fullständig,

¹ Analysis sid. 30.

² » » 27.

³ » » 31 och 32.

⁴ » » 33.

⁵ » » 40 och 41.

med lagstiftande, verkställande och dömande makt och sträckande sig över hela nationen. Är det överensstämmande med detta ändamål, att någon man eller grupp av män, någon person, naturlig eller juridisk, skulle tillåtas att med framgång fordra att blivit helt undantagen från den nationella regeringens rättskipning?» Ytterligare skäl för denna sin uppfattning om konstitutionens innebörd anför Mr. Wilson sålunda¹: »Ett av dess uttalade ändamål är att skapa en fullkomligare union, än tidigare hade bildats. Därförut ägde unionen lagstiftande makt över staterna men utan tvångsmedel. Intet kunde vara naturligare än avsikten, att denna lagstiftande makt skulle förstärkas med verkställande och dömande maktbefogenheter».

Till ett liknande slut kommer domaren Cushing. Denne besvarar därjämte frågan, huruvida även Unionen såsom sådan kunde utan eget samtycke lagsökas. Han besvarar denna fråga nekande, såsom stridande mot sakens natur, samt hänvisar till den olika avfattning Art. III erhållit ifråga om mål, vari unionen är part². Denna åsikt delas uppenbarligen också av Blair och Wilson, ehuru den icke av dem direkt uttalas.

Ungefär samma ståndpunkt som Wilson intager överdomaren Jay³, då han förklarar, att konventionen av 1787 skapade en nation, icke en union av staten, samt jämställer staterna under konventionen med städer eller i allmänhet större grupper av individer⁴.

Redan 1785 hade Jay skrivit⁵: »Det är min första önskan att se Förenta Staterna antaga utpräglad karaktär av en stor nation, vars område är uppdelat i olika stater blott och bart för underlåtande av styrelsen och för åstadkommande av ledig och prompt rättskipning, på samma sätt som våra olika stater äro uppdelade uti lands- och stadskommuner för samma ändamål».

Rörande möjligheten att föra talan mot Förenta Staterna ut-

¹ Analysis sid. 39.

² » » 44.

³ Medlem av Supreme Court kallas »justice» (domare), domstolens ordförande »chief justice» (överdomare).

⁴ Analysis sid. 48 och f.

⁵ » » 11.

talat sig Jay i samma riktning som Cushing¹. Jay's uttalanden i dessa frågor böra tillmätas så mycket större betydelse, som han kanske bättre än någon annan varit i tillfälle att följa utvecklingen och bedöma tillståndet inom de forna kolonierna under tiden såväl före som under och efter konstitutionens tillkomst, dels såsom kongressens president under konfederationen och ombud vid fredsförhandlingarna med England, dels ock såsom utrikesstatssekreterare intill ikraftträdandet av konstitutionen; i vars genomdrivande han tog verksam del². Av de övriga ledamöterna i Supreme Court hade både Blair och Wilson varit medlemmar av konventionen i Philadelphia.

Med fyra röster mot en förklarade sig Supreme Court behörig upptaga mål, vari enskild person väckt talan mot stat, av vilken han icke är medborgare.

Supreme Court's berörda utslag uppväckte emellertid en storm av ogillande inom landet, och redan två dagar efter dess avkunnande framfördes i kongressen yrkande på sådan ändring av konstitutionen, att Supreme Court skulle uttryckligen vägras domsrätt i mål av denna natur. Så tillkom det *elfte amendment*, som trädde ikraft år 1798.

Scott har otvivelaktigt rätt, då han säger³: »Om majoritetens mening hade blivit den härskande, skulle Supreme Court icke hava blivit mönstret för en internationell domstol ... Förenta Staterna skulle hava varit en nation med en enda suveränitet», men då han och andra beteckna detta elfte amendment som en seger för domaren Iredell och ett underkännande av majoritetens grunduppfattning, inlägga de däri större betydelse, än det från början ägde. Amerikas erkänt främste jurist överdomaren John Marshall angiver 1821 meningen med berörda amendment såsom en åtgärd uteslutande avsedd att skydda de efter kriget gäldbundna staterna mot att bliva överlupna med stämningar i kravmål, vilket med all sannolikhet skolat bringa dem i för suveräna stater synnerligen obehagliga situationer⁴. Dess ursprungliga räckvidd torde i själva

¹ Analysis sid. 53 och 54.

² » » 45.

³ » » 55.

⁴ » » 59.

verket också hava inskränkt sig till mål av detta slag, ehuru stadgandet sedermera givits en generell tolkning¹.

Tiden före inbördeskriget.

Det anförda torde vara tillräckligt att visa, det enhetstänken var långt ifrån främmande för konstitutionens män. Den närmast följande tiden skildras målande av Bryce med följande ord²: »Under de första decennierna efter 1789 funno sig staterna trots ihärdigt och ofta hästkt motstånd, understundom stött på hot om avfall, insnärjda i ett nätverk av federal makt, som än kongressen, än presidenten och än rättskiparen såsom konstitutionens uttolkare kastade över dem».

Upplösande tendenser gjorde sig emellertid tidigt märkbara; inbördes misstro och avundsjuke höllo på att alldeles lossa banden mellan staterna, och kulmen nås med Inbördeskriget. Ännu så sent som 1854 finner man dock följande uttalande inom Supreme Court i mål mellan staterna Florida och Georgia med Förenta Staterna såsom mellankommande part³: »Förenta Staternas konstitution inrättade en regering över individer i stället för en konfederation, som stiftade lagar för staterna i deras kollektiva och suveräna egenskap ... Konstitutionen giver Förenta Staterna makt att styra människorna och icke staterna».

Innan jag går vidare, vill jag beröra en fråga, som hittills ådragit sig alltför ringa uppmärksamhet. Om man också medger, att vissa historiska skäl tala för att de i unionens bildande ursprungligen deltagande staterna icke genom konstitutionen lidit någon väsentlig inskränkning i sin suveränitet, kunna väl samma skäl åberopas för de i unionen jämlikt Art. IV mom. III⁴ sedermera upp-

¹ CORWIN sid. 100.

² Vol. I, sid. 403.

³ Analysis sid. 201.

⁴ Art. IV mom. III av konstitutionen lyder: »Nya stater må av kongressen upptagas i denna union; men ingen ny stat får bildas eller upprättas inom någon annan stats väld; ej heller må någon stat bildas genom förening av två eller flera stater eller delar av stater utan samtycke såväl av vederbörande staters lagstiftande församlingar som av kongressen.»

tagna staterna? De äga knappast giltighet ifråga om de forna territorierna, vilka efter att hava varit direkt styrda av de federala myndigheterna och därunder bildat egna organ enligt av berörda myndigheter bestämda former, erkänts såsom likaberättigade stater i unionen, sedan de antagna författningarna prövats och antingen direkt eller villkorligt, efter vissa ändringar, godkänts av kongressen¹. De äga säkerligen icke större giltighet ifråga om de stater, vilkas områden till Förenta Staterna avträtts av främmande makt, allra minst då det förvärvade området, i likhet med Texas, så gott som omedelbart ingått såsom stat i unionen. Konsekvensen skulle alltså fordra, att de nya och de gamla staterna skulle intaga olika ställning, men detta har icke ifrågasatts. Vill man å andra sidan konstruera förhållandet så, att berörda områden, sedan de vunnit nödig politisk stadga, utbrutits ur det gemensamma området såsom suveräna stater i unionen, kan väl med skäl frågas, om icke det följdriktigaste hade varit att låta erkännandet komma från de särskilda, redan befintliga suveräna staterna och icke från ett federalt organ. Härmed må vara huru som helst, säkert är emellertid, för att tala med Elihu Root², att, »allteftersom strömmen av invandrare drog västerut, bildades nya stater av medborgare, som blickade tillbaka på de gamla staterna som sina barndomshem och ursprungslanden för sina lagar och seder, och som aldrig fört det säregna och karakteristiska avskilda politiska livet i kolonierna».

Utvecklingen efter Inbördeskrigets slut.

Efter Inbördeskrigets slut har utvecklingen oavbrutet gått i riktning mot ett stärkande och utvidgande av federationens makt över staterna. Man kan härvid skönja tre huvudlinjer. Dels hava *staterna utbyggt sin verksamhet på områden under federationens kontroll*, dels har federationen utvidgat sin maktsfär på områden, där rätten och makten att lagstifta tidigare ansetts uteslutande tillkomma staterna, dels slutligen har den livligare samfärdseln inom landet med nödvändighet framkallat en fortgående rörelse mot utplånandet av olikheterna staterna emellan, samtidigt

¹ Jfr COOLEY sid. 189 o. f.

² MANYARD i Am. Law Review sid. 507.

som den åt nationalitetsbegreppet givit ökad betydelse i folkmedvetandet. Den sista företeelsen har tydligen delvis varit en förutsättning för den andra men torde dock på grund av sin natur och omfattning böra behandlas särskilt.

Vad den förstnämnda rörelsen beträffar, betecknas den av den kända företeelsen, att staterna upptagit verksamhet, som förut bedrivits allenast av enskilda företagare, och det är då åtminstone för svensk uppfattning naturligt, att staterna med avseende å berörda verksamhet skola vara underkastade samma federala lagar, som gälla för de enskilde. Det enda, som är ägnat att väcka förvåning, är, att det skulle dröja ända till 1905, innan man erhöll ett direkt uttalande härom från Supreme Court¹.

Det ojämförligt största intresset tilldrager sig emellertid det sätt, varpå *federationen utvidgat sin maktsfär på de enskilda staternas bekostnad*.

Med stöd av den i konstitutionens Art. II mom. 8 kongressen tillagda befogenhet att »reglera handeln med främmande nationer och mellan de olika staterna inbördes...» har nämnda myndighet under samhällets enastående snabba ekonomiska utveckling i sina händer samlat långt större makt, än konstitutionens män någonsin kunnat drömma om. Det är icke nog med, att hela den ekonomiska samfärdseln mellan staterna sålunda lagts under federationens kontroll, utan Supreme Court har i ett nyligen avkunnat utslag förklarat, att »varhelst de mellanstatliga och inom-statliga transportförhållandena stå i sådan relation till varandra, att ledandet av det ena medför kontrollen över det andra», är kongressen berättigad reglera dem båda². Den makt, som under de senaste åren utövats av »*Interstate Commerce Commission*» har varit av oerhörd betydelse. Då berörda myndighet i augusti månad 1920 höjde samtliga avgifter i den mellanstatliga trafiken, och »the State Public Service Commissions» i vissa stater hotade att omintetgöra verkan av detta beslut genom vägran att vidtaga motsvarande höjning av de lokala avgifterna inom resp. stater, uppstod frågan, huruvida man icke borde genom ett tjugonde »amendment» överlämna regle-

¹ Målet mellan staten South Carolina samt Förenta Staterna om restitution av skatt. *Analysis* sid. 394—405.

² CORWIN sid. 23. Jfr COOLEY sid. 71.

randet av alla trafikavgifter å järnvägarna till den federala myndigheten¹. Tendensen går tydligen mot ett överflyttande av hela kontrollen från staterna till nationen; den av Förenta Staternas deltagande i världskriget betingade starka centralisationen har avsevärt påskyndat utvecklingen.

Ur kongressens ifrågavarande befogenhet torde också den efter mer än tioåriga strider mellan enhetsstatens förkämpar å ena samt försvararna av staternas suveränitet å andra sidan antagna »*Federal Water Power Act*» av den 8 juni 1920, varigenom kontrollen över större delen av vattenkrafttillgångarna i Förenta Staterna lagts i federationens hand, vara att härleda. Den går dock vida längre, än som kan rättfärdigas av den mest extensiva tolkning av stadgandet, ty förutsättning för kontrollen är, varken att vattendraget skall hava betydelse för samfärdseln mellan olika stater, eller att den därur uttagna kraften skall komma mer än en stat tillgodo. Förhållandet belyses så mycket starkare, som Supreme Court i ett så sent som 1907 avkunnat utslag i mål mellan staterna Kansas och Colorado angående bättre rätt att avleda vatten ur en flod uttalat², att »varje stat har full bestämmanderätt över landet inom dess gränser, inberäknat stränderna av floder och andra vatten... under iakttagande därav, att man icke råkar i delo med de stadganden, som må hava utfärdats av kongressen med avseende å allmän³ sjöfart och handel».

Jag skall icke ingå på någon uppräknig av de befogenheter, som i övrigt ansetts tillkomma kongressen på grund av dess kontroll över samfärdseln; jag skall inskränka mig till att härom citera följande rader⁴: »Dessa befogenheter hålla jämna steg med landets framåtskridande och anpassa sig efter utvecklingen i tid och omständigheter».

En annan väg, varpå federationens organ uppnått ökad makt över staterna, är det särskilt på senare år använda förfarandet, att kongressen beviljat vissa anslag, s. k. »*grants in aid*», att av staterna användas för olika ändamål, såsom vägförbättring, odlingsunder-

¹ The Sun and New York Herald den 21 augusti 1920.

² Analysis sid. 446.

³ »public» i motsats till »local» eller »intrastate».

⁴ COOLEY sid. 67.

stöd, undervisningens höjande o. s. v., varvid förbehållits de federala myndigheterna rätt att kontrollera att medlen på sätt, som av kongressen vid anslagets beviljande angivits, komma det avsedda syftet tillgodo¹.

Ehuru sålunda det uttryckliga stadgandet i det tionde »amendment», att »den makt, som icke delegerats till Förenta Staterna av konstitutionen och ej heller av denna frantagits staterna, bibehållits hos resp. stater eller folket», visat sig synnerligen elastiskt i sin tolkning, har ett område länge ansetts uteslutande höra under staternas egen lagstiftning, området för *staternas »polismakt»*, d. v. s. makten att »befordra det allmänna hälsotillståndet, säkerheten, moralen och den allmänna välfärden»². Det har emellertid visat sig, att ett flertal bestämmelser av denna art för effektivitet numera fordra enhetlig, för hela landet gällande lagstiftning, och så hava en rad federala lagar utfärdats såsom Oleomargarinlagen av 1886, Födoämneslagen av 1906 och Lagen om köttinspektion av 1906³.

Under det att berörda lagar mottagits utan opposition, är det allmänt bekant; vilka strider, som rasat omkring det *adertonde »amendment»* eller »Volstead-lagen», varigenom all handel med, tillverkning, export, import såväl som transport av till dryck avsedd spirituosa inom landet förbjudits. Denna gång förbisåg man heller icke den konstitutionella sidan av saken. Ut i ett i juni månad 1920 avkunnat utslag har emellertid Supreme Court ansett ifrågavarande »amendment» ikraft, dock utan att lämna någon som helst motivering för denna sin ståndpunkt utöver det, att ratifikation i vederbörlig ordning ägt rum. Någon tendens att från en jämväl materiell övergå till en allenast formell granskning av lagarna, torde man emellertid icke få framläsa ur innehållet av domstolens berörda motivering, ty samma sommar hade man förklarat hysesstegringslagen i District of Columbia ogiltig på den grund, att den ansågs kränka medborgarnes i konstitutionen tillförsäkrade frihet att råda över sin egendom.

¹ Se DOUGLAS: »A system of Federal Grants-in-Aid» i Political Science Quarterly N:r 2, 1920, sid. 255—271.

² CORWIN sid. 106. Jfr BROWNE: »The Superconstitution» i American Law Review N:r 3, 1920, sid. 321—350.

³ MANYARD i American Law Review sid. 509.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1923. N. F.

Staternas ursprungligen oinskränkta makt att bestämma villkor för åtnjutande av rösträtt vid val av representanter till kongressen eller annorledes har inskränkts genom *femtonde* och *nittonde* »*amendments*». Genom den förra, som slutligt antogs år 1870, förklaras, att ingen medborgare i Förenta Staterna skall uteslutas från rösträtt på grund av ras eller hudfärg; i den senare, som förklarades antagen i augusti 1920, lämnas samma stadgande rörande kön.

Det återstår mig nu endast att i korthet redogöra för det arbete, som från enskilt eller halvofficiellt håll bedrivs för åstadkommande av *enhetlig lagstiftning i viktigare frågor inom staterna*. Det är uppenbart, att med utplånandet av de väsentligaste olikheterna i staternas rättsväsen och lagstiftning ett av de största hindren för framträdandet av en verklig enhetsstat skall hava övervunnits.

De, som bättre än alla andra varit i tillfälle bedöma nackdelarna hos det rådande tillståndet, äro naturligtvis Amerikas jurister, och det amerikanska advokatsamfundet, »The American Bar Association», har ständigt ägnat ett livligt intresse åt arbetet på avhjälpanandet av missförhållandena. Såsom det förnämsta resultatet av dess verksamhet i berörda avseende torde vara att anteckna bildandet under dess medverkan av »The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws» 1896. Konferensen, som sedan nämnda år samlats en gång om året, är sammansatt av representanter för de olika staterna samt besittningarna, utsedda av vederbörande lagstiftande församlingar. Sedan konferensen antingen själv genom utsedda kommittéer utarbetat eller eljes upptagit lagförslag i något ämne, använder konferensen sitt inflytande för att söka åstadkomma förslagets antagande i de olika staterna. Icke mindre än trettiosju lagförslag hade hösten 1920 på detta sätt från konferensen utgått till de lagstiftande församlingarna, och antalet av de anslutna staterna befinner sig i ständigt stigande. »The Negotiable Instruments Act», avseende förskrivningar av karaktär att kunna överlåtas, har sålunda antagits i samliga förvaltningsområden utom Georgia och Porto Rico. Särskilt intresse har äg-

nats äktenskapslagstiftningens område, där förhållandena hittills varit rent av kaotiska¹.

Det inflytande, som sedan några år utövas av den s. k. »amerikaniseringsrörelsen», får i detta sammanhang ej heller förbises, då den genom sin strävan att stärka nationalkänslan givetvis bidrager till ökad samhörighetskänsla mellan medborgarne i de olika staterna.

Det är mitt hopp, att den föregående framställningen måtte i sin mån bidra till ett klargörande av den förändrade ställning, som staterna numera intaga inom den Nordamerikanska Unionen. Rörande utsikterna till en reaktion, permanent eller temporär, vågar jag icke yttra mig; säkert är emellertid, att förhållandena idag äro helt annorlunda, än då överdomaren Marshall för omkring ett-hundra år sedan uttalade²: »No political dreamer was ever wild enough to think of breaking down the lines which separate the States, and of compounding the American people into one common mass». »Ingen politisk drömmare var någonsin vild nog att tänka på att bryta ned de gränser, som skilja staterna från varandra och blanda ihop det amerikanska folket till en gemensam massa».

¹ Det är i detta avseende betecknande, att förslag till federal lag rörande äktenskaps upplösning är under utarbetande i kongressen.

² I målet MC CULLOCH VS. MARYLAND 1819, Analysis sid. 57.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Kungl. Maj:t, kyrkomötet och psalmboken.

När 1920 års kyrkomötes beslut i psalmboksfrågan, vilket innebar anslutning till det s. k. revisionsförslaget under avvisande av »tilläggsförslaget» (den Wallinska psalmboken oförändrad, men försedd med ett tillägg av en del nya psalmer), av K. M:t genom beslut den 12 september 1921 i så måtto desavouerades, att K. M:t, under uppskjutande av frågans definitiva avgörande, provisoriskt medgav användandet av ett tillägg till 1819 års psalmbok, väckte detta på sina håll ett ej ringa uppseende. Man förmenade, att ehuru det visserligen vore på K. M:t, som det i sista hand ankomme att fastställa ny psalmbok (liksom övriga kyrkliga böcker), K. M:t dock icke borde äga att besluta i strid mot kyrkomötets uttalade vilja. I denna rättsfråga hade vederbörande departementschef före frågans avgörande inhämtat yttrande av regeringsrådet G. Thulin, vilken till departementet ingivit en »P. M.» angående sättet för antagande av de kyrkliga böckerna. Denna är av följande lydelse:

»P. M.

*angående sättet för antagande av ny bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok och katekes*¹.

Beträffande den kyrkliga lagstiftningen gällde enligt 1809 års regeringsform §§ 87 och 114, att allmän kyrkolag² stiftades av R. St. gemensamt med Konungen, samt att prästerskapets privilegier

¹ GRÄNSTRÖM, P. O., Prästeståndets sista strid, Lund 1915, HANSSON, SIGURD, Den svenska kyrkomötesinstitutionen, Malmö 1900, HIPPEL, O., Kyrkolagskommittén 1824—1846, Göteborg 1914, REUTERSKIÖLD, Föreläsningar i svensk stats- och förvaltningsrätt III: 3, Korporations- och kyrkorätt, Uppsala 1919, RODHE, EDV., Kyrkolag och kyrkohandbok, Lund 1911, THOMANDER, J. H., Om svenska kyrkans och skolans angelägenheter, Stockholm 1854, THULIN, G., Om Konungens ekonomiska lagstiftning, Lund 1890.

² Om begreppen allmän kyrkolag och kyrkostadgar, se anförda arbeten av THULIN, HANSSON, REUTERSKIÖLD och RODHE.

ej finge upphävas eller ändras utan samtliga riksståndens, däribland prästeståndets, överenskommelse och Konungens bifall. Huru det skulle förhållas med den kyrkliga lagstiftningen i övrigt, därom lämnade regeringsformen ej några direkta föreskrifter, men synes den uppfattningen allmänt hava omfattats att, i den mån denna lagstiftning ej hörde under allmän kyrkolag eller privilegier, den tillkomme Konungen såsom kyrkans högste styresman eller med analogisk tillämpning av § 89 regeringsformen på grund av hans ekonomiska eller administrativa lagstiftningsrätt. Därmed avsågos närmast s. k. kyrkostadgar, men synes regeln även hava ansetts äga tillämplighet å de liturgiska stadgandena, däri inbegripet antagande av ny bibelöversättning, psalmbok, kyrkohandbok, evangeliebok och katekes, vilka stadganden, om än stundom såsom beträffande kyrkohandboken sammanvävda med kyrkolagen, i allt fall ej inbegrepos under allmän kyrkolag i grundlagens mening. Väl föreskrefs i prästerskapets privilegier av år 1723 att »med kyrkodisciplinen och andra ceremonier förbliver efter 1686 års kyrkolag och handboken, vilka K. M:t är benägen efter ständernas gottfinnande låta förmeras och förbättras». Men då ej i grundlagen befogenhet därutinnan upptagits för R. St., har detta privilegiernas stadgande ej ansetts kunna återropas mot Konungens befogenhet att utfärda dylika stadganden och till förmån för en medbestämmanderätt från R. St:s sida. Liksom beträffande kyrkostadgar plägade dock K. M:t även i fråga om liturgiska stadganden inhämta yttranden från R. St. eller ännu oftare från prästeståndet, som efter hand, ehuru utan stöd i grundlagen, kommit att betraktas såsom en representation för kyrkan i stället för de äldre kyrkomötena.

Givet var, att prästeståndet och dess utskott voro en föga tillfredsställande representation för kyrkan. Vid riksdagarna fanns jämväl föga tid och intresse för de kyrkliga frågornas behandling. Redan ganska snart efter 1809 års regeringsforms utfärdande upptogs också, i syfte särskilt att värna kyrkans självständighet och enhet, tanken på en särskild representation för kyrkan, bestående jämväl av lekmän. Särskilt gjorde i detta avseende biskop Thomander vägande inlägg. Det betänkande, som i december 1846 avgavs av kyrkolagskommittén, av vilken Thomander var medlem, innehöll bl. a. ett förslag om kyrkomöte. I detta, som närmast överensstämde med ett av Thomander redan år 1837 avgivet förslag, gjorde sig den kyrkliga självständighetstanken kraftigt gällande, särskilt i liturgiska frågor. Kyrkomötet skulle enligt kap. 9 § 17 äga beslutanderätt i fråga om antagande i svenska kyrkan av bibelöversättning, psalm-, evangelie- och kyrkohandbok samt katekes, var enskild församlings rätt dock oförkränkt att få det näst förut där antagna bibehålla, så länge den därmed nöjdes. I motiven framhölls, att organisationen av ett kyrkomöte särskilt borde påtänkas för liturgiska frågor, då varken en riksdag eller enskild kommitté vore rätta stället för tillvägbringandet av definitiva beslut i detta mål. Till grund för detta förslag låg den uppfattning, som, om än på skilda sätt

motiverad, vunnit anslutning från flera håll¹, att ehuru Konungen i saknad av särskild representation för kyrkan dittills under viss samverkan med R. St. eller prästeståndet utfärdat liturgiska stadganden, denna befogenhet rätteligen ej tillkomme honom utan kyrkan själv, på sätt tidigare iakttagits vid kyrkomötena, och att förty ett därför lämpat organ borde tillskapas.

Vid 1853—54 årens riksdag framlades 1846 års kyrkolagskommittés förslag i form av motion av Thomander, men det blev icke detta, som lades till grund för lagutskottets behandling av frågan om kyrkomöte utan ett annat av den konservative partiledaren Aug. von Hartmansdorf, enligt vilket kyrkomötet ej skulle hava beslutanderätt utan endast att i av Konungen överlämnade frågor avgiva utlåtanden. Enligt ett av lagutskottet² avgivet förslag skulle kyrkomötet sammanträda endast då Konungen prövade nödigt. Dess befogenhet skulle vara att upptaga sådana kyrkliga mål, som Konungen till detsamma överlämnade. Mötet skulle dock ej i dessa mål hava någon beslutanderätt utan allenast att däri till Konungen avgiva utlåtanden. Infordrade Konungen mötets utlåtande i fråga om antagande av psalm-, evangelie- och kyrkohandbok eller katekes, skulle de av mötets medlemmar, som hörde till prästeståndet, avgiva betänkande i frågan, innan utlåtande beslöts.

Förslaget föll i bonde- och borgarståndet och därmed i riksdagen. Bland de anmärkningar, som riktats mot förslaget, var jämväl, att kyrkomötets beslutande- och vetorätt särskilt i liturgiska frågor ej tillgodosetts. Häremot framhölls under debatten av riksarkivarien Nordström³, att införandet av ett kyrkomöte med beslutanderätt eller med andra ord ett veto skulle komma i strid med gällande grundlagar, som ej kände en dylik institution och förbehölle antingen Konungen allena eller Konungen och R. St. gemensamt lagstiftningen rörande kyrkliga frågor, samt att redan av detta skäl och innan grundlagarna undergått behörig ändring, något veto ej kunde tilläggas det föreslagna kyrkomötet. Motsvarande uppfattning hade även uttalats av Hartmansdorf: »Betyder kyrkomötets beslutanderätt, att Konungen icke kan, utan mötets samtycke, antaga religionsböcker, så skulle kyrkolagen begränsa Konungens lagstiftningsrätt i kyrkoärenden, vilket endast kan ske genom grundlag».

Frågan upptogs ånyo vid 1856—58 årens riksdag genom motion av Thomander. Självständighetskravet hade ju i honom städse haft en kraftig förespråkare. Beträffande liturgiska frågor hade han bl. a. framhållit huru olämpligt det vore, »att Konungen ägde rätt att i statsrådet rätta bibelöversättningar, skriva kyrkohandböcker, psalmböcker och katekeser samt utfärda och påbjuda även andra och flera andaktsböcker, om honom gott syntes». Men synes han

¹ Se särskilt hos HIPPEL.

² Lagutskottets betänkande nr 42.

³ Prästeståndets protokoll 8, s. 187

med hänsyn till de anmärkningar, som ur grundlagssynpunkt riktats däremot, hava ansett sig tillsvidare böra fråntråda detta krav, varför han i motionen i denna del anslöt sig till föregående riksdags lagutskotts uppfattning, dock med i vissa fall utsträckt befogenhet för kyrkomötet, bl. a. därigenom att motionsrätt skulle tillkomma mötets medlemmar. Lagutskottet¹ utarbetade ett förslag, som i huvudsak överensstämde med det av föregående riksdags lagutskott avgivna. En reservant inom utskottet riktade sig emellertid särskilt mot, att självständighetskravet ej vunnit beaktande, under påvisande tillika av tveksamheten, om Konungen såsom summus episcopus verkligen vore berättigad att genom egen maktfullkomlighet vidtaga vissa åtgärder som rörde kyrkan, t. ex. påbjuda en kyrkohandbok, en katekes, en psalmbok eller en bibelöversättning, samt att det likaledes vore ovisst vad R. St. i dessa och dylika frågor hade att säga. Vid överläggningarna inom stånden framställdes även särskilt inom borgarståndet krav på en större maktbefogenhet för kyrkomötet, åtminstone i sådana frågor, som ej hörde till kyrkolagen.

Efter återremiss yttrade utskottet² härutinnan bl. a.: Konungen ägde enligt grundlag att upptaga och ensam besluta i alla sådana kyrkan rörande mål, vilka ej vore av kyrkolags beskaffenhet, eller just de mål, som syntes kunna komma under överläggning vid kyrkomöte. Annan ordning för behandling av dessa mål hos Konungen kunde ej föreskrivas än grundlagen förutsatte. Härav följde ej allenast, att kyrkomöte ej kunde i berörda mål tilläggas beslutanderätt, utan ingrepp i den makt, som genom grundlag vore förbehållen Konungen, utan även att, enär kyrkomötets befogenhet måste ställas i överensstämmelse med och underordnas statsförfattningen, dess sammanträde måste göras beroende av den makt, som enligt grundlagen ägde att i ärenden av omförmälda art förordna, kunde utskottet ej tillstyrka, att någon beslutanderätt tillades kyrkomötet. Detta bleve dock ej betydelselöst. Konungen sattes nämligen därigenom i tillfälle att inhämta församlingens mening i ämnen, där denna företrädesvis borde vinna avseende, och där kännedom därom följaktligen vore av vikt för den makt, som hade att vårda sig om församlingens andliga liv. De, som framställt ovannämnda anmärkning, syntes anse, att kyrkomötet borde inrymmas en sådan makt, att det i egentlig mening komme att utgöra en kyrklig representation, men lade ovanberörda förhållanden i förening med den rätt, som i kyrkliga frågor tillkomme R. St., däremot hinder. Utskottet hade därmed ej velat förneka lämpligheten av en sådan representation, utan endast sökt påpeka hindren för dess införande. Den torde tilläventyrs i en framtid ej utebliva, men det vore utskottets övertygelse, att den även i den form, som utskottet föreslagit, skulle verka välgörande.

¹ Lagutskottets betänkanden nr 47, 62 och 77.

² Lagutskottets betänkande nr 62.

Förslaget blev därefter med vissa ändringar, bl. a. avseende motionsrätt för mötets medlemmar, antaget av R. St. i förstärkt utskott. Av formella skäl vann förslaget emellertid ej K. M:ts sanktion, men framlades vid 1862—63 årens riksdag ånyo ett med ledning därav av K. M:t utarbetat förslag¹, som i huvudsak endast därutinnan avvek från det av R. St. vid 1856—58 årens riksdag antagna, att i anslutning till den befogenhet, som enligt det vid samma års riksdag framlagda representationsförslaget skulle tillkomma kyrkomötet, dess befogenhet uttrycktes på det sätt, att mötet ej skulle äga, *utöver vad i grundlag kunde varda medgivet*, annat eller mera besluta än underd. utlåtanden samt föreställningar och önskingar. I motiven framhölls, att då verkan av kyrkomötets beslut måste bestämmas av grundlag, någon beslutanderätt enligt det uppgjorda förslaget ej kunnat kyrkomötet tilläggas, men att då den ifrågavarande institutionen icke syntes i fullt mått kunna motsvara sin bestämmelse med mindre kyrkomötet tillerkändes rätt att deltaga i *stiftandet av kyrkolag*, ordalagen i förslaget blivit så avfattade, *att de lämpade sig jämväl för den utsträckning av kyrkomötets befogenhet, som genom en grundlagsändring möjligen kunde komma till stånd*. Tillika hade emellertid i motiven till representationsförslaget en hänvisning lämnats till möjligheten, att de kyrkliga lagfrågorna möjligen i en framtid skulle kunna helt undan dragas nationalrepresentationen och överlämnas till kyrkomötet gemensamt med Konungen. Om någon beslutanderätt i liturgiska frågor upptog propositionen ej någon erinran, och innehöll förslaget därutinnan endast föreskriften, att om fråga vore om antagande av ny psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok eller katekes, de utav mötets medlemmar, som hörde till prästeståndet, borde avgiva yttrande över frågan, innan den av mötet till slutlig behandling förelöges. Sistnämnda stadgande blev föremål för erinringar, och föreslog utskottet i anledning därav, att ett tillägg skulle göras, gående ut därpå att i fråga om antagande av psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok eller katekes för bifall skulle fordras, att två tredjedelar av närvarande ledamöter vore ense. Till stöd därför anförde utskottet: Av de rörande omröstning meddelade föreskrifter följde, att i alla frågor endast enkel pluralitet skulle erfordras, för att en omtvistad mening skulle anses för ett uttryck av kyrkorepresentationens mening och följaktligen även av svenska kyrkans åsikter. Utskottet hade dock funnit av synnerlig vikt, att ett undantag gjordes även från denna regel. Några av de frågor, som fölle under kyrkomötets omprövning, vore nämligen av beskaffenhet att så beröra kyrkans innersta liv och hela folkets religiösa åskådnings-sätt, att en enkel pluralitet av 60 röstande, en pluralitet kanske ofta beroende av den förseglade sedeln, icke utan fara för misstag skulle kunna anses som ett verkligt uttryck av den svenska kyrkans, både lärostandets och församlingarnas tanke. De frågor, varpå utskottet

¹ K. M:ts proposition nr 33.

syftade, vore de, som rörde bekännelsen eller antagandet av de i 10 § omförmälda böcker: Icke ringa vore faran av ett misstag i detta hänseende. Men ringa vore däremot vådan av ett uppskov härutinnan intill dess en mera kompakt opinion hunne bilda sig inom kyrkan. Vore en enkel majoritet avgörande, så kunde, emot hela läroståndets enhälliga bestridande, detta likväl bliva förpliktat att förkunna en bekännelse, som vore stridande emot den läras symbola, det med ed förbundet sig att följa; och på samma sätt kunde, emot ett enhälligt bestridande av alla ombuden för församlingarna, dessa senare likväl påtrugas kyrkliga formulär och böcker, stötande, om ock endast genom sin nyhet, för deras religiösa uppfattning. Emellertid finge dessa kyrkomötets bägge element, läroståndet och lekmännen, icke av lagstiftaren betraktas såsom ställda mot varandra med skilda åsikter och intressen, utan vore det fastmera en sammansmältning av dem båda till ett harmoniskt helt; som lagstiftaren borde söka befordra. Utskottet hade i följd därav ansett, att i omförmälda frågor, för bifall till ett framställt förslag, borde erfordras en majoritet av $\frac{2}{3}$ bland närvarande ledamöter. Därvid hade utskottet icke förbisett, att mötets röst jämväl i dessa frågor *måste till en början bliva endast konsultativ*. Men med avseende å den tyngd, som en blott rådgivande församlings mening jämväl kunde äga, hade utskottet ansett den ifrågasvarande majoriteten icke vara mindre viktig, även då fråga vore blott att inhämta den svenska kyrkans eller dess representanters opinion angående föreslagna förändringar i kyrkans liturgi eller läroböcker; och hade förövrigt det av utskottet i anledning härav föreslagna tillägget blivit så avfattat, att det *syntes lämpa sig jämväl för den händelse, att beslutanderätt kunde varda mötet tillerkänd*.

Tillägget väckte en del opposition, men blev förslaget dock slutligen bifallet av R. St. med detta tillägg och med införande bland de kyrkliga böckerna även av ny bibelöversättning. Härtill bidrog väl i viss mån ett yttrande vid ridderskapets och adelns sammanträde av justitieministern Louis de Geer, däri denne anförde¹: »Så länge kyrkomötet endast har att avgiva underd. utlåtanden eller framställningar, förefaller det mig visserligen något oförmligt att fordra en majoritet av $\frac{2}{3}$ för besluts fattande, varigenom kan bliva en följd, att minoriteten kommer att diktera det underd. yttrandet. Men då denna förstärkta majoritet, på sätt föreslaget är, inskränkes till några vissa ämnen, av vilka intet faller inom kyrkolagens område i egentlig mening, och vilka alla kunna, utan ändring av grundlagen, komma att överlämnas till kyrkomötets behandling utan att hänskjutas jämväl till riksdagen, finner jag den föreslagna förändringen bidra till en ökad trygghet emot förhastade beslut, som måhända icke är obehövligen i fråga om ämnen, med vilka förändringar icke böra vidtagas, med mindre de gillas av ett allmänt övervägande tänkesätt».

¹ Ridderskapets och adelns protokoll, 3 s. 441.

disse arbeidsløse, faar man antagelig 10 til 15% av indvaanerne, hvis forsørger var arbeidsløs. Av disse arbeidsløse var pr. 1. ste mars beskjøftiget med nødsarbeide 7,530 mand altsaa 24,53% eller omtrent fjerdeparten. Av de enkelte byer hadde de to Finmarksbyer Vardö og Hammerfest forholdsvis det største antal arbeidsløse, nemlig henholdsvis 11,61% og 9,70% medens Vadsö kun hadde 5,56%. — Videre finder man Koparvik med 8,53%, Arendal 7,52%, Stavanger 7,01%, Möss 6,97%, Kristiansand 6,78%, Kragerö 6,52%, Fredriksstad 6,28% og Larvik 6,11%. Av de tre største byer hadde Kristiania 3,88%, Bergen 2,51% og Trondhjem 2,39%.

Med hensyn til avhjælp av denne arbeidsløshet har fremgangsmaaten været forskjellig i de forskjellige byer. Paa enkelte steder, hvor man har hat lettere for at skaffe passende arbeider, er den største del av de arbeidsløse blit sat i nødsarbeide, medens man andre steder har tyet til at utbetale direkte arbeidsledighetsbidrag, og samtidig har man de fleste steder hjulpet de vanskeligst stillede paa andre maater som ved fri sykeforsikring, bidrag til brændsel og utdeling av matportioner og melk, husleiebidrag, skattelettelse, opprettelse av forskjellige kurser o. s. v.

En av de byer som viser den største procent av sine arbeidsløse i nødsarbeide er Trondhjem, der av 1,300 arbeidsløse paa nævnte datum hadde 1,000 nødsarbeidere eller næsten 77%, hvorav dog en betydelig del da var beskjøftiget i saakaldt indskrænket nødsarbeide, som jeg senere skal komme tilbake til.

Hvad landkommunerne angaar skal jeg kortelig nævne, at de arbeidsløses antal her pr. 1. ste mars 1922 utgjorde 39,303 og det blir 2,11% av den samlede befolkning i landdistrikterne.

Jeg vil dog bemerke at det her oppgivne antal arbeidsløse er noget for lavt, idet som jeg nævnte kun 362 av 640 kommuner har indsendt opgave, men de gjenstaaende kommuner er alle av de mindre og væsentlig utprægede jordbrukskommuner, hvor der erfaringsmessig viser sig mindre arbeidsløshet. Det værst stillede fylke er Finmarken med en ledighetsprocent paa 5,18. Av de arbeidsløse i landkommunerne var der beskjøftiget med nødsarbeide 11,355 eller 28,89%.

For det hele land faar man 70,004 arbeidsløse, hvorav 18,885 var beskjøftiget med nødsarbeider. Disse tal stemmer ganske godt med de tal, som arbeidsformidlingsinspektøren opgir i en skrivelse til Socialdepartementet av 27. april 1922 og indtat i st. prp. nr. 111 om en ekstraordinær bevilgning til motarbeidelse av arbeidsledighet. Han opgir her ifølge situationsrapporter fra arbeidskontorerne med tillæg av 60% for kommuner uten saadant et antal pr. 25 februar av 47,000 uten beskjøftigelse; hertil kommer anslagsvis 20—21,000 beskjøftiget med nødsarbeider hvormed man kommer til et samlet antal paa 67—68,000 eller 2—3,000 mindre end Byforbundets opgave. — Arbeidsformidlingsinspektøren opplyser ogsaa, att han har

indhentet opgaver fra arbejdsledighedskomiteerne altsaa den samme kilde som Byforbundet, og angir efter disse ved utgangen av februar de arbeidsløses antal til 72,628 hvorav 20,582 beskæftiget med nødsarbeide, altsaa for begge tals vedkommende noget mere end Byforbundet, hvilket er rimelig, da arbeidsformidlingsinspektøren har faat svar fra 75 flere kommuner end Byforbundet. De her opgivne tal over arbeidsløsheten synes derfor at skulle være paa det nærmeste rigtig. Arbejdsformidlingsinspektøren viser imidlertid ved opgaver fra arbejdsledighedskomiteerne, at antallet av arbeidsløse har været endnu større tidligere paa vinteren, og det høieste tal hian opgir er 82,536 ved utgangen av december 1921.

Hvad nu kommunernes utlæg til arbeidsløshetens bekjæmpelse angaar, er de indkomne besvarelser for mange kommuners vedkommende meget mangelfulde, og for enkeltes vedkommende helt utilfredsstillende, saa man vanskelig kan bygge paa dem. En hel del kommuner har slet intet utlæg opført, medens de har angit ganske mange arbeidsløse og adskillige av disse beskæftiget med nødsarbeider. Mange kommuner har øiensynlig kun opgit sidste budgetaars utlæg, medens der var spurt om utlæggene siden krisens begyndelse altsaa i 1917.

Ifølge de indkomne besvarelser skulde kommunernes samlede utlæg siden krisens begyndelse andra til vel 35 millioner, men det maa antaes alt tat i betragtning neppe at dække mere end omkring halvparten av deres virkelige utlæg. Kristiania opgir at ha brukt til nødsarbeider, direkte arbejdsledighedsbidrag og andre ydelser kr. 3,330,000, hvilket vil si gjennemsnittlig kr. 12,⁸⁹ pr. indbygger. Bergen opgir kr. 2,964,318 eller 32,⁵⁷ pr. indbygger og Trondhjem opgir kr. 1,900,000 eller kr. 34,⁸⁶ pr. indbygger. Stavanger er dog den by, som har hat de største utlæg, den opgir kr. 5,424,636 eller kr. 123,⁵⁷ pr. indbygger, men saa har ogsaa arbeidsløsheten i denne by været særlig stor, som tidligere sagt hele 7,⁰¹ %.

II. Kommunalt nødsarbeide.

At det endnu vil ta nogen aar før arbeidsløsheten vil helt forsvinde, det kan man vist med sikkerhet forutse, og indtil da maa nok stat og kommune fremdeles være dem, som tar sig av de arbeidsløse.

Skal kommunerne forsøke at skaffe arbeide til alle sine arbejdsledige, saa maa de nu ta det private initiativ tilhjælp og støtte dette, og det mener jeg kan gjøres paa flere maater. Man kan f. ex. støtte boligbygning ved præmiering, avskrivningsbidrag eller garanti for laan; derved avhjelper man samtidig bolignöden. Og man kan støtte industrien og jord- og skogbruksarbeidet hos private ved direkte bidrag. Men det maa da ske under fuld garanti for, at hjælpen virkelig kommer arbeidslivet tilgode, og at det for-

arbeiderne vil faa en bestemt fortjeneste. Ved stykarbeide i en fabrikk eller et verksted kan nok det la sig gjöre; men ved anlægsarbeider ute er der saa mange variable faktorer som spiller ind, nedbøren, frost eller mildveir, variationer i massens beskaffenhet, transporten av massen og meget andet, saa det er umulig at si nogenlunde bestemt, hvad fortjenesten vil bli. Ved nødsarbeide er der desuten den ting, at arbeiderne meget ofte er uvante med det slags arbeide de blir sat til og ukjendte for arbeidslederen, saa han ikke vet noget om hvormeget de kan gjöre.

Departementets bestemmelse om maximalfortjeneste i akkord virket naturlig til, at hvor akkorden var utsat til en bestemt sum regnet arbeiderne sig til hvilken dag de maatte være færdig med arbeidet for at tjene kr. 14: — og til den dag blev de gjerne færdig, men heller ikke før. Men hvor akkorden var utsat efter pris pr m³ efter opmaaling kunde de ikke saa godt regne sig til det, og her blev det derfor gjerne saa, at de tjente betydelig under maximalfortjenesten. Da saa departementet paa anmodning gik med paa undtagelsesvis at tillate en høiere fortjeneste, gik ogsaa denne paa de samme priser betydelig op.

I Trondhjem blev der indtil nytaar til de arbeidsløse, som ikke kunde skaffes nødsarbeide, utbetalt direkte bidrag med kr. 10: — for ungkarer og fra kr. 24: — til kr. 30: — pr uke for forsørgere. For at komme bort fra denne form for understøttelse foreslog stadsingeniøren¹ at indføre innskærket nødsarbeide. Forslaget gik ut paa at gi dem som hadde direkte bidrag saa meget arbeide, at lønnen for dette tilsvarte bidraget med et tillæg, som skulde dække arbeidernes merutgifter ved at utføre arbeidet som f. ex. til klæslit og mere mat. For ungkarer som hadde bidrag kr. 10: — blev foreslaaet arbeide for kr. 12: — hvilket dog blev forhøiet til kr. 18: —. Forsørgere med en at forsørge, som hadde bidrag av kr. 24: — fik arbeide for kr. 30: — og de som hadde flere at forsørge med bidrag kr. 30: — fik arbeide for kr. 36: — alt pr uke.

Forutsætningen for forslaget var, at der kunde skaffes arbeidsplasser, hvor en stor styrke kunde arbeide paa en gang. Som saadanne hadde man en terrængomformning ved høiskolen, hvor 60 mand kunde beskjeftiges paa en gang, en lignende i østbyen med plass til noget færre, samt opsagning og ophugning av provianteringsraadets 4,000 favne bjerkeved.

For at utnytte disse arbeidsplasser blev der arbeidet 16 timer pr døgn i 4 skift à 4 timer fra kl. 7 morgon til kl. 11 aften. Der var ingen hviletider mellem skiftene, hver mand arbeidet bare et skift ad gangen, hvilte saa det næste og arbeidet saa igjen et skift. Fordelen ved denne ordning var, at arbeiderne kom mere uthvilt

¹ Det er stadsingeniør Thesen i Trondhjem som har foreslaaet dette system og sat det iverk, og min omtale av det vil i alt væsentlig bli en direkte gjengivelse av hans oplysninger.

til arbeidsplassen, at man ikke behövet at bygge spisebarakker, og at arbeidet for opsynet blev enklere. Opsynsmændene skiftet ogsaa med hvert arbeidsskift. Derved blev der ikke kastet bort nogen tid ved selve skiftningen, idet den mand som gik sørget for lønningen til dem, som hadde arbeidet skiftet ut paa samme tid som den anden opsynsmand satte de andre igang.

For utlønningen av disse mange arbeidere nyttet det ikke at före lister. Der blev indført den ordning, at hver arbeider, naar han hadde arbeidet et skift, fik utleveret en kupong lydende paa hans navn og undertegnet av vedkommende opsynsmand. Kupongen som galt for kr. 6:— blev saa indløst paa arbeidskontoret, som derved fik anledning til at före kontrol med hvem som arbeidet. For opsynsmændene blev indrettet en protokoll med et blad for hvert skift, hvorpaa paa forhaand var indført nummer og navn paa dem, som skulde arbeide paa det bestemte skift. Opsynsmanden hadde da bare at sætte en strek for dem som mödte under vedkommende dato. Saa utfyldte han kupongerne og delte dem ut ved arbeidstidens slut. Naar først det hele var sat i system og arbeiderne fordelt paa sine skift, gik alt som av sig selv.

Efter de lønninger som för er nævnt blev arbeidstiden for ungarer 3 skift, for forsørgere med en at forsørge 5 skift og for forsørgere med fleere 6 skift pr uke. Paa anmodning gik departementet med paa at yde et statsbidrag paa kr. 3:— pr dagsverk for dette arbeide medens bidraget ellers var kr. 2:—. Likesaa indvilget arbeidsformidlingsinspektören i, at de som paa denne maate blev beskjeftiget istedenfor at faa direkte bidrag, skulde faa adgang til at bli indmeldt i kredssykekassen som frivillige efter statens regler, hvor kommunen og staten deler præmien.

Ved nytaar var der i Trondhjem ca 400 nödsarbeidere paa fuld uke og omtrent utelukkende i akkord og 334 landarbeidere, som hadde direkte bidrag. Da dette indskrænkede nödsarbeide blev igangsatt og alle 334 blev anvist arbeide der, blev med en gang 89 eller noget over fjerdeparten borte. Senere kom en hel del til, og til midten av mars var ialt ca 750 mand anvist dette arbeide, men endel foruten de første 89 forsvandt efterhvert. Det viste sig ogsaa, at man kunde plassere langt flere end oprindelig antat, fordi det aldrig hendte, at alle var tilstede. Ordningen har nemlig ogsaa den fordel, at den gir anledning for arbeiderne til at bli borte enkelte skift, hvis det kan lykkes dem at skaffe sig en mindre job andetsteds, og det tjener jo kommunen paa. Desuten var der nok endel, som ikke gad arbeide alle sine skift. Men hvis en mand uten grund var sammenhengende borte i mere end to uker, blev han strøket av listerne, og da bortfaldt samtidig hans ret til anden understöttelse av kommunen.

I slutten av januar blev antallet av skift efter andragende fra arbeiderne öket, saaledes at ungarer fik 4 skift og tjente kr. 24:— pr uke, forsørgere med en at forsørge fik 7 skift og tjente

kr. 42:— og resten fik 8 skift og tjente kr. 48:—. Samtidig blev nødsarbeidet paa fuld uke indskrænket til 5 dage, men fremdeles med akkord, og disse tjente da fra kr. 50:— til kr. 70:— pr uke eftersom akkorden gik ut, som regel dog ikke mindre end kr. 60:—.

Med denne ordning blev der praktisk talt skaffet arbeide for alle landarbeidere i Trondhjem som ikke var uværdig til det paa grund av en eller anden forgaelse. Desuten blev der skaffet ordnært nødsarbeide ogsaa til alle andre med stor forsörgelse.

Ordningen har ogsaa den fordel, at man kommer i beröring med praktisk talt alle de arbeidslöse og da ogsaa med en hel del ungdom, som har været i den uheldige omstændighet at de er kommet ind i arbejdslivet enten under krigens höikonjunktur, da de kunde leve godt med litet arbeide, eller under nedgangstiden, da intet arbeide var at faa. Det viste sig av deres ydelse hvor nødvendig det var at lære dem at arbeide, og hvor fordærvelig det er at gi dem penger for ingenting at gjöre. Mange kom til arbeidet med den forutsætning, at de bare hadde at möte op saa fik de sine kuponger. Man maatte derfor ved en enkelt arbeidsplass, hvor der væsentlig var beskæftiget ungdom og hvor arbeidsydelsen virkelig var slet, gaa til det skridt at nedsætte kupongernes værdi indtil arbeidsydelsen gik op igjen, og det virket ogsaa straks, saa værdien kunde opsættes igjen.

Jeg tror denne ordning av nødsarbeidet, som stadsingeniör Thesen har iverksat istedetfor at utbetale direkte bidrag, er meget at anbefale baade ökonomisk og moralsk set. Den er letvindt og billig at administrere og skaffer da kommunen noget igjen for sine utlæg, samtidig som den skaffer alle som gjerne vil arbeide for den hjælp de faar, lidt at gjöre. At den samtidig befrir kommunen for at yde bidrag til de arbeidssky individer, som aldrig vil gjöre noget men nok vil gaa paa arbeidskontoret og ta imot et arbeidsledighetsbidrag, er yderligere en fordel».

Nya svenska indexberäkningar. I dessa översikter har tidigare (Häfte 3, 1919) redogjorts för dels de indexserier, som utgivas av socialstyrelsen beträffande priset å vissa livsmedel samt lyse och bränsle ävensom levnadskostnadernas allmänna förändringar, dels för Svensk Handelstidnings partiprisindex, vilken numera publiceras i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Utom dessa senare hava *officiella* partiprisindices från och med år 1922 publicerats i Kommersiella meddelanden, varjämte vissa provisoriska indextal redan tidigare publicerats i Ekonomisk översikt. För publicering i nämnda översikt utarbetas numera även en svensk konjunkturindex av liknande slag som de amerikanska konjunkturindices, som utarbetats för tiden 1903—14 och 1919—22 av prof. WARREN M. PERSONS vid Harvard-universitetet samt de motsvarande engelska undersökningar, vilka utföras vid London School of

Economics under ledning av prof. A. L. BOWLEY. En kort redogörelse för arten av dessa nya indexberäkningar må här vara på sin plats.

Till grund för kommerskollegii *statistik över partipriserna* ligga uppgifter, som insamlas från ett antal av kommerskollegium utvalda, enskilda firmor, försäljningsföreningar och andra näringsorganisationer, med vilka kollegium träffat avtal om lämnande av fortlöpande prisuppgifter. För vissa varor med fluktuerande priser avse uppgifterna beräknade månadsmedelpriser; för andra liknande varor avgivas uppgifter veckovis och för varor med mera konstanta priser inhämtas prisuppgifter för den siste i var månad. Upplysning begäres i dessa senare fall även om data för inträffade prisändringar, varigenom goda medeltal kunna beräknas. Sålunda erhållas prisserier för c:a 160 olika varuslag. Uppgifter föreligga för år 1913 samt från och med januari år 1920. År 1913 har vid indexberäkningarna använts som basår.

Vid bearbetningen av prismaterialet för en viss månad har man först för varje vara beräknat en s. k. specialindex, angivande varans pris under månaden ifråga i procent av dess pris under samma månad år 1913. Genom att på detta sätt använda samma månad år 1913 till bas i stället för att, som tidigare skett, sätta samtliga månadspriser i förhållande till medelpriset under hela år 1913, har man sökt eliminera säsongväxlingarna i den mån dessa uttryckas av prisvariationen från månad till månad år 1913. Av specialindices beräknas sedermera vägda medeltal dels för samtliga ingående varor, dels särskilt för råvaror och för fabrikat. De härvid använda vikterna utgöras av värdet av respektive varors inrikes handelsomsättning under år 1913, vilken handelsomsättning beräknats genom en särskild undersökning. Man har även sökt taga hänsyn till den olika omsättningen av olika kvaliteter och å olika marknader genom att utföra särskilda vägningar med hänsyn härtill.

Den för beräkningen av dessa generalindices använda vägningsmetoden förutsätter tydligen, att handelsomsättningen av varje varuslag under basåret fördelade sig så på årets olika månader att värdet — alltså icke kvantiteten — av samtliga månaders omsättning förblev lika, d. v. s. att ju högre pris en månad uppvisade desto mindre mängd omsattes av varan i fråga. Endast under denna förutsättning erhåller nämligen indextalet den konkreta betydelsen av förhållandet mellan tvenne medelvärden eller, om man så vill, av en bestämd omsättningsmängds värde, beräknat efter de löpande priserna, uttryckt i procent av samma omsättningsmängds värde, beräknat efter basmånadens priser.

Metoden för beräkningen av de svenska *konjunkturindices* beskrives i en som bilaga till Kommersiella meddelanden, 1922, utgiven avhandling av J. ÅKERMAN. Den ansluter sig i det väsentliga till den nämnda amerikanska metoden och går i huvudsak ut på att genom elimination av de sekulära och årliga (säsong-)variatio-

nerna från vissa ekonomiskt betydelsefulla företeelser, för vilka månadssiffror föreligga, framställa renodlade uttryck för konjunkturvägen (tillika med de icke eliminerbara tillfälliga växlingarna). De använda data sönderfalla i tre naturliga grupper, nämligen de som avse den spekulativa verksamheten, produktionen och varumarknaden, samt lånemarknaden. Inom dessa grupper uttagas serier, vilka tydligt återspegla konjunkturörelsen, varvid partiindexens förlopp utsetts som standard för denna. Härvid uppstår problemet, i vilken mån de olika serierna av månadsindices böra förskjutas i förhållande till varandra för att uppvisa största möjliga parallellism eller inbördes överensstämmelse. Detta emedan vissa ekonomiska företeelser föregå eller orsaka andra så, att konjunkturförändringarna visa sig tidigare i några serier än i andra. Denna uppgift synes man ha för avsikt att söka lösa med tillhjälp av korrelationsmetoden.

På grund av sakens stora vikt och betydelse må här något redogöras för metoden tillika med några randanmärkningar. Hr Åkerman genomgår metodens detaljer genom ett exempel. Som sådant tar han arbetslöshetsprocenten i olika månader från februari 1911 till juni 1922. Först bestämmes medelvärdet av serien, varvid dock någon tvekan uppstår, huru många år böra medtagas i denna bestämning; talen under år 1921 och 1922 äro nämligen så avvikande från de övriga, att de synnerligen starkt påverka medelvärdet. Av denna anledning uteslutas dessa tal, vadan i medelvärdet ingå endast de tio åren 1911—1920. Ifrågasvarande medelvärde användes sedermera för korrigerings av samtliga månadstal till den s. k. medellinjen, d. v. s. denna antages ligga horisontellt. För försummandet av den sekulära termen (medellinjens lutning) anföres särskilda skäl, som här icke skall invändas något emot. Som vi strax få att se påverkar emellertid den sekulära rörelsen bestämningen av säsongvariationen och orsakar däri en differens i säsongkurvans nivå vid början och slutet av året. Mot den utjämnings av denna differens som sedermera sker genom utproportionering på de olika månaderna kan möjligen invändas att om man i stället använt den okorrigerade säsongkurvan för elimination av säsongvariationen åtminstone en del av den försummade sekulära termen också skulle blivit eliminerad. Huruvida detta skulle förbättrat resultatet må emellertid vara osagt i betraktande av att den sekulära kurvan under föreliggande undersökningsperiod icke synes kunna framställas genom en rät linje.

Vid bestämning av säsongkurvan förkastar hr Åkerman den eljest brukliga metoden att taga aritmetiska mediet i varje månad. Skälet härför angives vara å ena sidan att de abnorma talen inverka för starkt på medeltalet och å andra sidan att den verkliga existensen av en säsongvariation icke skulle kunna avgöras på denna väg. Det sista skälet kan jag icke förstå. Adderas alla årens tal månad för månad eller tages medelvärdet framträda som

bekant eventuella i året jämnt uppgående periodiska svängningar i förstärkt form medan andra svängningar bliva utsuddade. Detta är ju rent av den i periodogramanalysen vanliga metoden att uppsöka perioder och att isolera svängningar av given period. Men vill man vara riktigt noga i fråga om att *konstatera* att en säsongvariation *verkligen* existerar, så räcker värken denna eller hr Åkermans egen metod. Den frågan synes icke kunna avgöras utan andragande av teorien för statistiska seriers stabilitet. Vad så den förstnämnda anmärkningen beträffar, att de abnorma siffrorna för mycket inverka på medeltalen, så synes denna olägenhet enklast avlägsnad genom att de abnorma siffrorna uteslutas. Något liknande ägde ju rum vid beräkningen av medelvärdet för hela serien. F. ö. torde åtskilligt kunna anföras för användandet av det geometriska mediet i stället för det aritmetiska i ett fall som det föreliggande.

Emellertid väljer hr Åkerman en annan, i och för sig mycket nätt metod. Han uttrycker nämligen varje månadstal i procent av närmast föregående månads tal. De sålunda erhållna kedjeindex talen uppföras sedan månadsvis och som representant för varje månads kedjeindex uttages det till storleken mittersta (medianen) av de olika årens tal för månaden ifråga. Dessa tolv månadsindices multipliceras sedan i serie, varigenom varje månads nivå blir uttryckt i procent av januari månads tal, i stället för den föregående månads. Huvudsakligen på grund av att sekulär variation förekommer (men även på grund av att icke medianen utan geometriska mediet är det teoretiskt riktiga medelvärdet i detta fall) återvänder serien icke till talet 100 då man i slutet övergår från december till januari på nytt. Den differens som uppstår utproportioneras på de olika månaderna genom division av de olika termerna med resp. 1:sta, 2:dra, 3:dje o. s. v. potensen av 12:te roten ur slutsiffran (i redogörelsen står att division skett med resp. 12:te, 11:te o. s. v. roten ur slutsiffran, men detta måste vara skrivfel).

Sedan de så erhållna korrigerade talen omproportionerats ännu en gång så, att deras medeltal blir lika med 100, accepteras de såsom uttryck för säsongvariationen och observationsserien reduceras på följande sätt: Först divideras alla originaltalén med deras medelvärde (medelvärdet för åren 1911—20) och fråndragas säsongtermerna för resp. månader. Den så erhållna serien kunna vi kalla för den reducerade serien. För att denna serie skall bli fullt jämförbar med liknande serier för andra företeelser skall den divideras med den s. k. standarddeviationen eller medelkvadratiska avvikelser (vi använda hellre det numera vedertagna, kortare namnet »dispersionen» på denna storhet.) Den sålunda slutligt erhållna serien utgör den s. k. konjunkturindex för arbetslösheten.

Det är att märka att den beskrivna reduktionen bygger på antagandet att säsongvariationerna äro absolut (aritmetiskt) konstanta, medan den metod, som använts för bestämningen av dessa

variationer själva; förutsätter en procentuell (geometrisk) konstans. Vidare torde reduktionen vara onödigt tillkrånglad. Metoden blir numeriskt sett betydligt bekvämare om man förfar så, att säsongtermerna hänförs till medellinjen i stället för till medelvärdet 100. Man slipper då dividera originaltalen med deras medelvärde och får visserligen en annan reducerad serie, som dock ger samma resultat då den divideras med dispersionen.

Med bortseende från de gjorda randanmärkningarna, vilka ha en mera principiell än praktisk räckvidd, kan man säga att den av hr Åkerman utvecklade metoden utgör ett ganska aktningvärt försök att i den ekonomiska statistiken införa rationella metoder, och bör den därför hälsas med tillfredsställelse. För att metoden skall bli till nytta måste den dock ovillkorligen ändras på en punkt som vi icke ännu berört. Vid metodens användning har nämligen insmugit sig ett fel, som under vissa omständigheter kan få rätt så allvarliga konsekvenser. Saken är den, att den formel, efter vilken dispersionen beräknats, icke är giltig annat än under förutsättning att den användes på en serie, vars medelvärde är noll. Detta inträffar också med den reducerade serien (ur vilken ju dispersionen beräknas) för den händelse man endast medtager de termer, som motsvara dem, som ingått i medeltalsberäkningen i originalserien. Nu har emellertid, åtminstone vid behandlingen av arbetslöshetsprocenten, som förut nämnts, i medelvärdet endast ingått talen för åren 1911—20, medan hr Åkerman vid beräkningen av dispersionen även medtagit året 1921. Härigenom blir medelvärdet i den reducerade serien för arbetslösheten icke längre noll och den metod, som använts för beräkningen av dispersionen ger med nödvändighet ett för stort värde. I själva verket skall man från medelvärdet av kvadraterna på termerna i den reducerade serien draga kvadraten på seriens medelvärde för att erhålla kvadraten på dispersionen. Detta synes icke ha skett och det funna värdet på dispersionen (1,31) blir för stort. En riktig beräkning skulle ha givit ett omkring 5 % mindre värde. På grund av detta fel bli samtliga indextal för arbetslösheten omkring 5 % för små.

I verkligheten är det fel som begåtts emellertid antagligen ännu många gånger större. Överhuvud är det ingen mening i att vid beräkning av dispersionen medtaga en längre serie än den som använts för bestämningen av medeltalet. Alla de skäl som talat för begränsningen av serien vid medelvärdesberäkningen, tala i fördubblad måtto för begränsning vid beräkningen av dispersionen. Om abnorma tal förrycka det enkla medelvärdet så förrycka de i än högre grad det kvadratiske medelvärdet, på vilket ju beräkningen av dispersionen beror. När nu i detta fall året 1921 och senare månader på goda grunder uteslutits vid medelvärdesberäkningen, borde de också ha uteslutits vid beräkningen av dispersionen. Faktiskt inverka 1921 års tal så kraftigt på dispersionen, att, om man utesluter dem, värdet be-

finnes bliva knappt en tredjedel av det funna värdet (1,31). Indextalen hade sålunda, för så vitt min överslagsräkning är riktig, blivit mer än tre gånger större om full konsekvens iakttagits vid beräkningarna.

De nu gjorda anmärkningarna utvisa i varje fall vilket betydande spelrum för godtycket de använda metoderna medgiva. Frågan om vilka observationer skola uteslutas vid de grundläggande beräkningarna uppstår alljämt och slutresultaten äro i högsta grad känsliga för hur avgörandet träffas. Detta även om riktiga formler användas. Det är överhuvud taget tvivelaktigt, huruvida aritmetiska mediet och dispersionen (medelkvadratiska avvikelserna) äro lämpliga för behandling av dylika problem. Hr Åkermans tanke att använda medianen vid bestämmandet av säsongkurvan har åtskilligt för sig även vid bestämmandet av medellinjen och spridningsmättet. För detta senare skulle man i så fall taga den s. k. fjärdedelsavvikelsen rörande vilken må hänvisas till GUNNAR JAHN: Statistikkens teknik og metode, sid. 144. Även en annan av hr Åkerman framkastad tanke, nämligen den att utgå från originaltalens logaritmer, har mycket för sig. Denna metod, vilken kommer på ett ut med att lägga geometriska mediet, i stället för aritmetiska mediet, till grund för beräkningarna, är den naturligaste ifall säsongkurvans och även de tillfälliga variationernas amplitud växer proportionellt med originaltalens allmänna nivå. Den medför även den fördelen — åtminstone beträffande arbetslöshetsprocenten — att talen få ett mera symmetrisk fördelning eller, som hr Åkerman uttrycker det, att de icke så lätt låsa fast sig i närheten av nollvärdet. Härvid bliva även de extrema avvikelserna mera normala och slutresultatet ej fullt så känsligt för hur serierna begränsas.

Svensk statistisk litteratur. Av nyare svenska statistiska böcker må först nämnas byråchefen B. NYSTRÖMS arbetsstatiska undersökning rörande *Husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadslignande samhällen*. Undersökningen har utförts på uppdrag av de år 1920 tillkallade sakkunniga för utredning av arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, men har därjämte ventilerats för erhållande av doktorsgrad vid Uppsala universitet.

Användandet av på offentligt uppdrag, men självständigt, utförda statistiska undersökningar som akademiska avhandlingar, står ju i överensstämmelse med en genom denna tidskrift på sin tid utförd principutredning. Förfarandet har också tidigare förekommit, och det i sådan utsträckning, att av det på senare år vid svenska högskolor ventilerade ungefär halva dussinet avhandlingar i samhällsstatistiska ämnen, alla utom en — Esschers för ett par år sedan i Lund ventilerade avhandling angående dödligheten — falla under denna kategori. Saken sammanhänger uppenbarligen med det i och för sig beklagliga förhållandet, att statistiska primärundersökningar ofta kräva så betydande ekono-

miska och administrativa hjälpmedel att först ett offentligt uppdrag sätter vederbörande i stånd att utföra för författandet av en doktorsavhandling tillräckligt omfattande materialinsamlingar och bearbetningar. Med de begränsade resurser som i allmänhet stå till buds för forskningen vid universiteten är det huvudsakligen endast teoretiska problem och metodfrågor samt sekundärstatistiska undersökningar, d. v. s. undersökningar grundade på publicerat eller eljest redan insamlat material, som kunna komma i fråga som ämnen för doktorsavhandlingar eller över huvud för enskild forskning. Härav följer att den akademiska statistiken måste och bör framförallt koncentrera sig på dessa gebit.

Vad nu beträffar den föreliggande avhandlingen är klart att densamma, i likhet med andra av samma slag, bär stark prägel av sitt mera praktiska än direkt vetenskapliga syfte. Bedömer man arbetet med hänsyn härtill måste erkännande lämnas såväl åt författarens uppenbara sakkunskap på det avhandlade området som åt hans ådagalagda rutin och talang för statistiskt arbete. Åtskilliga av resultaten torde lämna värdefulla bidrag till kännedomen om det betydande och, som författaren själv påpekar, i vårt land hittills skäligen utforskade samhällsområde, som undersökningen omfattar.

Av övrig inländsk litteratur har tidigare *statistiksakkunnigas betänkande* omnämnts och kommenterats. Såsom bilaga till detta betänkande har dessutom utgivits en av undertecknad författad redogörelse för *Huvuddragen av den officiella statistikens utveckling och nuvarande organisation i Sverige* jämte en kort översikt av dess organisation i vissa främmande länder samt i internationellt hänseende. Ifrågavarande arbete har med vederbörligt tillstånd även utgivits separat i en mindre upplaga, innehållande tillika ett särtryck av den i huvudbetänkandet inledningsvis lämnade översikten av den officiella statistikens omfattning, organ och publikationer. Härigenom utgör arbetet en någorlunda enhetlig och fullständig, ehuru kortfattad beskrivning av vår officiella statistiks utveckling och nuvarande art och beskaffenhet. Framhållas må emellertid särskilt, att arbetet är av rent beskrivande natur, utan försök till kritisk granskning och värdesättning. Det historiska är helt igenom referat ur tryckta källor och det hela framträder utan några som helst vetenskapliga pretentioner. Det har varit författarens tanke att boken skulle kunna användas i den akademiska undervisningen beträffande den administrativa statistiken. Framhållas må att liknande redogörelser förefinnas rörande flera andra länders statistik. Ett nyare dylikt arbete rörande Danmarks statistik har tidigare omnämnts i dessa Översikter och Meddelanden och för ett par månader sedan har en beskrivning av Förenade staternas statistik utgivits av the United States Bureau of Efficiency.

Under år 1922 utkomna officiella statistiska publikationer i Sverige.**Sveriges officiella statistik.**

Folkmängden och dess förändringar. Folkmängden inom administrativa områden den $31/12$ 1921, av stat. centr.-byrån. Dödsorsaker år 1917, av stat. centr. byrån. Ut- och invandring år 1921, av stat. centr.-byrån. Befolkningsrörelsen år 1917, av stat. centr. byrån.

Hälsa- och sjukvård. Allmän hälso- och sjukvård år 1920, av medicinalstyrelsen. Sinnessjukvården, i riket år 1921, av medicinalstyrelsen. Det civila veterinärväsendet år 1920, av medicinalstyrelsen. Hälso- och sjukvård vid armén år 1921, av arméförvaltningens sjukvårdsstyrelse.

Jordbruk med binärningar. Årsväxten; preliminär redogörelse år 1921, av stat. centr.-byrån. Mejerihantering år 1920, av stat. centr.-byrån. Fiske år 1920, av stat. centr.-byrån.

Skogshushållning. Kungl. Domänstyrelsens förvaltning år 1920; av domänstyrelsen.

Industri- och bergshantering. Industri år 1920, av kommerskollegium.

Handel. Handel år 1920 av kommerskollegium.

Sjöfart. Sjöfart år 1920, av kommerskollegium.

Lotsverket. Lotsverket år 1921, av lotsstyrelsen.

Järnvägar. Statens järnvägar år 1921, av järnvägsstyrelsen. Allmän järnvägsstatistik år 1920, av järnvägsstyrelsen.

Postverket. Postverket år 1921, av generalpoststyrelsen.

Telefon och telegraf. Telefon och telegraf år 1921, av telegrafstyrelsen.

Statens vattenfallsverk. Statens vattenfallsverk år 1921, av vattenfallsstyrelsen.

Sparbanker. Postsparbanken år 1921, av styrelsen för postsparbanken. Allmän sparbanksstatistik år 1920, av stat. centr.-byrån.

Försäkringsväsen. Allmänna pensionsförsäkringen år 1920, av pensionsstyrelsen. Riksförsäkringsanstalten år 1920, av anstalten: D:o för år 1921. Enskilda försäkringsanstalter del I årg. 1920, del II årg. 1920, del III årg. 1919, av försäkringsinspektionen.

Socialstatistik. Kollektivavtal i Sverige år 1921, av socialstyrelsen. Kollektivavtal i Sverige vid årsskiftet 1920—1921, av socialstyrelsen; I och II. Arbetsinställelser i Sverige år 1921, av socialstyrelsen. Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1917—19, av socialstyrelsen. Olycksfall i arbete år 1918, av riksförsäkringsanstalten. Livsmedelsförbrukningen inom mindre bemedlade hushåll under krisåren 1914—1918, av socialstyrelsen. Arbetsförhållanden för hotell- och restaurangpersonalen i Sverige, av socialstyrelsen.

Fattigvård. Fattigvården år 1920, av stat. centr.-byrån.

Rättsväsen. Domstolarnas och de exekutiva myndigheternas verksamhet åren 1915—1916, av stat. centr.-byrån.

Fångvården. Fångvården år 1920, av fångvårdsstyrelsen. D:o år 1921.

Undervisning. Folkskolorna och högre folkskolorna redovisningsåret 1920—21, av skolöverstyrelsen. Statens allmänna läroverk, kommunala mellanskolor och privatläroverk läsåret 1920—21, av skolöverstyrelsen. Donationer vid allmänna läroverk; kommunala mellanskolor och privatläroverk år 1919, av skolöverstyrelsen. Yrkesundervisningen åren 1919—21, av skolöverstyrelsen.

Allmänna val. Riksdagsmannavalen år 1921, av stat. centr.-byrån.

Finanser. Accispliktiga näringar tillverkningsåret 1920—21, av kontrollstyrelsen. Rusdrycksförsäljningen år 1920, av kontrollstyrelsen. D:o för år 1921.

Statistiska meddelanden.

Ser. C. Månadsstatisk över handeln år 1922, av kommerskollegium. Ser. D. Järnvägsstatistiska meddelanden 1922, av järnvägsstyrelsen. Ser. E. Uppgifter om bankerna år 1922, av bank- och fondinspektionen. Ser. F. Sociala meddelanden år 1922, av socialstyrelsen.

Särskilda publikationer.

Yrkesinspektionens verksamhet år 1921, av socialstyrelsen. Statens förlikningsmäns verksamhet år 1921, av socialstyrelsen. Svenska fartygs sjöolyckor år 1920, av kommerskollegium. Kommersiella meddelanden år 1922, av kommerskollegium. Sveriges industriella produktion, preliminär redogörelse år 1920, bilaga till föregående. D:o för år 1921. Preliminär redogörelse för Sveriges in- och utförsel år 1921, d:o. Preliminär redogörelse för Sveriges varuutförsel till olika länder år 1921, d:o. Preliminär redogörelse för Sveriges varuinförsel från olika länder år 1921, d:o. Konsulers och handelsattachéers berättelse år 1922, d:o. Ekonomisk översikt, utarbetad inom kommerskollegium under medverkan av socialstyrelsen och särskilt tillkallade sakkunniga, h. 3—6, d:o. Allmänna väghållningsbesväret på landet år 1921, av kommunikationsdepartementet. Den med statsmedel understödda hästpremieringen m. m. under år 1921 (jordbruksdepartementet). Kungl. Mynt- och justeringsverket år 1921, av myntdirektören. Riksgäldskontoret 1921, årsbok utarbetad inom riksgäldskontorets kameralbyrå. Sveriges riksbank 1921, årsbok utarbetad av riksbankens statistiska avdelning. Uppgifter om hypoteksbanken och hypoteksföreningarna år 1921, av bank- och fondinspektionen. K. Lantbruksstyrelsens berättelse år 1920, av lantbruksstyrelsen. Banavdelningens berättelse år 1921, av järnvägsstyrelsen. Trafikavdelningens berättelse år 1921,

av järnvägsstyrelsen. Maskinavdelningens, förrådsavdelningens och huvudverkstädernas berättelse år 1921, av järnvägsstyrelsen. Statens järnvägsbyggnaders berättelse år 1921, av järnvägsstyrelsen. Månadsstatistik för tjänstebruk år 1922, av järnvägsstyrelsen.

Årsböcker. Statistisk årsbok för Sverige år 1922, av stat. centr.-byrån.

Kommunal statistik.

Stockholms stads statistik, av Stockholms stads statistiska kontor. Statistisk årsbok för Stockholms stad år 1922. Berättelse angående Stockholms kommunalförvaltning år 1920. Berättelse från Stockholms stads hälsovårdsnämnd jämte översikt av stadens sanitära statistik år 1921. Statistisk redogörelse för Stockholms stads fattigvård år 1920. Den tionde allmänna bostadsräkningen i Stockholm den 31 december 1920. Statistisk månadsskrift år 1922. Veckoöversikt av Stockholms sanitära statistik år 1922. Berättelse angående Stockholms stads brandväsen jämte översikt av brandsamt sjuk- och djurtransportstatistiken år 1921. Berättelse angående Stockholms stads arbetsförmedling jämte statistisk översikt rörande verksamheten år 1920. Statistisk översikt av Stockholms handel och sjöfart m. m. år 1921. Statistisk översikt av fabriksindustrien och hantverkerierna i Stockholm år 1921. Berättelse angående Stockholms stads renhållningsväsen jämte statistisk översikt rörande verksamheten år 1921. Statistisk redogörelse för allmänna val i Stockholm år 1921.

Göteborgs stads statistik, Statistik årsbok för Göteborg år 1920, av Göteborgs stads statistiska kontor.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

NÅGRA UNDER ÅR 1922 UTKOMNA ARBETEN I EKONOMISK HISTORIA.

Vår ekonomiska historia har under det gångna året riktats med flera arbeten av betydelse. Främst bland dem torde förtjäna att här omnämnas CURT WEIBULL *Sveriges och Danmarks äldsta historia*, en orientering (88 s.). Genom en briljant kombination av den moderna arkeologiens forskningsresultat ställer W. i denna skrift vår nordiska s. k. förhistoria intill vikingatiden i helt ny belysning. De gammaldanska landen vid Öresund, Bälten och Kattegat, som vattenvägarna genom sunden och vikarna förbundo till en enhet, hade outtömliga förråd på stenålderns stora gagnsråämne, flintan. Här nådde kulturen också under den s. k. yngre stenåldern från 4:de årtusendet f. Kr. sin högsta utveckling i Europa norr om Medelhavsländerna. Under folkvandringstiden omgestaltades förhållandena. I och med det att det nya gagnsråämnet, järnet, blev känt och undanträngde flintan — från 500-talet e. Kr. — trädde ett nytt kulturcentrum i förgrunden, Uppland (Wendel) och trakterna kring nedre Dalälven med deras rika myrmasstillgångar. Beträktningsättet förefaller så självklart, att man nästan med förbluffelse frågar sig, om det verkligen inte sedan länge varit allmänt. Skriften verkar i så måtto som den bekanta »knäckningen» i anekdoten om Kolumbus' ägg. Det torde få antagas, att den blir epokgörande. De många specialproblem i fråga om den förhistoriska periodindelningen, bronsålderskulturens art, de nordiska och utomnordiska samfärdslederna (Västergötland, Gottland) o. s. v., av vilka några tidigare diskuterats med mycken häftighet och några till större eller mindre del ännu äro omdebatterade eller olösta, beröras i vederbörligt sammanhang. De inpassas såsom intressanta detaljer i den eleganta framställningen, som är fullständigt dokumenterad. — CURT WEIBULL *Lübeck och Skånemarknaden* (80 s.) har utkommit såsom nr II i serien Skrifter, utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. Inledningsvis meddelas en kort översikt över Sveriges och Danmarks handelsförbindelser under den äldre medeltiden — från 800-talet e. Kr. över Birka och Gottland mot

sydost genom arabiska och khazanska samt över Hedeby (Slesvig) mot sydväst genom frisiska köpmän, från 1000-talet på England, från 1100-talet på den tyska Nordsjökusten och senare, med den germanska reaktionen mot slavernas erövringar, på Lybeck, Thorn, Riga och Reval m. fl. handelsstäder. Redan vid år 1200 hade sillfisket i Öresund under höstmånaderna gett Skånemarknaden en central betydelse i Nordeuropas handel. Fisket bedrevs huvudsakligen av danskar, men nedsaltningen och handeln låg i händerna på utländska köpmän som sålde den utmärkta skånska sillen över hela Europa norr om Alperna. »Den främsta av de på Skånemarknaden handlande städerna var Lübeck. Dess handel på Skånemarknaden kan siffermässigt fastställas för senare tidsperioder. Tidsperioderna äro 1368—1369 och 1398—1400» (s. 9). Under sistnämnda period har handeln i främsta rummet gått på Malmö, som ännu under förra hälften av 1300-talet undanskymts av Skanör och Falsterbo. Denna handel har »varit en avgörande faktor för de tyska städernas sammanslutning under Lybecks ledning till en politisk enhet, hansaförbundet... Den har även gjort Skåne till den ur ekonomisk synpunkt viktigaste delen av Norden. Skånemarknaden är i väsentlig grad den ekonomiska bakgrunden för den stora roll Skåne och dess ärkebiskopar spelat i Nordens både politiska och kulturella historia under medeltiden» (s. 46). Under 1400-talet uppdrevos fiskena vid Bohusläns och Norges kuster samt överhuvud i Nordsjön och i medlet av 1500-talet bröts de tyska hansestädernas handelsvälde och övergick hegemonien i fråga om sillmarknaden till holländarna.

Såsom ett praktverk i folio med dyrbara illustrationer och en uttömmande litteraturförteckning har utkommit SVEN TUNBERG *Stora Kopparbergets historia*, I, Förberedande undersökningar (199 s.). I allt väsentligt ansluter sig T. här till den uppfattning om det svenska bergsbrukets äldsta uppkomst och organisation, som jag för mera än ett årtionde sedan framlade i uppsatser i denna tidskrift:¹ »Den storindustriella gruvdriften har i Sverige skapats under konungamaktens ledning med närmaste utgångspunkt i ett större bergverksföretag vid Kopparberget sannolikt från 1280-talets första år» (s. 93). »Med otvivelaktig rätt kan anses troligt, att de gamla berömda koppar- och silverbergverken vid Rammelsberg å Harz i åtskilliga avseenden stått mönster för den yngre svenska bergshanteringen» (s. 93)². En äldre sådan i mindre skala för utvinnande av silver och möjligen även järn antager T. hava upp-

¹ Statsvet. tidskr. 1910, s. 24 ff.: Sveriges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås (omkring år 1280). Stora Kopparberget och Rammelsberg.

² Se härtill numera även Johannes Kretzschmar i *Hansische Geschichtsblätter* Bd. XXVI, 1921, s. 229 ff.: »Nach den Untersuchungen von Sommer ist gar kein Zweifel, dass das Bergwerk am grossen Kupferberg bei Falun seinen Ursprung vom Rammelsberg bei Goslar herleitet» (s. 232).

tagits ett århundrade tidigare. Såsom stöd för detta antagande anföres en uppgift i (den engelskfödde) franciskanermunken Bartholomæus Anglicus' *De proprietatibus rerum*, ett omfattande encyklopediskt arbete, som lär ha färdigställts i Magdeburg vid 1200-talets mttt, (»gegen 1240»), och som föreligger i en mångfald inkunabeltryck från slutet av 1400-talet (s. 34). Det heter i denna encyklopedi¹, att Sverige »är visserligen fruktbart vad jordmånen beträffar, men saknar vingårdar. I sin tillgång på mycket fruktbara betesmarker och på metaller har det dock en ersättning för brister i andra avseenden. Ty fränsett de rikedomar, som detta land i mångdubbel måtto hämtar från havet, överträffar det många andra länder i fråga om rikedom på vilda djur, boskap och dragare, i fråga om silvergruvor och otaliga andra inkomstkällor.» Ett par spårningar ha här företagits i den svenska översättningen för att visa, att autenticiteten av ett par ord är avgörande. T. återger en tysk redaktion (efter handskrift från 1200-talet), kompletterad — ej med dessa ord — efter den i Nürnberg 1483 tryckta upplagan², men överväger ej möjligheten av en interpolation. Om det svenska bergsbruket upptogs i stor skala på 1280-talet, kan väl ryktet om vårt lands metalltillgångar ha nått ett trettiotal år tidigare till Magdeburg, då »det är att förmoda, att resande ordensbröder kunnat till lärosätet i Magdeburg hemföra värdefulla upplysningar om de eljest tämligen okända nord-europeiska länderna» (s. 44). Mera behöva de anmärkningsvärda orden ej bevisa. Men för min del har jag alltid räknat med en primitivare järnbrytning av ännu äldre datum. Den motiverar emellertid ej något slags antedatering av det svenska bergsbrukets uppkomst. Myrmalmens betydelse för mellersta och västra Dalarernas handel med Norge under vikingatiden och tidigare förklarar den gamla, ur (danska och) norska källor belagda beteckningen »Järnbärarnas land», vars tolkning och lokalisering T. genomfört med sitt erkända metodiska mästerskap. Därmed har han undandragit den av en besynnerlig nationalism närda föreställningen om bergsbrukets ursprunglighet i Sverige dess förnämsta stöd. — I ett andra kapitel (s. 105—120) utredes bergslagens administrativa och judiciella ställning till landskapet och länet och i det tredje (s. 121—162) Stora Kopparbergs behandling i litteraturen, varpå följer en resumé på tyska språket (s. 163—165). I förordet redogöres för det stort anlagda samlingsverkets hela plan. Samtliga avdelningar skola sammanhållas under den gemensamma titeln Stora Kopparbergs Bergslag.

ELI F. HEKSCHER *Ekonomi och historia* (344 s. Pris kr. 9: 50) omfattar nio uppsatser, av vilka den enda förut otryckta, (II) Om

¹ Ej ens moderna encyklopedier, som utarbetats med förstklassig apparat, tillmätas exakthet i detaljuppgifter.

² S. 35, not 5.

orsakerna till ekonomiska olikheter (s. 51–81), avhandlar ett ämne, som H. tidigare utvecklat i annan form (i den lilla skriften Varpå beror det att några äro rika och andra fattiga? Sthm 1913). I större eller mindre grad äro samtliga uppsatser omarbetade eller tillökade. Icke minst gäller detta om den första, som är i huvudsak nyskriven och som givit hela samlingsverket dess titel: Ekonomi och historia (s. 11–50). Som det är sant nog, »att varje generation genom sin egen erfarenhet antingen har fått blicken öppnad för nya orsaker till (samhälls)utvecklingen eller åtminstone kommit till en omvärdering av de olika orsakernas relativa betydelse» (s. 35), — och som det är otvetydigt, att samtidens erfarenheter varit ägnade att ge de tekniska resurserna och de ekonomiska förhållandena den avgörande betydelsen i samhällslivets hela förlopp, är det »kanske rent av viktigare att varna för överskattning av det ekonomiska momentet i historien än att framhålla dess betydelse» (s. 44). »Ekonomien har . . . (för historien) en tjänande uppgift, . . . kanske den viktigaste bland alla» (s. 49). Med den kännedom om, huru de ekonomiska lagarna i princip verka, som den moderna teoretiska nationalekonomien meddelar, blir historikern i stånd att skilja mellan väsentligt och oväsentligt i de ekonomiskt betingade företeelserna, även där än så autentiska källor förvanskat proportionerna och kodifierat orimliga missförstånd. De ekonomiska sammanhangen leda honom på riktiga spår efter väsentliga historiska problem under skilda tider. Den nationalekonomiskt okunnige historikern kanske icke ens anar dessa problem. Med sin kända talang och styrka i framställningskonsten ger H. efter sådana linjer våra historiker och och historiskt intresserade en utmärkt lektion om nationalekonomiens betydelse för historisk forskning och insikt. Dess effektivitet stärkes emellertid säkerligen icke av den hos denne författare vanliga diatriben mot människans naturliga oförmåga att uppfatta enkla nationalekonomiska sanningar.¹ Och historieekonomiens omfång och innehåll ges i detta sammanhang en paradoxal begränsning, uti vilken man spårar reflexer av vissa teoretiker på modet. Huru människorna »värdesätta olika slags uppoffringar o. s. v. hör» enligt dessa nationalekonomers uppfattning »i verkligheten ej till ekonomien»,² men H. tillägger påtagligen tveksamt »under inga förhållanden direkt och blott delvis indirekt» (s. 15). Den tekniska sidan i varje mänsklig verksamhet, som avser »behovstäckning», måste däremot givetvis möjligast strängt utskiljas. Kravet därpå formulerar H. — alltför drastiskt —: »Lika litet som

¹ »Det vore värt undersökning av en psykolog, som samtidigt behärskade den ekonomiska teorien, vad som gör den normala, endast med sitt oskolade förstånd arbetande människan nära nog immun mot ekonomisk uppfattning» (s. 32).

² En modern riktning inom den teoretiska nationalekonomien vill utmönstra värdeleläran och bygga teorien direkt på prisläran. H. har icke tidigare förefallit benägen att ansluta sig till den.

någon kunde komma på den idén att se något specifikt ekonomiskt i det sätt, varpå man under olika tider skriver vers eller målar tavlor, har man rätt att uppfatta sättet för jordens skötsel eller för råvarornas förvandling till användbara föremål såsom tillvarons ekonomiska sida» (s. 12). Det specifikt ekonomiska är visserligen själva strävandet till bästa möjliga behovstäckning, som är elementärt och i viss mening allmängiltigt för alla tiders och länders människor, men detta strävande måste ju ta materiell form och först därigenom blir det gripbart för nationalekonomen som för historikern. — Med nöje konstaterar man i de följande ekonomiskt-teoretiska uppsatserna, att H. har den skolade historikerns sinne för realiteter och detaljer, tekniska förhållanden, institutioner och personligheter m. m.¹ Den tredje uppsatsen, som betitlats »Natura-hushållning» (s. 82—97), illustrerar förträffligt, huru outhärlig kännedomen om grundläggande ekonomiska förhållanden är för en rätt förståelse av några bland medeltidens, Vasatidens och storhetstidens viktigaste historiska problem. Så länge statsinkomsterna från de olika landsändarna inflöto icke i penningar (skatter), utan utgjordes av sammanskott i spannmål, smör, ägg, ost, oxar, får, höns, järn, koppar, ull, lin o. s. v. — hundratals olika varor — och kommunikationerna voro dåliga, måste dessa inkomster i huvudsak användas på stället och anslogos till stat åt civila och militära ämbetsmän m. fl. Under sådana förhållanden förstår man även systemet att »ge sina barn hertigdömen», liksom Gustaf II Adolfs och än mera hans närmaste efterträdarens likgiltighet för bibehållandet av kronogodsens under kronans förvaltning och iver för ökande av det allmännas penninginkomster genom beviljningar och konsumtionsskatter (indirekt beskattning). Efter en överblick över »De europeiska staternas finanser på Karl XII:s tid» (s. 98—128) behandlas »Vår historiska brukspolitik» (s. 129—163), »Produkt-plakatet (av år 1724): Den gamla svenska sjöfartspolitikens grundlag» (s. 164—253) och »Lärdomar av 1800-talets svenska handelspolitik» (s. 256—263). Den näst sista uppsatsen handlar om »Jonas Alströmer och Alingsås manufakturverk» (s. 264—294). Den märklige mannens gärning ter sig icke imponerande i denna framställning, vilken fortfarande lämnar oförklarad det intryck, som han gjorde på sina samtida och som förmått eftervärlden att tillerkänna honom hedersnamnet »de svenska slöjdernas fader.» Den sista uppsatsen behandlar »de franska assignaternas avlösning (på 1790-talet) och nutidens motsvarande problem» (s. 295—336), d. v. s. de problem, som sammanhånga med övermissionen av pappersmynt och en därefter önskad återgång till reellt och stabilt

¹ I själva verket visar sig H. sålunda som ekonomisk historiker, i strid mot det nyss kritiserade teoretiserande begreppet, helt och hållet tillämpa den hävdvunna uppfattning, som uttryckts exempelvis sålunda: »l'histoire économique proprement dite, nous voulons dire l'histoire des institutions et des faits.» GIDE & RIST *Doctrines économiques*, Préface. — Se för övrigt Emil Sommarin, *Historia och ekonomi*, i *Tiden* 1923, häfte 1, s. 21—32.

mynt. Den historiskt och nationalekonomiskt intresserade bör i arbetet finna rika anledningar till reflektioner. Rikedomén på synpunkter ger arbetet ett mycket högt värde, som endast förhöjes genom den personlighet i uppfattningen, vilken alltid starkt präglar H:s muntliga och skriftliga framställningskonst.

E. F. K. S—n.

C. N. CARLESON, *Vad är valuta?* Stockholm 1922. Framtiden. 108 s.

Den praktiska betydelsen av det vetenskapliga tänkandet är ofta rätt svår att påvisa. Sedan gammalt bäst ställda i detta hänseende äro väl naturvetenskaperna, om än många av dem, såsom astronomin, taga föga befattning med behoven och omsorgerna bland denna planets innevånare. De vetenskaper, som tagit detta på entreprenad, samhällsvetenskaperna, tyckas emellertid stundom utöva ungefär lika litet inflytande på samhällena. Mera synbart och handgripligt än kanske någon annan ekonomisk tänkare har emellertid Karl Marx påverkat utvecklingen genom sitt arbete »das Kapital», som givit arbetarrörelsen en enande paroll och fortfarande förser den med utrustning i dess lönekamp.

Genom detta arbete grundlades den riktning, som kallar sig den vetenskapliga socialismen. I vad mån denna undersöker sitt erfarenhetsmaterial så förutsättningslöst eller bearbetar och framställer sitt ämne så följdriktigt, att den gör skäl för sitt namn, kan svåriligen bli föremål för ett generellt omdöme. Vid sitt framträdande ställde Marx utan tvivel läran om kapitalet inför problem, som ej utan vidare kunde lösas efter den dåtida forskningens linjer. Debatten om och kritiken av hans dogmbyggnad torde måhända hava varit mera fruktbärande för motståndarna än för anhängarna.

Till Sverige kom den vetenskapliga socialismen först sedan denna kritik upphört att intressera andra än partimän, och jordmånen här tycks hava varit alltför karg för att frukterna skulle kunna bli synnerligen njutbara. Några få arbeten utgöra undantag, och även dessas syfte har varit mera populärt än vetenskapligt. De mest vägande bidragen under senare år från svenskt håll hava sett dagen i tidskriften *Tiden*. I det hela hava även de teoretiska inläggen från Marxistiskt håll — med ett fåtal undantag — haft karaktären av journalistik.

En av den Marxistiska riktningens främsta män, C. N. Carleson, har emellertid nyligen framträtt med ett arbete, vars syfte tydligen är en grundligare och mera omfattande analys än dagspressen och partitidskrifter tillåta. Att förbudsfrågan skiljt författaren, som anslutit sig till kommunisterna, från hans partivänner, inverkar tydligen ej på författarens egenskap av representativ taleman för en riktning, som han, sedan länge tillhörande dess vänstra flygel, nu företrätt ett par decennier. Titeln på arbetet lyder: »Vad är valuta?»

och har synbarligen inspirerats av det favorittema, som eggat både teorins och än mera det praktiska livets män under senare år, valuta-problemet.

Till underrubrik har arbetet termerna »värde, priser, kredit». Men kapitelrubrikerna angiva verkets avsikt att belysa ett flertal andra av nationalekonomins kardinalpunkter, guldets och penningens väsen, handel och realvärden, konsumentens roll och betydelse, inkomst, priser och bankväsen m. m.

Åt värdebegreppet, det grundläggande för all teoretisk nationalekonomi, ägnar författaren rätt mycken uppmärksamhet, ehuru hans framställning härav är splittrad på ett sätt, som något försvårar läsarens ansträngningar. Kärnpunkten återfinnes *efter* det kapitel, som behandlar, huru priser uppstå och som ägnats huvudsakligen åt kvantitetsteorin. Först efter behandling av dessa ämnen har för författaren framställt sig frågan, huru »en naturlig prisbildning» uppstår. En sådan kan ej ske (s. 49) vid en av kapitalistiska synpunkter behärskad statsmakts ingripande, och ej heller under frikonkurrensens fullständigt oreglerade *laissez-aller-system*, alldenstund det »driver fram självsväldigt, profitlystet självreglerande världskonsortier som växa staterna över huvudet». En naturlig prisbildning är möjlig »endast genom *direkt* jämförelse, av verkliga producenter och verkliga förbrukare kontrollerad jämförelse mellan kvantitet tillgång och kvantitet behov» (s. 49). Om än detta uttryck är något dunkelt, är dock meningen, såsom fortsättningen visar, att det kapitalistiska systemets penningar underkännas.

Priset kan enligt författaren uttryckas i kvantitetsanvisningar, vikt- eller mängdcertifikat. Synbarligen anser författaren, att dylika certifikat ur ekonomisk synpunkt tillfredsställande angiva tillgången på olika varor. Den växlande kvalitetsskillnaden mellan olika varor eller mellan samma vara under olika förhållanden (sämre och bättre bärgad spannmål, gamla och nya förnödenheter) förbises sålunda fullständigt. Och än märkligare är, att författaren glömmar bort att tala om, huru »kvantiteten behov» skall angivas. Där duger väl ändå varken »vikt- eller mängdcertifikat». Och även behoven växla ju. Möjligen kan man antaga, att medlet är detsamma, varpå författaren några sidor senare (s. 53), på tal om samhällsklassernas ekonomiska vandlingar, replierar. Genom »medvetna sociala viljakter» skola nämligen många viktiga frågor lösas, kanske sålunda även behovens vikt och betydelse. Lösningen är typisk för stats-socialismens ständiga åkallande av det kollektiva ingripandet, men skulle föga stämma med det nyss från s. 49 citerade yttrandet om den naturliga prisbildningen.

Den på subjektiv uppskattning beroende växlande relationen mellan olika varors värde, som i det nuvarande samhället måste anses grundläggande för prisbildningen, vill Carleson alltså ersätta med vikt- och mängdcertifikat, som (s. 49) förklaras utgöra »ett rent och enkelt index för utbytet». Enda svårigheten antages ligga däri, att även certifikat kunna »artificiellt upphopas» och då ge en

missvisande bild av tillgång och efterfrågan. Varför en dylik upphopning, som väl måste hava en naturlig orsak, skulle göra bilden missvisande, förklaras icke, men författaren fortsätter med en passus om »sammangaddningar och spekulationsskoj», som dock har sin motvikt i »arbetets tillkämpade suveränitet» (s. 50).

Den kontakt, som det nuvarande samhället garanterar mellan producent och konsument, och som onekligen sker i rätt invecklade former, generaliseras i slutkapitlet (s. 104), där framtidsstatens kreditförhållanden målas, till »hausse- och baisse-spel». Dessa »för dunkla de verkliga behoven, hämma deras naturliga inbördes kontakt» och förvrída sålunda »hela det internationella utbytet», heter det med visst fog. Den legitima handels och spekulationens roll för utjämnande av differenser mellan olika länder och årstider, vad varutillgången beträffar, förbises konsekvent. Författaren vill därför, såsom synes av det föregående, helt och hållet avskaffa nämnda kontakt samt ersätta den med statliga certifikat. Blevet det internationella utbytet männe då mindre förvrídet? Svaret beror av den tilltro man hyser till framtidsstatens ekonomiska omdöme.

Genom »produktionscertifikat» skulle vidare (s. 106) mynt ersättas, men dessa certifikat skulle angiva arbetsmängd eller upptaga något internationellt avtalat myntnamn i olika valörer. De äro sålunda ej identiska med förutnämnda certifikat. *Ansaret* för produktionshöjden skulle åvila »de fackliga centralerna», som skulle ha behörigt inflytande på produktionsledningen. Priset skulle alltså i varje fall bestämmas av någon central myndighets beslut. Huru »ansaret» skulle utkrävas vid felaktigt pris får man ej réda på. Ej heller förhållandet mellan de två slags certifikaten, av vilka det senare blott på slutet, efter huvudproblemen, flyktigt dyker upp.

Vanligen brukar den vetenskapliga socialismen göra produktens värde beroende av det däri förkroppsligade arbetets mängd. Huruvida de ofta påpekade svårigheterna att mäta detta lett Carleson till den handgripligare måttstock för värdet, som certifikat av det förra slaget utgör, eller andra orsaker varit avgörande, framgår ej av argumenteringen. I denna polemiserar visserligen ivrigt mot den borgerliga nationalekonomin, men det antydes ej med ett ord, att författaren observerat den principiella skillnaden mellan sitt eget värdebegrepp och lärofadern Marx', som mätte värdet efter arbetsmängden och ej rent materiellt. Knapphetsbegreppet, som dock är grundläggande för frågan om värde och pris, behandlas nästan ej alls av författaren, som ej tycks inse, att begärliga föremål, som ej kostat något nämnvärt arbete, likväl kunna och måste ha värde på grund av sin knapphet, och detta likaväl i ett socialistiskt samhälle som i det nuvarande.

Man vill gärna skänka erkännande åt den självständighet och det oförskräckta mod, varmed författaren skridit till lösningen av värdeproblemet, men lösningen har vunnits genom att värdets subjektiva sida helt och hållet bortglömts och den objektiva — genom begränsningen till vikt- och mängdmomentet — väsentligen

missuppfattats, och detta sista antingen man ställer sig på Marx' eller någon annan ståndpunkt.

Kreditbegreppet har synbarligen för författaren varit det centrala och behandlas i tydlig anslutning till Marx' kapitalteori, ehuru med rätt fri tillämpning, när det gäller dagsproblemen. Mervärdet, som kapitalisten avhänder arbetaren, uppkommer enligt Carleson av ett förskott från arbetarens sida till arbetsgivaren. Arbetaren får sin lön först efter förrättat arbete, i efterskott. Kredit är (s. 9) överlåtelse på viss tid av varor eller av penningar och inbjuder enligt författaren till en jämförelse med arbetslönen. Även denna »vilår på en tid-överlåtelse av arbetskraft» och gäldas »först sedan någon tid — ända till en månad — förflutit från arbetsprestationens början».

Här är alltså frågan blott om tiden från arbetsprestationens början till avlöningens utfallande, ej som man skulle tro hos en lärjunge av Marx, till arbetsproduktens försäljning eller konsumtion. »I den bestående ekonomiska ordningen, i nuvarande lön-arbetarsystem är arbetskraftens användning alltså liktydig med ett lån åt kapitalisten», fortsätter författaren. Han synes glömma, att lönen stundom utbetalas i förskott och att ett sådant betalningssystem ingalunda betyder någon principiell nyhet samt att dess allmänna tillämpning ej vore av revolutionerande verkan. De av författaren åt arbetare och kapitalister tilldelade roller bleve visserligen ombytta, så att kapitalisten bleve långgivare, men mervärdet i Marx' mening komme kapitalisten likväl att behålla. Carleson förtydligar resonemanget (å s. 54) sålunda: »I ett stort fabriksföretag köper företagaren var dag med arbetslönen ett ofullbordat arbete. För lönen köper arbetaren färdiga produkter för sina behov. Sådana köpas alltså i sista hand för icke färdiga produkter. Då är det likväl orätt att påstå, att arbetsgivaren lämnar förskott för någonting, som ännu ej blivit helt utfört. Det är snarare fråga om ett förskott, som arbetsgivaren genom arbetaren, genom hans lön uttager å varor, som tarvas för arbetskraftens reproduktion». Detta låter i viss mån som ett närmande till Marx, men Carleson synes ej märka, att han pendlar mellan två olika ståndpunkter.

Han fortsätter (s. 55), att »avlöningsperiodens skiftande längd» bestämmer hastigheten i penningens tillflöde till varuförsäljaren. Gentemot detta måste man fasthålla, att avlöningsperiodens längd vanligen ej har någon avsevärd betydelse för hastigheten i penningens tillflöde till *arbetsklassen* eller för dennas ställning i övrigt. Arbetsavtalet är nämligen ett s. k. nödvändigt kreditavtal, då lönen ju ej kan betalas successivt med oändligt små tidsmellanrum, i samma takt som arbetet utföres. Men om lönen betalas i förskott eller efterskott är en rent praktisk fråga, varav mervärdet eller arbetsklassens ställning ej väsentligen påverkas. Denna kreditfråga är emellertid för Carleson huvudsaken. Konsekvensen blir visserligen, att det missförhållande, varav arbetsklassens betryck enligt Carleson måste härledas, kan avskaffas genom en rätt enkel åtgärd

inom det nuvarande samhällets ram, vilket knappast stämmer med grunduppfattningen.

Detta sakförhållande beröres ej med ett ord av Carleson, som (s. 10) sammanfattar det nuvarande kreditsystemets verkan på följande sätt: »Kapitalisten, som överlåter *arbetsuppsdrag*, d. v. s. tvingar arbetaren att arbeta på kredit, mottager av honom ett arbetsresultat, som skänker kapitalisten en överskottsprodukt, vilken i sin ordning bildar den substantiella grunden för ett överskottsvärde. Detta värde utgör substansen i hans profit, stommen för hans vinst, som marknaden — d. v. s. kontakten mellan producent och användare — sedermera utformar i priset. — Kapitalisten åter, som överlåter ur arbetet uppsuget *kapital*, mottager ränta, även den ett överskottsvärde, då den ju ytterst måste betalas av arbetskraft inom andra branscher och företag».

Slutet, att räntan på produktionens kapital måste betalas från arbetskraft i andra branscher eller företag, replierar synbarligen på ett tredje betraktelsesätt, som emellertid aldrig närmare utvecklas och därför här må lämnas å sido.

Kreditens förknippas stundom med prishildningen på ett sätt, som verkar förvirrande. Efter en redogörelse (å s. 43) för guldets roll, sannolikt riktigt menad, förklarar Carleson, att under begreppet guldström givetvis en ström av kredit, »reverser, sedlar, obligationer, aktier» hörde. Aktier representera och äro dock i själva verket *varor*, och tillägget att »deras siffror markera mynt; de använda myntets språk, i det deras värde mätes med en viss kvantitet präglad guld», gäller precis lika mycket och lika litet som om andra varor. När författaren tar nyss citerade sats till utgångspunkt för en framställning och kritik av kvantitetsteorin, är han redan från början på villospår. Och i framställningen av guldets och varornas strömmar, som gå i motsatt riktning (s. 45), kulminerar oklarheten. Guldströmmen »flyter mellan *tvänne* varuströmmar. Eller med andra ord, den bidrager till att både föra bort och tillbaka *varor*».

Det torde dock vara tydligt, att antingen varor föras bort eller tillbaka, en guldström i motsatt riktning mot varorna måste poneras. Två varuströmmar mot en guldström blir därför en obegriplig bild. Man kan naturligen bildligt återgiva cirkulationen med huru många strömmar man vill, blott man beträffande de två kategorierna guld (resp. pängar) och varor fasthåller grundsatsen: lika mot lika. Och uppslaget fullföljes i en utläggning, därvid författaren stridslystet förklarar sig »följa hack i häl våra borgerliga nationalekonomer», men utan att man får klart för sig, varå dessa ha orätt. Ty slutsatserna i fråga om förhållandet mellan penningemängd, cirkulationshastighet och varuproduktion (å sid. 46) förefalla märkvärdigt välbekanta, om man undantager ett par något dunkla uttryck. Av Irving Fisher och Cassel hava samtliga här förekommande synpunkter behandlats på ett långt följdriktigare

sätt. Deras tankegång återfinnes flerstädes (ss. 47, 59, 65, 97), ehuru med tillsatser, vilkas följdriktighet åtminstone är diskutabel.

Att penningen får sitt värde bestämt av mängden, är likväl enligt författaren (s. 48) endast en ytföreteelse och påståendet visar, att nationalekonomerna äro »fångna i sin dyrkan av penningens fetisch». Emellertid medgives omedelbart, att tillverkning av penningar i obegränsad mängd skulle komma alla valutor, alla kurser att sjunka. Detta skulle ej »visa i minsta mån det reella värdet». Förhållandet är, som varje med valutafrågor förtrogen torde inse, att en (likformig) ökning i penningtillverkningen i alla länder mycket väl skulle kunna lämna valutorna d. v. s. de olika ländernas inbördes penningevärde, orubbat, men att de reala värdena, d. v. s. nyttigheternas pris, likväl då måste stiga. Enligt författaren bleve följden, att »världsupplåsta priser, som knappt kunde kallas priser, skulle överbubbla den internationella och inhemska handeln; tills en dag en krasch spränger prislägen, som avlägsnat sig från och förlorat varje förnuftigt och proportionerat samband med arbete och behov».

Botemedlet mot en av inflation förorsakad prisstegring skulle alltså ligga i en krasch, vilken lik en deus ex machina återstälde prisen till ett »förnuftigt» läge. Någon *sådan* krasch torde dock i verkligheten aldrig hava inträffat, ej ens i Ryssland, ty det finnes ej något av penningemängden oberoende, *i sig förnuftigt* dylikt samband mellan arbete och behov. Eller är 1914 års prisnivå på något sätt mera förnuftig än föregående seklers och kommande tiders? Det är emellertid från denna utgångspunkt, som författaren kommer till förslaget om vikt- eller mängdcertifikat i stället för den föränderliga penningen, vilken utdömes.

Kreditbegreppet ger vidare anledning till en framtidsbild. Kreditoperationerna borde nämligen befrias från de privatkapitalistiska banden (s. 62). Länder, produktionsområden och avsättningsgebit skulle omspännas »med ett system av avtal om varuleveranser under samhällsorgans arrangemang och insegel». Guld skulle bli överflödigt och ersättas av den internationella solidaritetskredit, som (s. 63) »sträcker sig i rät linje, om än med *administrativ* mellanhand, från arbetskraft till arbetskraft». Detta stämmer ju väl med tendensen att låta statens tvångsmakt gripa in på alla både små och stora ekonomiska transaktioner, men om den administrativa mellanhanden skall bliva bestämmande, huru går det då med det förtroende, som flerstädes framhålles som kreditens grund, och som väl om något bör vara fritt?

Tilltron till det förtroendefulla samarbetet mellan alla länder torde för övrigt knapast längre vara något att räkna med. Nödvändigheten att »skapa den atmosfär av förtroende och utbyte, som skulle giva mångdubbel real ersättning för avskrivna skuldkrav» framhålles (s. 74) särskilt i fråga om Ryssland. Men huru detta skulle ske genom att det förtroende, varpå nämnda skuldkrav vilat, svekes, det förblir oklart.

Kontrollen från samhällets sida skall emellertid (s. 15), så framt ej varumängden antingen skall stegras eller utsina, överblicka marknaden eller dennas bestämmande faktorer, och de verkliga förbrukarnas behov måste för samma ändamål tillförlitligt uppskattas. På inga villkor vill den marxistiska teoretikern medgiva, att detta säkrast göres av förbrukaren själv och den mellanhand, som har sin vinst av att betjäna förbrukaren. Staten måste — förmodligen genom någon »kollektiv viljeakt» — veta detta bäst. I kris-tidens kommissioner fingo vi se, huru väl »de verkliga förbrukarnas behov» uppskattades av staten.

Marknaden skall sålunda befrias från mellanhänder (s. 23). Ty om »minuthandlaren och grossisten vore utstrukna, skulle fabri-kanten (producenten) kunna sälja *direkt* till allmänheten» (s. 26). An-nars förefaller det tydligt, att cirkulationen av varorna i så fall skulle hämmas, till men även för konsumenten. Blott om de båda yttersta leden med fördel kunna själva ombesörja cirkulationen, och sätta ett kooperativt företag i mellanhandens ställe, är denna onödig, och då måste den försvinna av utvecklingens egen gång. Ty mellanhanden kan ju i längden ej tvinga sina tjänster på någon. Kooperationen är bevisat både på huru långt detta är möjligt och inom vilket område mellanhänder behövas.

Kristeorien har, helt naturligt förresten, sedan gammalt varit ett huvudtema för socialismen. Man skulle då vänta, att den ve-tenskapliga socialismen gjort någon insats för krisfenomenens när-mare belysning. Att konstatera det nuvarande samhällets skuld och försäkra, att produktionens förstärkande skall avhjälpa kri-serna, är till föga båtnad, så länge man ej gör ett försök att intränga i kausalsammanhanget. Den vetenskapliga socialismen undandra-gar sig fortfarande denna uppgift.

Lön och profit äro enligt författaren den kapitalistiska ord-ningens tvångsföreställningar, som (s. 87) göras ansvariga för kri-serna. Författaren vill ju i sin analys av det reala värdet gå dju-pare än de borgerliga nationalekonomerna, som blott hålla sig till ytan. Om ekonomisk och teknisk intelligens i förening med ar-betskraften befrias från dessa tvångsföreställningar, då, försäkrar författaren, vinnes den överblick och det förutseende samt den handlingskraft, som stater och affärskonsortier å otaliga konferen-ser förgäves famla efter. Erkännandet av även staternas vanmakt gör det än gåtfullare, huru man skall garantera, att intelligensen (i förening med arbetskraften) verkligen får det avgörande ordet. Receptet är ungefär av samma art, som när (s. 102) för uppnående av »ett sunt arbets- och utbytesliv» rekommenderas en »jämn och kraftig rytm i samhällsekonomens blodomlopp». Som ett axiom tycks gälla, att just frånvaron av eget intresse i en arbetsuppgift garanterar nit, skarpsinne, omdömesförmåga och ihärdigt arbete.

I övrigt innehåller det kapitel i föreliggande undersökning, som enligt sin titel skall behandla kriser, blott en del rätt osam-manhängande reflexioner i ämet. Så får man (s. 85) helt oför-

medlat veta, att ett dunkelt, outrett kapitel länge varit den s. k. »tioårscykeln» från världskris till världskris, men ej att kriserna numera alls ej förlöpa i tioårsperioder, som man för flera decennier sedan verkligen antog. Lika värdefull är uppgiften om samma cykel, att »Jevons satte den, för att stödja gränsnytteorin, i förbindelse med solfläckarnas växlande mängd». Att referera kapitlet i övrigt är omöjligt. Ingredienserna äro visserligen långt ifrån nya, men sammanförda med ett sådant djupsinne, att en vanlig borgerlig nationalekonom ingalunda kan följa eller genomskåda sammanhanget. Om de nyare undersökningar, delvis av svenska forskare, som gått ut på att finna en ersättning för Jevons fullständigt föråldrade argumentering, får man däremot ej veta någonting. Detta sammanhänger tydligen med författarens frigjorda behandlingssätt av både ekonomiska och historiska spörsmål, varpå talrika exempel skulle kunna anföras.

Ett par må vara nog. Feodalismen, som i den populära samhällskritiken får skulden till litet av varje, anföres (s. 51) såsom grund och ursprung till »köpets» nutida begrepp. Att samma köpbegrepp återfinnes redan i den under antiken utbildade romerska rätten, på vilket det moderna köpbegreppet vilar, samt i huvudsak är lika i ett flertal för feodalismen alldeles främmande länder och tider, har synbarligen ej bekymrat författaren. Och till »den klassiska nationalekonomin» hänföres i en bråd vändning (s. 55) även den skottske finansmannen och äventyraren John Law från början av 1700-talet.

Huruvida en framtidsstat kan komma att motsvara de anspråk författaren ställer på den, är en fråga, som knappast kan besvaras av vetenskapen, men så mycket lättare av tron. Förevarande arbete måste i fråga om analys av de ekonomiska företeelserna i det nuvarande samhället anses märkligt mindre genom några självständiga tankar än, ställvis åtminstone, ett i och för sig mycket glädjande avståndstagande från Marx' dogmbyggnad. Tyvärr stannar läsaren ofta i tvekan, huruvida de uppenbara avvikelserna från lärofadern verkligen äro avsiktliga, eller om de möjligen ej bero på en helt omedveten påverkan från den reaktionära borgerliga nationalekonomin. Själva framställningssättet är dock av väsentligen annan art än den borgerliga nationalekonomins. Under det denna slaviskt återger det ekonomiska livets fakticitet och söker finna företeelsernas kausalsammanhang, begagnar författaren ett rikt och medryckande bildspråk, utan tvivel ett efter publikens smak avpassat framsteg. Även de för den borgerliga nationalekonomin svåraste och mest invecklade frågor kunna på detta sätt avgöras enkelt och lekande (se ss. 29 och 81). Det »kapitalistiska systemets inre logik» exempelvis, blottas (s. 60) på följande sätt: »Detta system, denna i apati och ångest försänkta värld måste engagera en ängel vid Siloa damm, och ängeln heter förskotts- och placeringskredit. På kreditproblemens lösning — en lösning, som störes och rubbas av de vanvettiga skadeståndsräkningarnas kometsvansar —

hänger därför den kapitalistiska ekonomiens väl och ve, sedan världskriget nu en gång för alla nitat den fast i alla nationers samfälliga ekonomiska öde».

Ifrågavarande metod har emellertid åt den riktning, författaren företräder, förskaffat ett inflytande, som gör det nödvändigt att ägna hans verk en ingående granskning. Ty få teorier ha haft en sådan praktisk betydelse som den Marxistiska. Att man villigt erkänner dess praktiskt-politiska insats, hindrar emellertid ej, att man någon gång granskar värdet av dess sent mognade teoretiska frukter. Och därvid bör naturligen all politik undvikas. Man har ej sällan beklagat, att just den riktning, som mera exklusivt än andra uppfattar samhällslivet såsom behärskat av ekonomiska faktorer, så litet intresserat sig för en utredning av dessas samband. Nu har man fått ett prov på riktningens förmåga att lösa en dylik uppgift.

Att denna riktning, som länge verkat i föredragens, debatternas och tidningsuppsatsernas svåröverskådliga form, omsider framträtt i ett samlat arbete med vetenskapliga anspråk, är en vinst, som utan tvivel måste skattas högt. Den övervägande delen av arbetarskarornas ekonomiska kunskaper härrör ju från en upplysningsverksamhet, som stimuleras av samma doktriner, åt vilka författaren givit ett så auktoritativt uttryck; däri må ock ligga ett försvar för granskningens omfång.

Curt Rohtlieb.

BERÄTTELSE

ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET OCH FÖRVALTNING UNDER ÅR 1922.

Jämlikt föreskrift i gåvobrevet får undertecknad härmed i korthet avgiva berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet och förvaltning under år 1922, Stiftelsens fjärde verksamhetsår.

Professor Arthur Stille, som med årets ingång övertog præsidiets i det kollegium, som fått Stiftelsens angelägenheter sig anförtrodda, avled den 19 april efter en kort sjukdom, och præsidiets återgick därmed, i enlighet med bestämmelse, som träffats i samråd med Stiftaren, till undertecknad, præsides under föregående verksamhetsåret. Minnet av den bortgångne bevaras i tacksamhet av kamraterna i kollegiet. Hans liv och gärning tecknas i andra publikationer från Lunds universitet, bl. a. av prof. Lauritz Weibull i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse för år 1922—1923.

Med den sålunda inträdda förändringen i præsidiets har kollegiet i övrigt bestått av professorerna R. Malmgren, vilken tillika fr. o. m. 1922 fungerat såsom dess sekreterare och såsom redaktionssekreterare och ansvarig utgivare för tidskriften, samt M. P:n Nilsson, S. Wallengren och L. Weibull, vilken sistnämnde övertagit præsidiets fr. o. m. 1923 års ingång.

Kollegiets ordinarie sammanträden ha hållits i februari, mars, april och maj samt september, oktober och november. Extra ordinarie sammanträden ha hållits i januari och december.

Kollegiet har haft glädjen att vid tvenne tillfällen i november samlas kring Stiftaren vid hans besök i Lund.

Statsvetenskaplig tidskrift, vars utgivande är Stiftelsens huvuduppgift, har utkommit efter samma plan som föregående år i en upplaga av 600 exemplar.

Lübeck och Skånemarknaden, studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400 (80 s.) av docenten fil. d:r Curt Weibull har utkommit såsom nr II i serien »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen». Utgivningen av den i föregående berättelse omnämnda skriften av fil. lic. Nore Tenow har fördröjts genom förhållanden till det tyska förlag, genom vilket det på tyska språket avfattade arbetet tryckts.

För tillgodoseende av den Stiftelsen i gåvobrevet ålagda uppgiften att uppmuntra och stödja därtill värdiga arbeten i politik, statistik eller ekonomi har kollegiet under året beviljat följande anslag:

åt amanuensen i k. stat. centralbyrån, fil. d:r John Olsson 550 kronor för en statistisk undersökning beträffande samhörigheten mellan politiskt parti och social klass i Sverige; samt

åt souschefen vid statens institut för rasbiologi, fil. lic. F. J. Linders 800 kronor för en statistisk undersökning av Sveriges prästerskaps demografiska förhållanden.

Till att deltaga i granskningen av Stiftelsens räkenskaper har av rektorsämbetet vid universitetet i Lund utsetts professorn jur. d:r Albert Ernberg. Utdrag av Stiftelsens och tidskriftens reviderade räkenskaper åtfölja denna berättelse.

Lund i februari 1923.

Emil Sommarin.

Räkning för Fahlbeckska stiftelsen för år 1922.

Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitets fonder.

Balans från år 1921.

200 aktier i A.-B. Vin- & Spritcentralen	200,000: —	
9 obligationer i Skönviks A.-B., 5 1/2 %	45,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å löpande räkning	28,755: 35	273,755: 35

Uppbörd (räntor m. m.).

Utdelning å förenämnda aktier	14,000: —	
Ränta å Skönviks A.-B:s obligationer 1237,50 + 1237,50	2,475: —	
Ränta å löpande räkning hos Skand. Kred. A.-B.	524: 64	16,999: 64
		Kronor 290,754: 99

Utgifter.

Diverse utgifter (5,663: 50; 12,804: 23; 50: —; 275: —; 175: —; 3,057: 78; 1,676: 80; 100: —; 319: 19; 200: —; 1,025: 10; 2,500: —; 1,000: —; 1,039: 80)	29,886: 40	29,886: 40*
--	------------	-------------

Balans till år 1923.

200 aktier i A.-B. Vin- & Spritcentralen.....	200,000: —	
8 obligationer i Skönviks A.-B. å 5,000: —, 5 1/2 %.....	40,000: —	
Sveriges Statshypotekskassa, 5 %, år 1922	20,000: —	
Skand. Kredit A.-B., å löpande räkning	868: 59	260,868: 59
	Kronor	290,754: 99

Räkning för Fahlbeckska understödsfonden för år 1922.

Omföring från Fahlbeckska stiftelsen	12,804: 23
Ränta å löpande räkning hos Skand. Kred. A.-B.	385: 60
	Kronor 13,189: 83

Utgifter.

Diverse utgifter 200: — (J. Olsson), 400: — (F. J. Linders)	600: —
---	--------

Balans till år 1923.

Skand. Kredit A.-B., i löpande räkning	12,589: 83
	Kronor 13,189: 83

Förestående räkningar för år 1922 äro granskade utan anmärkning den 13 januari 1923; betyga

Johan C. W. Thyren.

C. G. Björling.

I granskningen av Fahlbeckska stiftelsens räkenskaper har jag deltagit.

Albert Ernberg.

*Specifikation av utgifterna.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.		
Tryckningskostnader för år 1921	5,663: 50	
D:o för år 1922 (3,057: 78 + 1,025: 10 + 1,039: 80)	5,122: 68	
Redaktörsarvode.....	1,000: —	
Kontant till exp.	2,500: —	
1 dokumentskåp	275: —	14,561: 18
2) Övriga utgifter.		
Överfört till understödsfonden	12,804: 23	
Præsesarvode	200: —	
Räkenskapsföraren.....	100: —	
Revision	50: —	
Tryckn.-kostn. för n:r 2 av »Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen»	1,676: 80	
D:r John Olsson.....	175: —	
Omkostnader vid obligationsköp	319: 19	15,325: 22
		29,886: 40

Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1922.

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från år 1921.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning.....	1,016: 52	
Kontant i kassan	102: 30	1,118: 82

Inkomster.

Prenumerationsavgifter.....	1,075: 13	
Lösnummer och äldre årgångar	39: 50	
Gleerupska Förlaget, redovisning för år 1921	915: —	
Ränta å sparkasseräkning	12: 46	
Annons.....	100: —	
Kontant från Fahlbeckska stiftelsen.....	2,500: —	4,642: 09
		Kronor 5,760: 91

Utgifter.

Författarearvoden	3,294: 50	
Avlöningar	600: —	
Diverse omkostnader.....	213: 84	
D:r J. Olsson (för Fahlb. stiftelsen)	175: —	
Inlösta jetonger	355: —	4,638: 34

Balans till år 1923.

Skand. Kredit A.-B., å sparkasseräkning.....	858: 98	
Kontant i kassan	263: 59	1,122: 57*
		Kronor 5,760: 91

b) Översikt för år 1922.

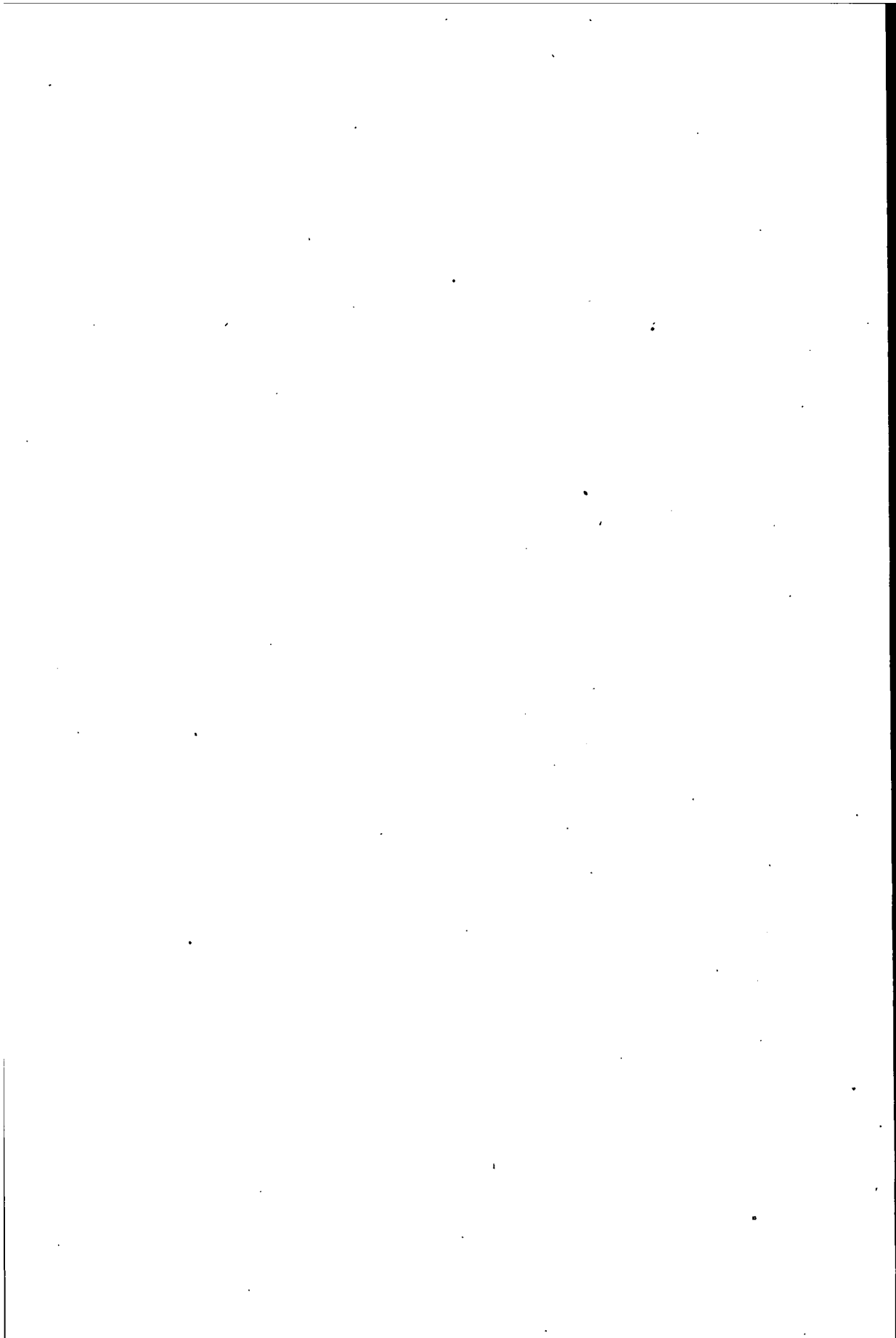
Debet.

Prenumerationsavgifter (exp.)	1,075: 13	
Lösnummer och äldre årg. (exp.).....	39: 50	
Gleerupska Förlaget (exp.)	915: —	
Annons (exp.).....	100: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	12: 46	2,142: 09
Förlust för år 1922.....		7,375: 43
		Kronor 9,517: 52

Kredit.

Författarearvoden (exp.) (3,294: 50—713: 50)	2,581: —	
Tryckningskostnader (Fahlb. stiftelsen).....	5,122: 68	
Avlöningar: utbet. av exp.	600: —	
» » » Fahlb. stiftelsen	1,000: —	1,600: —
Diverse utgifter	213: 84	
		Kronor 9,517: 52

* Dessutom inläggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities. It emphasizes that this is crucial for ensuring transparency and accountability in the organization's operations.

2. The second part of the document outlines the various methods and tools used to collect and analyze data. It highlights the need for consistent data collection procedures and the use of advanced analytical techniques to derive meaningful insights from the data.

3. The third part of the document focuses on the role of technology in data management and analysis. It discusses how modern software solutions can streamline data collection, storage, and processing, thereby improving efficiency and accuracy.

4. The fourth part of the document addresses the challenges associated with data management, such as data quality, security, and privacy. It provides strategies to mitigate these risks and ensure that the data remains reliable and secure throughout its lifecycle.

5. The fifth part of the document concludes by summarizing the key findings and recommendations. It stresses the importance of ongoing monitoring and evaluation to ensure that the data management processes remain effective and aligned with the organization's goals.

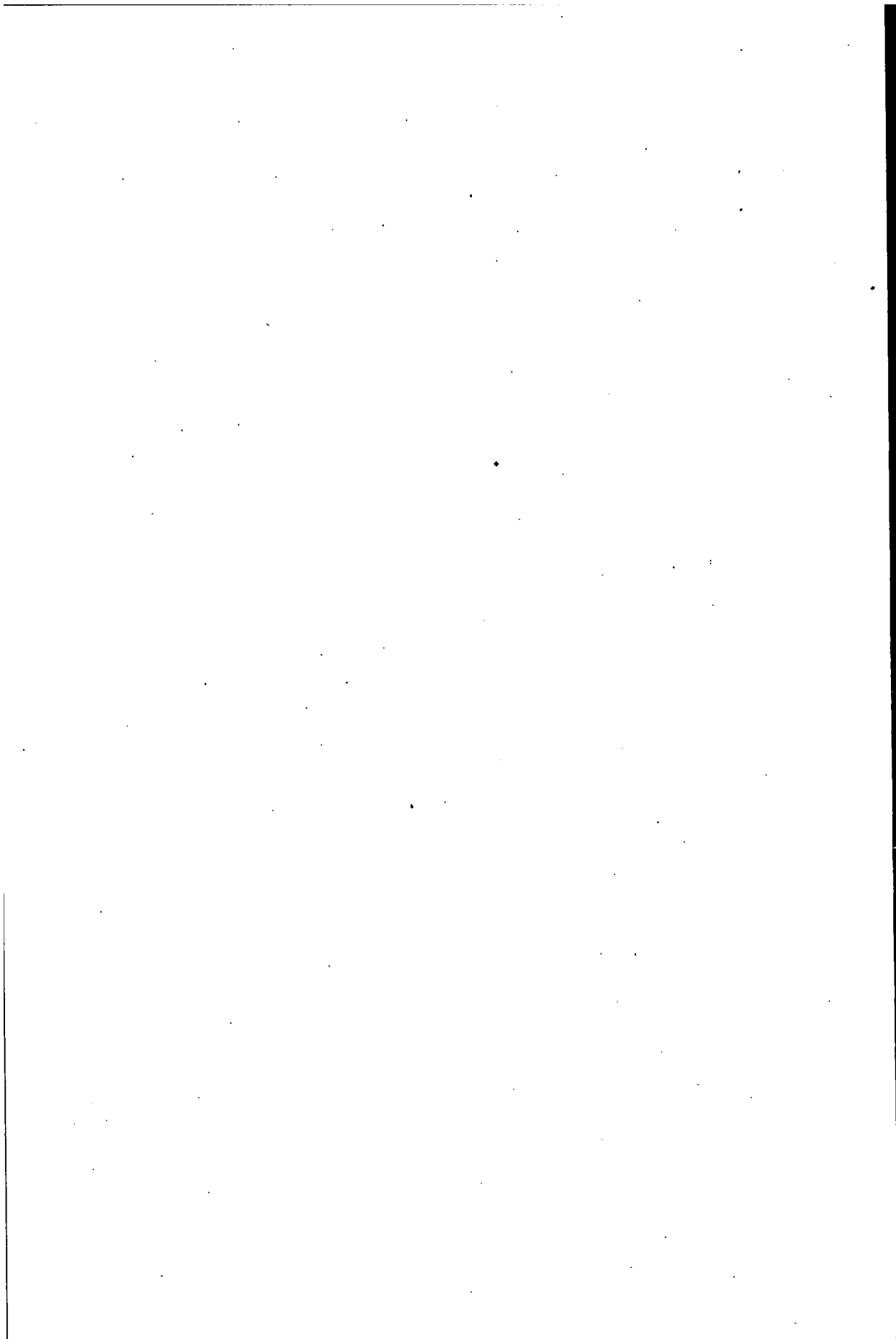
6. The sixth part of the document provides a detailed overview of the data management framework. It describes the various components of the framework, including data sources, data integration, data storage, and data access. It also discusses the roles and responsibilities of the different teams involved in the data management process.

7. The seventh part of the document discusses the importance of data governance. It explains how data governance ensures that data is managed in a consistent and compliant manner, taking into account legal and regulatory requirements. It also highlights the need for clear policies and procedures to guide data management activities.

8. The eighth part of the document focuses on the role of data in decision-making. It discusses how data-driven insights can inform strategic decisions and improve organizational performance. It also provides examples of how data has been used to identify trends, opportunities, and risks.

9. The ninth part of the document discusses the future of data management. It explores emerging trends and technologies, such as artificial intelligence and machine learning, and their potential impact on data management. It also provides recommendations for staying up-to-date with the latest developments in the field.

10. The tenth part of the document provides a final summary and conclusion. It reiterates the key points discussed throughout the document and emphasizes the importance of a robust data management strategy for the organization's success.

Till red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 4. H. 5. Sthlm 1923.
- Einsk Kommunaltidskrift*, utg. av Kommunala Centralbyrån i Finland. Årg. VII. Nr 7—8. Hfors 1923.
- Forum.* Tidskrift för politik, litteratur och allmänna frågor. 1923. Nr 1. Sthlm 1923
- Historisk Tidskrift* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom SVEN TUNBERG. Årg. 42. H. 4. Sthlm 1922.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XVIII. Nr 25—26. Årg. XIX. Nr 1—3. Sthlm 1922 o. 1923.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1923. N:o 1. — Bulletin mensuel des institutions économiques et sociales. 1922. N:o 10—11. Rome.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 9. Nr 24. Årg. 10. Nr 1—4. Sthlm 1922 o. 1923.
- Kungl. Kommerskollegium.* Redogörelse rörande svenska fartygs sjöolyckor 1921. Sthlm 1922.
- Meddelanden från Handelskammaren i Geste.* 1922. H. 3. Geste 1922.
- Mercator.* Tidskrift för Finländs näringslif. Årg. XVII. Nr 50—52. Årg. XVIII. Nr 1—8. Hfors 1922 o. 1923.
- Nationalekonomisk Tidsskrift*, utg. af Nationalökonomisk Förenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1922. H. 6. Kbhvn 1922.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* 1923. Nr 1. Sthlm 1923.
- Revue du Travail*, publiée par le Ministère de l'Industrie et du Travail. 1922. Nr 12. 1923. Nr 1. Bruxelles 1922 o. 1923.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 10. H. 1—2. Sthlm 1923.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* 1923. H. 1—2. Sthlm 1923.
- Sociala Meddelanden*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. 1923. Nr 1. Sthlm 1923.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XVII. H. 11—12. Sthlm 1922 o. 1923.
- Statistisk årsbok för Göteborg.* Årg. 22. 1921. Gbg 1923.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsökonomiske Forening. Red. THV. AARUM. 1922. H. 4. Kria.
- Stockholms stads statistik.* XII. Fabriker och hantverk 1921. Sthlm 1922.
- Svensk Finanstidning.* Årg. I. Nr 14—21. Sthlm 1923.
- Svensk Försäkrings-årsbok 1922.* Sthlm 1922.
- Svensk Juristtidning.* 1923. H. 1. Sthlm 1923.
- Svensk Tidskrift.* Utg. av GÖSTA BAGGE och YNGVE LORENTS. Årg. XIII. H. 1. Sthlm 1923.
- Sveriges Länstings Tidskrift.* 1922. H. 4. Sthlm 1923.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. HELGE LINDHOLM. Årg. 14. H. 8. Sthlm 1922.
- Sveriges officiella statistik.* Riksdagsmannavalen år 1921. Av K. Statistiska Centralbyrån. — Arbëartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1921. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1922.
- Tidskrift*, utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1922. H. 6. Hfors 1922.
- Tidsskrift for Retsvidenskap*, utg. av Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Kristiania. 1922. H. 3—4. Kria.
- Tirifing.* Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Red. AUG. LJUNGGREN. Årg. 16. H. 8—9. Sala 1922.
- Tull- och Traktatkommitténs utredningar och betänkanden.* XVI. Den svenska järnhanterings utveckling med särskild hänsyn till åren 1890—1913. Av SVEN K. STOCKMAN. Sthlm 1922.
- Översikt över obligationsmarknaden i Sverige 1922.* Utg. av A.-B. Göteborgs Bank. Sthlm 1923.
- KIHLBERG, LEIF, Den svenska ministären under ständsriksdag och tvåkammerssystem, intill 1905 års totala ministerskifte. Uppsala 1922.
- NELSON, HELGE, Canada. Sthlm 1922.
- STAEL VON HOLSTEIN, L., Die Alandfrage vor dem Völkerbund. (Sonderabdruck aus Zeitschrift für Völkerrecht, herausgegeben von Geh. Justizrat Prof. Dr J. KOHLER und Prof. Dr FLEISCHMANN.) Trebnitz.
- —, La Doctrine des Servitudes internationales, et son application en Scandinavie. (Extrait de la Revue du Droit international et de Législation comparée. 1922. N° 5—6). Bruxelles 1923.

Årg. 3—8 (åren 1900—1905) av Statsvetenskaplig Tidskrift
 kunna å C. W. K. Gleerups Förlagsbokhandel i Lund erhållas till ett
 nedsatt pris av **3 kr. pr årgång.**

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder 1/1 1923

e:a 51,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,200,000 kr.

Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Inbrotts-, Resgods-, Vattenskada-,
Glas-, Garanti-, Skadestånds-,
och **Automobil-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter.